

CİHÂDÎ MÜRŞİD-İ KÂMİL MESNEVİSİ

Hazırlayanlar
Ahmet DOĞAN - Giyasi BABAARSLAN

Paradigma Akademi

ÇİHÂDÎ MÜRŞİD-İ KÂMİL MESNEVİSİ

Hazırlayanlar
Ahmet DOĞAN - Giyasi BABAARSLAN

Editör
Fatih KOYUNCU

ISBN: 978-625-6957-15-2

Paradigma Akademi Yayınları
Sertifika No: 69606

Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım
Fetvane Sokak No: 29/A
ÇANAKKALE
e-mail: fahrigoker@gmail.com

Yayın Sorumlusu
Nevin SUR

Kapak
Himmet AKSOY

Matbaa
Bulut Dijital Matbaa LTD. ŞTİ.
Sertifika No: 48120

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve
ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Aralık 2022
Paradigma Akademi

CİHÂDÎ MÜRŞİD-İ KÂMİL MESNEVİSİ

Hazırlayanlar
Ahmet DOĞAN - Giyasi BABAARSLAN

Ahmet DOĞAN, 1977 yılında Kayseri’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini bu şehirde tamamladı. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 1999 yılında mezun oldu. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde “Ahi Divanında İnsan ve Toplum” başlıklı teziyle yüksek lisansını, “Dönüşüm Sürecindeki İnsanın Sembolik Seyahati ve Hüsn ü Aşk Örneği” başlıklı teziyle de doktorasını tamamladı. Doktorasını tamamlamasını müteakip, 2008 yılında Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne Yrd. Doç. Dr. olarak atanan Ahmet DOĞAN, 2016 yılında Doçent, 2021 yılında da Profesör unvanını almıştır. Hâlen bu üniversitedeki görevini sürdürmektedir.

“Beyitler Arasında” (Kesit Yayınları, İstanbul, 2018. Editör: Ömür Ceylan) ile “Ahilik Kültürü ve Meslek Ahlakı” (Nobel Yayınları, Ankara, 2019. Editör: Hüseyin Öztürk) kitaplarında bölüm yazarlığı bulunan Ahmet DOĞAN’ın, **Bağdatlı Zihni Yûsuf u Züleyhâ** (Kesit Yayınları, İstanbul, 2014), **Hüsn ü Aşk: Aşk’ın Kalbe Yolculuğu** (Değişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2017) ve **Safî Dîvânı** (Kesit Yayınları, İstanbul, 2019) yayımlanan eserleridir.

Giyasi BABAARSLAN, 1992 yılında Yozgat’ın Sorgun ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini memleketinde tamamladı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 2014 yılında mezun oldu. Yüksek lisans eğitimini 2018 yılında Kırşehir Ahi Evran Üniversitesinde “Koç Üniversitesi El Yazmaları Koleksiyonunda Bulunan İlahi Mecmuasının (Mecmû'a-i İlâhiyyât) Transkripsiyonlu Metni ve MESTAP’a Göre Tasnifi” başlıklı teziyle tamamladı. Aynı yıl içinde Kırşehir Ahi Evran Üniversitesinde başladığı doktora eğitimine hâlen devam etmektedir.

2019 yılında Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat-Fakültesinde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlayan Babaarslan’ın ulusal ve uluslararası dergilerde Klasik Türk Edebiyatı alanında yayımlanmış makaleleri ve çeşitli sempozyumlarda sunduğu bildirileri, kitap ve kitap bölümleri bulunmaktadır. Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi’nde de editör yardımcısı olan Giyasi Babaarslan, hâlen Kırşehir Ahi Evran Üniversitesinde görev yapmakta olup evli ve bir çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	VII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
CİHÂDÎ VE MÜRŞİD-İ KÂMİL MESNEVİSİ	5
I.1. CİHÂDÎ.....	5
I.2. MÜRŞİD-İ KÂMİL MESNEVİSİ	14
I.2.1. MÜRŞİD-İ KÂMİL MESNEVİSİNİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	14
I.2.1.1. ESERİN ADI VE YAZILIŞ TARİHİ	14
I.2.1.2. NAZİM ŞEKLİ VE TERTİBİ	14
I.2.1.3. VEZİN	15
I.2.1.4. KAFİYE	17
I.2.1.5. REDİF.....	19
I.2.1.6. DİL VE İMLA ÖZELLİKLERİ	22
I.2.2. MÜRŞİD-İ KÂMİL'İN MUHTEVASI	29
KAYNAKLAR	45
İKİNCİ BÖLÜM	
METİN	47
II.1. NÜSHA TAVSİFİ.....	47
II.2. METNİN NEŞRİNDE İZLENEN YÖNTEM.....	48
II.3. METİN	51
TIPKIBASIM	133

ÖN SÖZ

Allah'ın kendisine halife olarak yarattığı, eşyanın isimlerini öğrettiği, seçki sahibi kılmak suretiyle yarattıklarına üstün kıldığı ve meleklerle secde emrini verdiği insan, sahip olduğu potansiyeli dolayısıyla eşref-i mahlukat olarak nitelendirilmiştir. Ancak bu potansiyele rağmen halifelliğini icra edememesi hâlinde her an, esfel-i safilin derekesine düşebileceği ihtar edilmiştir. Bu iki uç arasında meddücezirler yaşayan insanın, fitri mükemmeliyetini sergileyebilmesinin ancak nefsini arındırmak suretiyle mümkün olacağı inancıyla farklı türlerde pek çok eser vücuda getirilmiştir.

Nefis tezkiyesini konu alan eserlerin bir kısmı, mikro kozmik olarak evrenin özeti konumundaki insanın makro kozmik olan deruni âlemine yaptığı sefer üzerine inşa edilen, "etvâr-ı seb'a" türünde kaleme alınmıştır. Bu türe gösterilen ilgi neticesinde geniş ve zengin bir külliyyat vücuda getirilmiştir. Çoğunluğu mensur olmakla birlikte manzum olan etvâr-ı seb'alar da gelenek içerisinde önemli bir yekûn tutmaktadır. Yine birçoğunun ya tarikat şeyhi ya da şeyhin müridi tarafından bir kılavuz mahiyetinde telif edildiği anlaşılmaktadır. Etvâr-ı seb'a geleneği içerisindeki halkalardan biri de şimdiye kadar konu üzerine yapılan çalışmalarda bahsedilmeyen Cihâdî'nin Mürşid-i Kâmil mesnevisidir.

Bu çalışmada XVI. yüzyıl şairi Cihâdî'nin etvâr-ı seb'a türünde kaleme aldığı Mürşid-i Kâmil mesnevisinin, kısa bir inceleme ile tam metni araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. İki ana bölüm üzerine inşa edilen çalışmanın Birinci Bölüm'ünde Cihâdî mahlaslı divan şairleri hakkında muhtasar bir değerlendirmeyi müteakip Mürşid-i Kâmil'den hareketle Cihâdî'nin biyografisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca mesnevinin; adı, telif

tarihi, tertip hususiyetleri, vezni gibi şekil özellikleri ile muhtevası hakkında bilgi verilmiştir. İkinci Bölüm’de çalışmaya konu olan eserin tespit edilebilen tek nüshası konumundaki Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu’da 06 Mil Yz A 2482/5 yer numarası ile kayıtlı yazmanın tavsifi yapıldıktan sonra Mürşid-i Kâmil’in tam metnine yer verilmiştir.

Çalışmanın basımında gösterdikleri özen dolayısıyla Fahri Göker Bey’in şahsında bütün Paradigma Akademi Yayınları çalışanlarına teşekkür ederiz.

Ahmet DOĞAN - Giyasi BABAARSLAN

Kırşehir, 2022

KISALTMALAR

b.	: Beyit
bk.	: Bakınız
C	: Cilt
DTCF	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakóltesi
H	: Hicri
M	: Miladi
öl.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
S	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	: ve diğlerleri
y.y.	: Yayınevi yok
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Lügatte “hâl, hareket, davranış, eda, def‘a, kere” gibi anlamlara gelen Arapça *tavr* (طور) kelimesinin çoğulu atvâr/etvâr (اطوار) ile yine Arapça “yedi” anlamında sayı ismi olan seb‘a (سبعة) kelimesinin terkibinden oluşan etvâr-ı seb‘a, “yedi tavır, yedi hâl” manasında tasavvufî bir terimdir. İnsanın, seyrüsüluk yoluyla nefsin terbiye ve tezkiye edip ruhunu manevi anlamda olgunlaştırmasının, insân-ı kâmil mertebesine çıkmasının kavramsal ifadesidir (Şahin, 2020: 79). Sufilerce insanın aslî hüviyetine kavuşabilmesi yolunda en büyük engel kabul edilen nefsin, olumsuz sıfatlardan arındırılmasının metodolojisi (Küçüktiryaki, 2017: 5) olan etvâr-ı seb‘a, mürşidin/rehberin denetiminde yürütülen bir manevi eğitim sürecidir.

Nefsânî yöntem olarak da zikredilen nefsin terbiyesini esas alan süreçte Allah’ın belli isimlerinin zikriyle nefsin; tedricen emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziye, marziyye ve kâmile/zekiyye mertebelerine ulaştırılması hedeflenmiştir. Bu usulü benimseyen tarikatlara “esmâ tariki” adı verilmiştir (Öngören, 2011: 96). Bu tarikatlarda nefsin yedi mertebesi/sıfatı¹ (emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziye, marziyye, zekiyye/kâmile) olduğu kabul edilmiş; bu mertebelere de “etvâr-ı seb‘a” denmiştir. Nefsin terbiyesi hususunda etvâr-ı seb‘a usulünü benimseyen tarikatlarda seyrüsüluk, bahsedilen yedi mertebenin her birinde Allah’ın yedi isminden (Lâ-ilâhe illallah, Allah, Hû, Hak, Hay, Kayyûm, Kakhâr) birinin zikredilmesiyle gerçekleştirilir. Buna göre salik, mürşidinin denetiminde nefs-i emmâre mertebesinde

¹ Tasavvufun ortaya çıkışından itibaren nefsin mertebeleri konusunda mutasavvıflarca çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Mesela Gazâlî, İbn Atâullah el-İskenderî, Râgıb el-İsfahânî, Necmeddin-i Kübrâ ve Şihâbüddin Sühreverdî gibi sufiler nefsin üç mertebesi (emmâre, levvâme, mutmainne) olduğunu kabul ederken Hakîm-i Tirmizî ve Eşrefoğlu Rûmî gibi mutasavvıflar nefsin dört mertebe (emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne) olduğu görüşünü benimsemiştir. Osmanlı mutasavvıfları ise umumiyetle nefsin yedi mertebesi (emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziye, marziyye, kâmile) olduğu fikrini kabul etmiş (Şahin, 2020: 79; Yıldız, 2019: 21) ve nefis üzerine kaleme aldıkları eserlerde bu tasnifi kullanmışlardır.

kelime-i tevhit; levvâmede ism-i celâl (Allah); mülhime Hû, mutmainnede Hak ve kâmilede Kakhâr zikri vasıtasıyla mertebeleri geçerek insan-ı kâmil makamına erişir ve yolculuğunun nefis bölümünü tamamlamış olur. Bu noktada her mertebenin bir seyri, âlemi, hâli, mahalli, vâridi, şâhidi ve nuru bulunmaktadır (Uludağ, 2006: 528). Bu hususları şu şekilde tabloştırmak² mümkündür:

Etvâr	Birinci	İkinci	Üçüncü	Dördüncü	Beşinci	Altıncı	Yedinci
Nefis	Emmâre	Levvâme	Mülhime	Mutmainne	Râziyye	Marziye	Kâmile
Seyir	İlallâh	Alallâh	Billâh	Anillâh	Fillâh	Maallâh	Lillâh
Âlem	Şehâdet	Misâl	Ervâh	Ceberût	Lâhût	Nâsût	Hakîkat
Hâl	Zevk	Şevk	Aşk	Vasıl	Hayret	Fenâ fi'l-fenâ	Bekâ bi'l-bekâ
Mahal	Sadr	Kalp	Ruh	Sır	Sırru's-sır	Hafî	Ahfâ
Vârid	Şeriat	Tarikat	Hakikat	Marifet	Velâyet	Sıddıkiyet	Kurbîyet
Şâhid	Tevhîd-i ef'âl	Tevhîd-i sıfât	Tevhîd-i zât	Cem'	Hazretü'l-cem'	Cem'u'l-cem'	Ahadiyyetü'l-cem'
Nûr	Mavi	Sarı	Kırmızı	Siyah	Yeşil	Beyaz	Renksizlik

Nefsânî metodu benimseyen tarikatlarda rüyalara büyük bir önem atfedilmiştir. Etvâr-ı seb'a türünde kaleme alınan risalelerin birçoğunda salık tarafından görülen rüyalar, seyrüsüluk merhalelerinin aşılması noktasında birer işaret taşı olarak değerlendirilmiştir. Salık, nefsinin sıfatlarını zikirler vasıtasıyla ortaya çıkardıktan sonra terbiye etmeye başlar. Bu sırada mevzubahis sıfatlar, rüyada salık tarafından çeşitli temsiller yoluyla müşahede edilir. Mürşit, rüyalarından hareketle müridinin zayıf yönlerini tespit ederek yapılması gereken uygulamaları tespit ve tayin etmek suretiyle (Yıldız, 2019: 19-20) onu yönlendirir.

Etvâr-ı seb'a metoduyla nefis terbiyesi usulü, başta Halvetîlik olmak üzere Kâdirîlik, Rıfâîlik ve Bayramîlik gibi tarikatlar arasında temel manevî eğitim modeli olarak kabul edilmiştir. Nefsânî yöntemi benimseyen bu tarikatlardan her biri zamanla kendi usulleri gereğince bir etvâr-ı seb'a anlayışı geliştirmiş; buna karşın tavırların sayısı ve

² Bu tablo oluşturulurken Süleyman Uludağ (2006) ve Fatih Yıldız'ın (2019) çalışmalarından faydalanılmıştır.

sıralamasında genel kabule uygun davranmışlardır. İnsan hâllerinin çok ve değişken olması, muhtelif uygulamaların ve farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuş; bu da etvâr-ı seb‘a geleneğinin geniş bir birikim hâline gelmesini sağlamıştır. Bu bağlamda etvâr-ı seb‘a birikiminin temelde aynı ancak tafsilatta farklı -manzum ve mensur- eserlerle kayıt altına alındığı görülmektedir (Yıldız, 2019: 22).

Etvâr-ı seb‘a türünde telif edilen eserlerin genellikle üç farklı şekilde tertip edildiği görülmektedir. Nefsin sıfatlarına göre yapılan tertip usulüne göre eser; emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziye, marziyye ve kâmile olmak üzere yedi kısma ayrılmakta veya konu yedi bölüm hâlinde ele alınmaktadır. Nefsin mahallerine göre teşkil edilen ikinci tertipte tavırlar; sadr, kalp, ruh, sır, sırru’s-sır, hafî ve ahfâ ile isimlendirilmektedir. Seyir mertebelerine göre oluşturulan üçüncü tertipte ise etvâr; seyr-i ilallâh, seyr-i alallâh, seyr-i billâh, seyr-i anillâh, seyr-i fillâh, seyr-i maallâh ve seyr-i lillâh şeklinde adlandırılmıştır (Kavaklıyazı ve Küçükballı, 2021: 13). Etvâr-ı seb‘a türündeki telifat, genellikle müstakil eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte manzum ise herhangi bir nazım şekliyle divanların içinde veya mesnevilerin bir bölümü olarak ya da mensur ise ilgili eserde yine bir bölüm şeklinde etvâr-ı seb‘a telif edildiği de görülmektedir. İnsanın kemale erişebilmesi için geçmesi gereken merhaleleri ve bu süreçte uygulanacak metodu ele alan bu eserlerin büyük bir kısmının Türkçe, birazının da Arapça olarak yazıldığı görülmektedir. Etvâr-ı seb‘a türünde telif edilen eserlerden bazıları³ şunlardır:

Mevlânâ Pir Muhammed el-Erzincânî (öl. 879/1474)-Etvâr-ı Seb‘a; Habib Ömer el-Halvetî (öl. 902/1497)-Manzûme fî Etvârî’s-Seb‘a; Seyyid İbrahim Efendi (öl. 935/1528)-Etvâr-ı Seb‘a; İbrahim Gülşenî (öl. 940/1533)-Etvâr-ı Seb‘a; Abdullah b. Abdulaziz el-Uşşâkî (öl. 1197/1783)-Etvâr-ı Seb‘a; Halilî-i Maraşî (öl. 998/1589)-Etvâr-ı Seb‘a; Seyyid Nizamoğlu Seyfullah (öl. 1010/1602)-Etvâr-ı Seb‘a; Kuloğlu Mustafa (öl. 1045/1635)-Manzûm Etvâr-ı Seb‘a; Cemaleddin Muhammed b. Mahmud Aksarâyî (öl. 903/1497)-Risâle fî Etvârî’s- Seb‘a; Yiğitbaş Ahmed Şemseddin Marmaravî (öl. 910/1505)-Etvâr-ı Seb‘a; Cemâleddin İshak Karamânî (öl. 933/1527)-Risâle fî Etvârî’s- Seb‘a; Yusuf Sinan b.

³ Bu konuda geniş bilgi ve etvâr-ı seb‘alar üzerine yapılan çalışmalar hakkında bk. Şahin, 2020: 80-83; Ustakurt, 2018: 42-46.

Ali (öl. 936/1529)-Risâletü'l-Etvâri's- Seb'a; Muhammed b. Halife (öl. 1020/1611)-Etvâru's-Seb'a; Şeyhülislam Kemal Paşa-zâde (öl. 940/1534)-Risâle-i Nefs; Bâlî Efendî Sofyavî (öl. 960/1553)-Risâle-i Etvâr-ı Seb'a; Şücaeddin İlyas b. İsa b. Mecdüddin es-Saruhanî Akhisârî (öl. 967/1559)-Risâle-i Etvâr-ı Seb'a; Lâ-Mekânî Hüseyin Efendî (öl. 1034/1624)-Risâle fî Etvâri's-Seb'a fî's-Sülûk; Seyyid İsmail Bedreddin (öl. 1292/1875-6)-Etvâr-ı Seb'a Risâlesi; Mehmed Emin Tokadî (öl. 1158/1745)-Etvâr-ı Makâmât-ı Hazret-i Ali; Ayntâbî Muhammed Emin b. Muhammed Esad'ın (öl. 19 yy.)-Ezvâkü'l-Hâlîdî ve Etvârü'n-Nakşebendî; Azîz Mahmud Hüdâyî (öl. 1038/1628)-Risâle-i Etvâr-ı Seb'a; Şeyh Ömer Fuâdî (öl. 1046/1636-7)-Beyân-ı Etvâr-ı Seb'a; Hasan Ünsî Efendî (öl. 1136/1723)-Etvâr-ı Seb'a; Muhammed b. Ali el-Malatî (öl. 1105/1693)-Etvâr-ı Seb'a; Cemâleddin Edirnevî Uşşakî (öl. 1164/1751)-Risâle fî Beyâni Etvâr-ı Sülûk ve Ba'zı Makâmât; La'lî el-Fenâyî el-Gülşenî (öl. 1112/1701)-Etvâr-ı Seb'a; İbrahim Hakkı Erzurûmî (öl. 1186/1772)-Etvâr-ı Seb'a; Mehmed Şâkir Efendî (öl. 1269/1852)-Etvâr-ı Seb'a Risâlesi. Müellifi belli olan bu eserler dışında, kütüphanelerde müellifi meçhul etvâr-ı seb'a türünde birçok yazma da mevcuttur.

Bu çalışmada ele alınan, Cihâdî'nin Mürşid-i Kâmil mesnevisi de etvâr-ı seb'a türünde yazılmış olup daha evvel herhangi bir çalışmada adından bahsedilmemiştir. Nefsin mahallerine göre tasnif ettiği mesnevisinde Cihâdî; nefs, kalp, rûh, sır, sırr-ı sır, sırr-ı hafî ve sırr-ı ahfâ bölümlerine yer vermiştir. Bu türde kaleme alınan diğer örnekler gibi Cihâdî'nin mesnevisinde de estetik kaygıdan ziyade faydanın ön planda tutulduğu, bu bakımdan da sade ve anlaşılır bir dil kullanıldığı görülmektedir. Mürşid-i Kâmil hakkında ayrıntılı bilgi, eserin tanıtıldığı bölümde verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

CIHÂDÎ VE MÜRŞİD-İ KÂMİL MESNEVİSİ

I.1. Cihâdî

Cihâdî Mahlaslı Divan Şairleri

Cihâdî mahlaslı divan şairleri hakkında Târîh-i Enderûn (Arslan, 2019), Tuhfe-i Nâilî (Kurnaz ve Tatçı, 2001) ve Türk Şairleri (Ergun, 1936) dışında herhangi bir kaynakta bilgiye rastlanmamıştır. Bu kaynaklarda Budinli Cihâdî ile Enderunlu Cihâdî'den bahsedilmiştir. Şairler hakkında mezkûr kaynaklarda bulunan bilgiler, birkaç kelimelik mahdut malumattan oluşmaktadır.

1. Budinli Cihâdî

Bu şair hakkında ilk derli toplu bilgi, Sadeddin Nüzhet Ergun'un Türk Şairleri (1936: 1080-1081) isimli eserinde verilmiştir. Budinli Cihâdî hakkında tezkirelerde herhangi bir bilgiye rastlanmadığını belirten Ergun, şairin XVI. yüzyıl şuarasından olduğunu kaydetmektedir. Teşrîh-i Tıbâ' adında (Türkçe-Arapça) manzum bir sözlüğü bulunduğunu ve bu sözlüğün de H 1000 / M 1591-1592 yılında yazıldığını mezkûr sözlükteki şu beyte dayanarak belirtmektedir:

Didim hem aña Teşrîh-i Tıbâ' nâm
Dahi kıldım anı târîhe itmâm (1936: 1080).

Teşrîh-i Tıbâ' üzerine bir çalışma yapan Hasan Doğan, eserin İstanbul Üniversitesi nüshasının girişinde Cihâdî hakkında birkaç cümlelik bilgi yer aldığını ve buna göre Cihâdî'nin aslen İzvornikli olmasına rağmen 50 yıl Budin'de ikamet ettiği için Budinli Cihâdî olarak tanındığını belirtmektedir (2016: 19). Bu durum, Teşrîh-i Tıbâ'nın "Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb" kısmındaki şu beyitlerde de anlatılmaktadır (Ergun, 1936: 1080; Doğan, 2016: 19):

Kemîne bende-i İzvornikîyem
Ma‘ârif ehlinin bir ‘âşıkıyam

Budûnda sâkin olup nitekim nûn
Talebden hâlî olmazdım dün ü gün

Şairin, Teşrîh-i Tıbâ’ adlı eserini ilerlemiş yaşlarında yazmış olduğu aşağıdaki beytinden anlaşılmaktadır:

Tevekkül eyleyüp Rabb-i mu‘îne
Bunı yazdım irince âhirîne (Doğan, 2016: 19).

Yine, sözlüğün “Sebeb-i Te’lîf-i Kitâb” bölümünde yer alan öğrenme ve öğretme konusundaki beytinden hareketle Cihâdî’nin müderris olabileceğini düşünmek mümkündür.

Gehî idüp ta‘allüm gâhi ta‘lîm
Baña keşf oldu bâb-ı fehm ü tefhîm (Doğan, 2016: 19).

Budinli Cihâdî ile Mürşid-i Kâmil mesnevisinin şairi Cihâdî aynı asırda yaşamış ve Teşrîh-i Tıbâ’ ile Mürşid-i Kâmil yakın tarihlerde kaleme alınmıştır. Budinli Cihâdî’nin müderris olabileceği hususu ile Cihâdî’nin, Mürşid-i Kâmil mesnevisindeki ilim öğrenme ve öğretmeye dair beyitleri, her iki eserin de didaktik bir mahiyet arz etmesi gibi noktalar dolayısıyla Mürşid-i Kâmil’in şairi Cihâdî ile Budinli Cihâdî’nin aynı kişi olabileceği ihtimalinden bahsetmek mümkündür.

2. Enderunlu Cihâdî

Tayyâr-zâde Atâ’nın Târih-i Enderûn’unda, IV. Murâd’ın lugazına nazire yazması dolayısıyla “Cevâb-ı Enderûnî Hazîneli Cihâdî Begefendi” (Arslan, 2019: 172) şeklinde verdiği bilgiler, Tuhfe-i Nâilî’de “Enderûnî Hazîneli Cihâdî Bey, Murâd-ı Râbî’ devri şairlerinden.” (Kurnaz ve Tatcı, 2001: 169) olarak aynen tekrarlanmıştır. “Şairin doğum ve ölüm yılı kesin olarak belli olmadığı gibi, eğitimi ve görevleri hakkında da bilgimiz yoktur. Ancak tek şiiri olan lugazının son mısraında padişaha hitaben:

Çavuşluk u ze‘âmet ister Cihâdî şâhâ

demesinden “çavuşluk” ve “ze‘âmet” beklentisi içinde olduğu görülmektedir” (Aksoyak, 2014). IV. Murâd’ın lugazı ve Cihâdî’nin söz konusu lugazın halli için yazmış olduğu nazire şu şekildedir:

Lugaz-ı Murâd-ı Râbi’

Bir kal’a-i mu‘allak içinde oldı deryâ
Ol kal‘anın içinde bir balık eylemiş câ

Tutar ağızda balık bir gevher-i yegâne
Turdukça gevher anda balığı eyler ifnâ

Atdı Murâd bu nazmı meydân-ı şâ‘irâna
Her kim dilerse mansıb feth ide bunı ra’nâ

Cevâb-ı Enderûnî Hazîneli Cihâdî Befefendi

Kandîl kal’a şâhum revgan içinde deryâ
Balık fetîl olupdur içinde eylemiş câ

Oldı alev ağızda bir gevher-i yegâne
Turup yanınca her şeb balığı eyler ifnâ

Va‘d eylemişseñ ey şâh kâşiflere inâyet
Çavuşluk u ze‘âmet ister Cihâdî şâhâ (Arslan, 2019: 172).

Mürşid-i Kâmil mesnevisinin şairi Cihâdî ile Enderunlu Cihâdî’nin aynı şair olması, elde bulunan bilgiler ve yaşadıkları dönem itibarıyla mümkün görünmemektedir.

3. Mürşid-i Kâmil Mesnevisinin Şairi Cihâdî:

Ulaşılabilen biyografik kaynaklarda Mürşid-i Kâmil mesnevisinin şairi Cihâdî hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Latîfî Tezkiresi’nin Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi 1160 numaralı nüshasında “Cihâdî Beg” ismi, başka bir şahıs tarafından yazmanın son sayfasına kaydedilen 61 kişilik listede geçmektedir (Canım, 2000: 40). Bu listedeki isimler muhtemelen tezkireye ilave edilmesi gerektiği düşünülen şairlerdir. Osmanlı’da yüksek mevkilerde bulunan idare ve nüfuz sahibi kişilere “Bey” unvanı verildiği göz önünde bulundurulursa mesnevinin yazarı Cihâdî’nin de zeamet sahibi iken sancak alması (b. 559-560) gibi

hususlar dolayısıyla “Beg” unvanına sahip olabileceği ihtimal dâhilindedir. Elde yeterli bilgi ve belge olmadığından bu konuda şu an için kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Hakkında bilgi edinilebilecek tek kaynak mahiyetinde olan Mürşid-i Kâmil mesnevisinin aşağıdaki beytinde Cihâdî, mesnevisini yazdığı sıralarda 50 yaşını geçmiş olduğundan bahsetmektedir:

Şu dem kim ol segi katl eyledüm ben
Tecâvüz eylemişdüm elli yaşıdan (b. 347)

Yine mesnevisinin iki ayrı yerinde 56 yaşında olduğunu açıkça şu şekilde ifade etmektedir:

Bu düş kim gördüm anı ol zamânda
Otuz iki yaşında idüm anda

Yigirmi dört yıl geçdi aradan
Ki andan âgeh oldum ben buradan (b. 115-116)

Ne deñlü olduğum ol demde sinde
Hisâb itdüm çaķ elli altısında (b. 139)

Bu beyitlerden hareketle, mesnevisini tamamladığı H 985/M 1577-1578 yılında 56 yaşında olan Cihâdî’nin, H 929/M 1522-1523 yılında doğmuş olduğunu söylemek mümkündür.

Cihâdî, 30 yaşında gördüğü bir rüyadan sonra tövbe edip riyazete çekildiğini ve sürekli ibadetle meşgul olduğunu da mesnevisinde dile getirmektedir:

Otuz yaşında bir gün düşde gördüm
Giderken bir dere başında durdum (b. 73)

...

Dolunmalı güneş aḥşam zamānı
Uyandum uyḳudan gördükde anı

Te’emmül eyledüm efkâra ṭaldum
Bu düşde ben ziyâde ‘ibret aldum

Didüm ço ekli şürbi kıl riyâzet
Ölince Hâlîka eyle ‘ibâdet

Çekildüm halkdan tenhâya gitdüm
Menâhîden de muhkem tevbe itdüm

Gicelerle durup kıldum namâzı
Hudâya durmadum kıldum niyâzı (b. 80-84)

Cihâdî, önce zeamet sahibi iken daha sonra kendisine iki yüz bin akçelik geliri olan bir sancak verildiğini ve dolayısıyla sancak beyi⁴ olduğunu da mesnevisinde bildirmektedir. Osmanlı Devleti’nde sancak beylerinin oğullarına otuz bin akçelik zeâmet verildiği bilinen bir husustur (Gök vd., 2021: 53). Bundan başka askerî hizmette bulunanlara, savaşlarda önemli yararlılıklar gösterenlere, Dîvân-ı Hümâyûn’da görev yapan bürokratlara da zeamet verilmiştir (Afyoncu, 2013: 162). Bu bilgilerden hareketle Cihâdî’nin, bir sancak beyinin oğlu veya devlet için mühim hizmetlerde bulunmuş bir asker yahut önemli bir devlet memuru olması ihtimal dâhilindedir. Zira Cihâdî, kendisine sancak verilmeden önce de elli bin akçe ile zeamet sahibi olduğunu dile getirmektedir.

Sözüm var muştılıkdur saña diñle
Za‘îm idüñ ezelden elli binle

Aña şâdam ki ihsân eyledi Hâk
Saña şimdi iki yüz biñle sancak (b. 559-560)

İlaveten şairin, “din uğrunda yapılan savaş ve gaza” ile ilgili bir mahlas tercih etmesinde manevi yönelimlerinin tesiri olabileceği gibi

⁴ Osmanlı’da, vilayet ile kaza arasında idari bir bölüm olan “sancakların en yüksek idarecisi sancak beyi (mîr-i livâ) idi. Sancak beyleri sancağın merkezindeki kazada ikamet ederdi. Sancak beyini sancağa bağlı diğer kaza ve nahiyelerde zaîm, subaşı yahut voyvoda denen ve daha çok asayiş işleriyle görevli olan bir kişi temsil ederdi” (Şahin, 2009: 99).

asker veya askerlikle ilgili bir görevi olmasının yahut bir(kaç) savaşta gösterdiği başarıların etkili olabileceğini de düşünmek mümkündür.

Cihâdî'nin bir süre Mısır'da ikamet ettiği yine mesnevisinde yer verdiği şu beyitlerinden anlaşılmaktadır:

Muķīm-i Mısr idüm bir niçe müddet
Ne tekye kaydını çekdüm ne ħalvet (b. 368)

Muķīm-i Mısr idüm bir niçe müddet
Kaçardum eylemezdüm ille 'işret (b. 507)

Şair, hac vazifesini yerine getirmek için Mısır üzerinden Hicaz'a gittiğini ve hac yolculuğu esnasında yaşadıklarını da mesnevisinde anlatmaktadır:

Didüm var Ka' beye durma yüzün sür
Saña lâzımdur ol hem kıbleyi gör

Muḥaşşal anda 'azm itdüm Hicāza
Özüm tapşurdum ammā bî-niyāza

Göründi yol yarağı cümle neyse
Yöneldüm Ka' beye geldüm Süveyse (b. 509-511)

Cihâdî, gördüğü bir rüya sonrasında halktan uzaklaşma kararı almış; bu müddet zarfında kul ve cariye gibi hizmetlilerden dahi kendini soyutlamıştır. Buradan hareketle Cihâdî'nin, evinde hizmetlileri bulunan varlıklı bir şahıs olduğu düşünülebilir:

Düşündüm ħ~āba fıkı itdüm ziyāde
Tecerrüd fikri geldi anda yāda

Geçindüm şöyle fāriğ başka bir baş
Ne kul kullandum ayruķ ne qaravaş (b. 345-346)

Cihâdî'nin, remil ilmini tahsil ederek bu ilmi öğrenmek isteyenlere talim ettirdiği Mürşid-i Kâmil'in 154 ila 157. beyitlerinde söz konusu edilmektedir:

Meger kim düşer imiş bir niçe kes
Ki 'ilm-i reml idi istekleri pes

Bular gitdükçe gördüm başa üşdi
Bularuñ kaydı dañi baña düşdi

Ele aldum yine remluñ kitâbın
Oğutdum anlara bir niçe bâbın

Çalışmışdum ezelden 'ilm-i remle
Velî alışmadum ol adı kemle (b. 154-157)

Cihâdî, mesnevisinin 227-248. beyitleri arasında kendisinden ilim öğrenmeye gelen bir dostuna içinde beyitler ve şiirler olan, adını anmaktan utanç duyduğu, birçok mevzunun bahis konusu edildiği bir kitap okuttuğunu dile getirdikten sonra bu işin, manevi yolculuğunda alçalmaya sebep olduğunu söylemektedir. Sözlerine kendisine olan kızgınlığını ifade ederek devam eden şair, halka bir şeyler öğretmenin fayda getirmediğini; kara kaştan, kara gözden bahseden sözleri gönlünden çıkardığını; mecazi şiirin kendisi için değersiz olduğunu ve bu sebeple de Mürşid-i Kâmil'i sade bir dille kaleme alıp lafız ve kafiye gibi şekle müteallik hususlara dikkat göstermediğini belirtmektedir:

Baña günlerde bir gün bir muşâhib
Gelüp bir özge 'ilme oldu t̃alib

Söz añlardı ziyâde kâyil idi
Velî dünyâya muh̃kem mâyil idi (b. 227-228)

...

Nedendür dirseñ aşl-ı ıztırâbı
Oğurdı benden ol kes bu kitâbı

Kitābın adın añmam eylerin ‘ār
Ki anda var idi ebyāt u eş‘ār

Dağı çok nesne zıkr olunmış anda
Aña meşgûl olan alur yabānda (b. 235-237)

...

Ne bulduñ alka ta‘līm itmeden sen
Ki durmazsañ düşerseñ mertebenden (b. 241)

...

ara aşdan ara gözden sözün ben
Çıkardum gitdi bi‘l-küllī gōñülden

Dağı bu il dilinden her ne kim var
Mecāzī űi‘r ile elāb-ı eş‘ār

atumda űey degüldür ol sebebden
Bu nuı böyle sāde eyledüm ben

Ne elfāzı gözetdüm ne avāfī
Ne űā‘ırlıdağı lāf u güzāfı (b. 245-248)

Mesnevisinin 691 ila 696. beyitleri arasındaki kısmı Farsa kaleme alan Cihādī’nin, Farsa űiir yazacak derecede söz konusu dile vakıf olduėunu söylemek mümkündür:

Toyī űāni‘ toyī cān u toyī a
Toyī der her dü‘ālem nūr-ı mula

To ı‘āhī būd u to bāűī ser-ā-ser
aıat coz to izi nīst diğer (b. 691-692)

Cihādī, bir ara űeyhlik yapmayı düşündüğünü ancak gördüğü bir düş üzerine bu düşüncesinden vazgetiğini de mesnevisinde dile getirmektedir:

Zamâne mürşidi ol durma dirdüm
Bu pendî ben baña durmaz iderdüm (b. 359)

...

Baňa bu düş naşihat oldu muhkem
Meşihatden anuñcün urmadum dem (b. 367)

Şair, aşağıdaki beyitlerde halk tarafından sevilen birisi olduğunu, hiç kimseden kendisi hakkında olumsuz bir söz duymadığını, halk ile güzel ahlak üzere her daim hoş geçindiğini söylemektedir:

Bu halk içre ‘azîz idüm ziyâde
Giçerdi günlerüm zevk ü şafâda

Beni gûş itmedüm ki kimse yerdi
Velî cânı gibi her kes severdi

Geçindüm halkdan hulq-ı hasenle
Söz añlar âdemün qadrin bilenle (b. 170-172)

Mesnevinin şairi Cihādî, eserinde mahlasını altı yerde zikretmektedir:

Özün düşür **Cihādî** çık aradan
Ki kârın yeg bilür halkı yaradan (b. 380)

Şimālümde duran didi **Cihādî**
İkinci gökde bir yıldız var adı (b. 428)

Ne zîbâ-çihreli maḥbûb idüm ben
Cihādî böyle sen kılduñ beni sen (b. 504)

Cihādî n’eyleduñ sen saña dirdi
İçerden durmadan feryâd iderdi (b. 530)

Az açuk çeşmüme uyku yörendi
İşitdüm ki **Cihādî** müjde dindi (b. 555)

Kitābumda bir eksük yok **Cihādî**
Anuñ-çün Mürşid-i Kāmildür adı (b. 818)

I.2. Müşid-i Kâmil Mesnevisi

I.2.1. Mürşid-i Kâmil Mesnevisinin Şekil Özellikleri

I.2.1.1. Eserin Adı ve Yazılış Tarihi

Eserin “Fasl Der-Beyân-ı Hâl” başlıklı son bölümünde Cihādî, mesnevisine “Mürşid-i Kâmil” adını verdiğini ve eserini, H 985 / M 1577-1578 yılında yazdığını şu beyitlerde açıkça ifade etmektedir:

Kitābumda bir eksük yok Cihādî
Anuñ-çün **Mürşid-i Kâmil**’dür adı

Ne ‘aşruñ gencidür dirseñ bu genci
Hisāb it **nüh şad u heştād penci** (b. 818-819)

I.2.1.2. Nazım Şekli ve Tertibi

Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan Mürşid-i Kâmil -gelenek içerisinde bu nazım şekliyle müstakil bir eser olarak kaleme alınan örnekleri gibi- “giriş”, “asıl konunun işlendiği bölüm” ve “bitiş” olmak üzere üç bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Toplam 819 beyitten müteşekkil olan eserin giriş mahiyetindeki 21 beyitlik bölümünün son iki beytinde Cihādî, mesnevisini muhtasar olarak 7 bap ve 42 fasl üzere tertip ettiğini şu şekilde dile getirmektedir:

Velikin muhtaşar kıldum kitâbı
Maķāmâtınca olsun tâ ki bâbı

Yidi bâb eyledüm hem kırk iki faşl
Maķām-ı nefsi ammā eyledüm aşl (b. 20-21)

I.2.1.3. Vezin

Hezec bahrinin “mefâ‘îlün mefâ‘îlün fe‘ülün” kalıbıyla kaleme alınan Mürşid-i Kâmil mesnevisinde aruzun başarılı bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Aruzun kusur sayılamayacak teknik hususları haricinde mesnevinin, vezin açısından problemlili olan herhangi bir beyti bulunmamaktadır.

Vasl (Ulama):

Sözlüklerde “ulama, birleştirme” gibi anlamlara gelen vasl, aruz terimi olarak ünsüzle biten (kapalı) bir hecenin vezin gereği kendisinden sonra gelen kelimenin ilk hecesindeki ünlüye ulanması yoluyla açık hâle getirilmesidir. Cihâdî’nin Mürşid-i Kâmil mesnevisinde vasl uygulamasına örnek olabilecek bazı beyitler şu şekildedir:

Ziyâde zühde düşdüm bir zamânda
Geyerdüm arı tınlar dâyim anda (b. 169)

Ğulağa koymadum güftârın anuñ
Girü ‘azminde kıldum ol aranuñ (b. 603)

Te’emmül eyledüm bu düşleri ben
Didüm düş midür it rü’yâda düşmen (b. 211)

Mesnevide hece düşmeli ünlü ulamasına dair örnekler de yer almaktadır:

Uyandum kıtı yandum âh kıldum
Tenezzülden özümi_âgâh kıldum (b. 128)

Şu içmezdüm şudan perhîz iderdüm
İki_üç günde hemân bir kerre yirdüm (b. 410)

İmâle:

Kelime anlamı “bir tarafa eğme, çekme, uzatma” olan imâle, bir aruz terimi olarak kısa (açık) olan bir heceyi vezin zaruretiyle uzun (kapalı) okuma ameliyesinin adıdır. Kimi zaman bir aruz kusuru olarak kabul

edilen imâlenin şiirde zaman zaman ahenge katkı sağlayan bir unsur olduğu görülür. Mesnevide görülen imâle örneklerinden bazıları şu şekildedir:

Tapalar eyledüm anda baña ben
Didüm söyle ne aşşı eyledün sen (b. 240)

Yalanın tutdılar yüzi karanuñ
Katı mezmûmı oldı ol aranuñ (b. 219)

Yididür ‘ uzv iki ayak iki el
Sepedle serle dille kıl mükemmel (b. 444)

Med:

Sözlükte “uzatma, çekme” gibi anlamlara gelen med, aruzda iki ünsüz ya da bir uzun ünlüden sonra gelen bir veya iki ünsüzden oluşan hecelerin vezin gereği bir uzun (kapalı) ve bir kısa (açık) hece olarak okunması demektir. Cihâdî’nin mesnevisinde Arapça ve Farsça kelimelerde birçok med örneğine rastlanmaktadır. Söz konusu örneklerden bazıları şunlardır:

Akar çaķ ortasından bir duru şu
Geyer anda olanlar pāk geysü (b. 110)

Aña meşgûl iken seyrinde seyyār
Görür bir māh-rû dil-dârı her bār (b. 460)

Orada durmadum fi’l-ḥāl göçdüm
Yayup kollarımı bir tağa uçdum (b. 535)

İren seyyār bu genc-i nihāna
Büyür cismi tolar cümle cihāna (b. 563)

Zihaf:

Sözlük anlamı “aslından uzaklaştırma, zorla ve sürünerek yürüme” demek olan zihaf, aruzda uzun (kapalı) bir hecenin vezin gereği kısa (açık)

hâle getirilmesi işlemine verilen addır. Umumiyetle bir aruz kusuru sayılmakla birlikte metnin edebî değerine ve ahengine katkı yapan zihaf lar, kusur sayılmamıştır. Mürşid-i Kâmil mesnevisindeki bazı zihaf örnekleri şöyledir:

Dilenci rızk için eyler fiğâmı
Umar ilden hıç aılmaz yaradanı (b. 51)

Uyandum haylî fikr itdüm bu hîâbı
Orada kendüme kıldum hîtâbı (b. 317)

İderseñ efîi nefsi zebûnuñ
Açarsın maţlab-ı genc-i derûnuñ (b. 614)

I.2.1.4. Kafiye

Cihâdî, mesnevisini yazarken lafız, kafiye gibi hususlara dikkat etmediğini kendisi için önemli olanın mana olduğunu şöyle dile getirmektedir:

Ne elfâzı gözetdüm ne kavâfî
Ne şâ'ırlıkdağı lâf u güzâfî (b. 248)

Cihâdî'nin Mürşid-i Kâmil mesnevisindeki kafiye ler ağırlıklı olarak Türkçe ve Arapça kelimelerden oluşmaktadır. Buna mukabil Farsça, Türkçe-Farsça, Türkçe Arapça ve Farsça-Arapça kelimelerle yapılan kafiye lere de kayda değer oranda yer verildiği görülmektedir:

Türkçe kelimelerle yapılan kafiye ler:

Bular gitdükçe gördüm başa üşdi
Bularuñ kaydı dağı baña düşdi (b. 155)

Bu eşnâda 'aceb efkâra taldum
Ne sırdur bu didüm fikrinde kaldum (b. 761)

Farsça kelimelerle yapılan kafiyele:

Meger kim düşer imiş bir niçe **kes**
Ki ‘ilm-i reml idi istekleri **pes** (b. 154)

Tozı gitdi anuñ oldı inen **hüb**
Süpürdüm cümle lık aşındı **cārüb** (b. 191)

Arapça kelimelerle yapılan kafiyele:

Qo ol ‘ilmi ki yok anda **fevā’id**
Hünerdür ol diyen söyler **zevā’id** (b. 159)

Muḥaṣṣal anı itdükce **tefekkür**
Hümümü artururdu ol **tezekkür** (b. 525)

Türkçe ve Farsça kelimelerle yapılan kafiyele:

Düşümde çok görürdüm bir zamān **ben**
Ki bir yüksek yir olmışdı **nişimen** (b. 149)

Bu kez bir ḥāṭıra geldi **yörendi**
Orada ben baña kıldum bu **pendi** (b. 762)

Türkçe ve Arapça kelimelerle yapılan kafiyele:

Geçindüm halkdan ḥulḳ-ı **ḥasenle**
Söz añlar âdemün ḳadrin **bilenle** (b. 172)

Burada sālike varlık gelür **berk**
Ḥiredmend ise terk eyler anı **terk** (b. 666)

Farsça ve Arapça kelimelerle yapılan kafiyele:

Burada baña varlık geldi **muḥkem**

Ululandum kişilendüm niçe **dem** (b. 174)

Ki emr-i *kün*ledür bu cümle **eşyâ**
Anuñla anları Hâk kıldı **peydâ** (b. 751)

Mürşid-i Kâmil’de, sadece redife yer verilen kafiyesiz beyitlerin bulunduğu da görülmektedir:

Kimin bir darb-ıla iki bölerdüm
Kimin kat kat çalup kırdum giderdüm (b. 94)

Didüm ki sen maķâm-ı sırr-ı sırdan
Maķâm-ı nefse indün ikilikden (b. 129)

Mesnevîde, birden fazla kafiye yer aldığı (zû-kafiyeteyn/zü’l-kafiyeteyn) beyit örneklerine de rastlanmaktadır:

Çekişmezler sögüşmezler sögenle
Şavaşmazlar dögüşmezler dögenle (b. 103)

Eger **tâlih** ise **medhi** zarardur
Eger **şâlih** ise **kadhi** zarardur (b. 549)

I.2.1.5. Redif

Tespit edilebildiği kadarıyla mesnevinin 417 beytinde redif bulunduğu görülmektedir. Bu rediflerin 370’i ek; 35’i bir kelime; 12’si ek ve kelime hâlinindedir. Mesnevisinin yarısından fazlasında ek ve ek+kelime şeklinde yer verdiği rediflerin tamamına yakını Türkçe unsurlardan seçen Cihâdî’nin bu husustaki tercihlerinde Türkçeden yana bilinçli bir tavır sergilediğini söylemek mümkündür.

Ek hâlindeki redifler:

Tespit edilebildiği kadarıyla mesnevinin 370 beytinde 44 farklı ekin redif olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu eklerden Farsça nispet i’si ve

yine Farsça fiil çekiminde kullanılan ikinci tekil şahıs eki olan “-î” dışındakilerin tamamı Türkçedir:

-(y)a/-(y)e (1⁵, 106, 119, 138, 140, 231, 268, 326, 356, 403, 404, 425, 510, 550, 563, 648, 730, 767, 772, 787, 813), -anla/-enle (103), -anlar/-enler (102, 687), -ar/-er (78), -ardı/-erdi/-urdu/-ürdi (171, 176, 216, 220, 221, 222, 310, 342, 437, 485, 486, 497, 631), -ardum/erdüm/-urdu/-ürdüm (93, 94, 363, 372, 397, 410, 573), -arken/-erken/-urken/-ürken (92, 118, 381, 391, 489), -armış/-ermiş (744), -arsa/-erse/-ursa/-ürse (26, 31, 33, 35, 59, 270, 288, 291, 295, 450, 678), -arsın/-ersin (611), -da/-de (85, 115, 122, 135, 139, 169, 213, 237, 349, 398, 461, 554, 567, 572, 649, 725, 769), -dan/-den (116, 129, 168, 183, 271, 387, 389, 532, 717, 742, 784, 808), -dı/-di (16, 111, 112, 133, 137, 153, 155, 229, 383, 384, 394, 419, 477, 480, 482, 491, 515, 530, 555, 579, 582, 590, 635, 639, 739), -duk/-dük (473), -dum/-düm (6, 8, 73, 81, 83, 86, 96, 107, 113, 127, 145, 146, 152, 177, 179, 190, 193, 206, 233, 314, 321, 322, 333, 343, 352, 359, 360, 361, 390, 395, 405, 441, 443, 470, 474, 479, 481, 498, 505, 513, 521, 527, 529, 535, 553, 597, 606, 619, 640, 645, 731, 732, 741, 754, 757, 761), -duñ/-düñ (324), -dur/-dür (23, 30, 32, 49, 68, 74, 105, 166, 266, 276, 278, 283, 284, 289, 327, 338, 355, 427, 445, 446, 447, 610, 612, 709, 714, 715, 794, 804), -erler (199), -(s/y)ı/-(s/y)i/-î (4, 5, 19, 20, 42, 51, 52, 53, 61, 71, 80, 84, 104, 121, 162, 195, 207, 210, 217, 234, 235, 243, 254, 282, 294, 299, 315, 317, 318, 344, 354, 369, 371, 376, 399, 416, 423, 428, 438, 455, 494, 500, 524, 526, 536, 544, 574, 589, 598, 609, 620, 629, 659, 675, 676, 677, 680, 683, 700, 711, 716, 736, 746, 752, 758, 760, 765, 766, 776, 777, 781, 783, 790, 792, 803, 805, 809, 818, 819), -î (693, 694), -idür (253, 800), -ıldı/-ildi (743), -ılmış/-ilmiş (519, 599), -(s)ın/-(s)in (117, 156, 286, 296, 366, 418, 462, 571, 656, 705, 721, 723, 807), -ında/-inde (302, 421, 434, 495), -ından/-inden (663), -ındı/-indi (123), -ısın/-isin (439), -la/-le (806), -lar/-ler (300, 429, 688, 697, 703, 724, 786), -lı/-li (45), -ma/-me (613), -maz/-mez (88), -mış/-miş (151, 316, 502, 632, 685, 745), -(n)uñ/-(n)üñ (12, 219, 275, 341, 537, 587, 603, 604, 614, 615, 633, 634, 661, 662, 665, 726, 747, 773, 789, 799), -sa/-se (267, 297, 704), -sıydı/-siydi (623), -um/-üm (14, 15, 185, 330, 348, 411, 503, 523, 557, 595, 812), -umda/-

⁵ Parantez içinde verilen numaralar, rediflerin yer aldığı beyitlerin mesnevideki sırasını göstermektedir.

ümde (817), -umla/-ümle (125), -updur/-üpdür (101), -urdum/-ürdüm (311, 313), -urlar/-ürler (708, 713), -ursın (414).

Kelime hâlindeki redifler:

Tek kelime:

Tespit edilebildiği kadarıyla mesnevinin 28 beytinde tek kelimelik rediflere yer verilmiştir. Eserde kelime hâlindeki rediflerin tamamına yakını Türkçe kelimelerden oluşmaktadır. Tek kelime hâlindeki 17 rediften sadece 1'i Arapça olup kalan 16'sı Türkçedir. Ek hâlindeki rediflerde olduğu gibi kelime hâlindeki rediflerde de şairin, neredeyse tamamen Türkçe sözcükler tercih ettiği görülmektedir:

ancak (581), ben (580), gerekdür (616), gördüm (584), içündür (201, 749), idi (228, 422, 424), idüpdür (3), ile (172, 257, 281), itdüm (643), kıldum (128), oldı (147, 148), olma (100), olmaz (690, 719, 720), olmuş (89, 558), olursın (602), yirinde (87), yol (67, 79), zākır (459).

İki kelime:

Mesnevide, bir Arapça+bir Türkçe kelimedenden oluşan redif sayısı 3; iki Türkçe kelimedenden oluşan redif sayısı 2; bir Farsça+bir Türkçe kelimedenden oluşan redif sayısı 1; iki Farsça kelimedenden oluşan redif sayısı 1 olmak üzere iki kelimedenden oluşan rediflerin yer aldığı beyit sayısı 7'dir.

bu maḳāmı (566), dīd ū (696), eyledüm fıkır (487), fıkır iderken (583), görür ol (674), olur ol (569), pāk olursa (264).

Ek+kelime hâlindeki redifler:

Ek+bir kelime:

Mesnevide, ek+bir kelimedenden oluşan rediflere yer verilen beyit sayısı 11'dir. Bu rediflerden Türkçe ek+Arapça kelimedenden oluşan redif dışında kalanların tamamı Türkçe ek+Türkçe kelimedenden oluşmaktadır:

-a ben (17, 161, 336, 617), -a düşdüm (592), -dan ayruk (458), -dum/-düm anda (578), -e geldi (426), -in eyler (250), -ı/-i zararlıdır (549), -miş idi (514).

Ek+iki kelime:

Mesnevinin yalnızca 1 beytinde ek+iki kelimelik redife yer verildiği görülmektedir. Bu redifin bütün unsurları Türkçedir:

-den urur dem (670).

I.2.1.6. Dil ve İmla Özellikleri

Mesnevide gerek kelime gerekse ek bağlamında Türkçe unsurların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Eserde, Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan yapım ve çekim eklerinin yer aldığı beyitler de bulunmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinden Klasik Osmanlı Türkçesine geçiş döneminde kaleme alınan eserlerdeki dil ve imla hususiyetleri Mürşid-i Kâmil’de de kayda değer oranda kendini göstermektedir. Estetik kaygı güdülmeden sade bir dil ile kaleme alınan mesnevinin, Arapça-Farsça kelime ve terkipler bakımından yalın bir mahiyet arz ettiğini söylemek mümkündür. Hatta Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin yoğun olduğu beyitlerde dahi gayet anlaşılır bil dil tercih edildiği görülmektedir. Bu durumun, eserin dinî-tasavvufî muhtevalı olmasından ve umurun faydası için kaleme alınmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Mürşid-i Kâmil mesnevisinde bütün kelimeleri Türkçe olan beyitlerden birkaçı şöyledir:

Otuz yaşında bir gün düşde gördüm
Giderken bir dere başında durdum

İçi gördüm katı çamur çökekdür
Didüm bir yol bulup geçmek gerekdür (b. 73-74)

Ol alçağ şu anı yıkduğça yir yir
Öküzler bir ucından durmadan yir (b. 401)

Uyandum koğdum anda gönlegüm ben
Katı çirkin kopardı ekşi terden (b. 493)

Mesnevîde Türkçe kelimelerin yoğun olduğu beyitlerden bazıları şu şekildedir:

Dağı bir gizlü göz ihsân idüpdür
Bu göz görmez anı pinhân idüpdür (b. 3)

Bu kez kendümde gördüm bir niçe şey
Olar gizli çalursa key olur key (b. 18)

Uvağı incice ammâ irisi
Yumurtaça gelürdi her birisi (b. 423)

Anı tutdum kötekden çekdüm anda
Bu kârı itmemişdüm bir zamânda (b. 649)

Mürşid-i Kâmil’de Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun olarak kullanıldığı beyit örneklerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

Hevâ vü nefs ü şeytândur ğarīmüm
Müdâm anlarladur ceng-i ‘azīmüm (b. 15)

Siyâh u zişt ü bed-ḥû ‘aqlı kâşır
Olur ol şınuñ ekşer ‘aybı vâfir (b. 54)

Ki zîrâ fikr-i fâsid kim marâzdur
Dimişler pişe-i ehl-i ğaraždur (b. 338)

Tezehhüd şöhretüñ pākîze pūşı
Diyâr-ı irtişānuñ zehr-i nūşı (b. 416)

Kılan seyyâr bu seyr-i ‘azîmi
Bilür keyfiyyet-i kalb-i selîmi (b. 790)

Mürşid-i Kâmil’de bugün kullanımdan düşmüş veya telaffuzu farklılaşmış “arkaik” olarak adlandırılan kelimelerin -mesnevinin hacmine

oranla- dikkat çekici boyutta olduğunu söylemek mümkündür. Tespit edilebildiği kadarıyla mesnevideki arkaik unsurlar şu şekildedir:

aldır- (b. 286), alın- (b. 145), andak (b. 148, 480), arık (b. 26, 632), arıkla- (b. 634), artuk (b. 515), assı (b. 240), aşak (b. 47, 48, 49), ayruk (b. 36, 56, 64, 138, 346, 458, 465, 481, 532, 636, 671, 673), azgaz- (b. 204), barış- (b. 324), beleñ (b. 79), berk (b. 164, 546, 666), bilemce (b. 123), boyun (166), cılasın (b. 771), çak (b. 110, 139, 348, 371, 435, 623, 626), çal- (b. 94), çökek (b. 74), devşür- (b. 380), döşen- (b. 119, 192, 373, 403), dün (b. 417), düş ol- (b. 119), düzet- (b. 383), egin (b. 177), ekti (b. 199, 202, 203), eş- (b. 88), etmek (b. 278), geñ (b. 600), gördükleyin (b. 121, 123), güven- (b. 123, 137), iñen (b. 191, 309, 339, 698), kaçan (b. 221, 361, 655, 784), kak- (b. 635), karavaş (b. 346), karındaş (b. 255), karva- (b. 390), katı (b. 23, 25, 26, 27, 29, 33, 44, 74, 164, 165, 180, 195, 224, 232, 283, 316, 318, 449, 503, 606, 637, 652, 663, 709, 768, 776, 801), kayur- (497), key/gey (b. 18, 124, 754), kıgır- (b. 629), kılbarak (b. 387), kimerde (b. 44, 46, 230, 307, 385, 396, 407, 660, 701), koç- (b. 732), kok- (d. 493, 798), kop- (b. 644, 652), olduklayın (b. 779), oñat (b. 85, 319, 383, 399, 656, 809, 812), pular/pularıkla- (b. 300, 586), sığrak (b. 77), segirdüm (b. 533), seped (b. 444), seyrâncı (b. 741), sıñar (b. 203), sınık (b. 62), suvar- (b. 90), süçi (b. 56), tañ (b. 374), tapa eyle-/kıl- (b. 240, 609), taş (b. 44), tek (b. 193, 755), tutkun (b. 300), ulaş- (b. 321), uvak (b. 423), uvan- (b. 704), üş- (155, 361), yaña (b. 177), yap yap (b. 26, 69), yav kıl- (b. 291), yay (b. 327), yed-/yid- (b. 35, 42), yıl- (b. 360, 611), yimezlen- (b. 199), yören- (b. 72, 137, 142, 173, 351, 413, 488, 508, 517, 555, 624, 762).

Mesnevide, Eski Anadolu Türkçesi döneminin dil özelliklerini yansıtan -u/-ü ve -madın/-medin zarf-fiil eklerine rastlanmaktadır:

Çapusun arayu bir haylî gitdüm
İçerden bir bülend âvâz işitdüm (b. 529)

Atardum dur**madın** ol kelbe taşu
İderdüm düşde anuñla şavaşı (b. 210)

Çonul**madın** dañi bunlara bir ad
Çamusın emr-i künle kıldı icâd (b. 682)

Fiil soylu kelimelere gelerek ifadeye daha çok benzerlik anlamı katan -layın/-leyin ekinin metinde Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi zamanla ilgili bir anlamda kullanıldığı görülmektedir:

Hemān gördükleyin ol nev-cüvānı
Göñül virdüm ziyāde sevdüm anı (b. 121)

‘ Ayān olduklayın bu rûz-ı rûşen
Tolısar nûr-ı mihr-i ma‘ rifetden (b. 779)

Yine Eski Anadolu Türkçesi döneminde gelecek zaman fiil çekiminde kullanılan -ısar/-iser eki de metinde iki yerde geçmektedir:

Okı gezle küçükce çek kemānı
Gümānı kı urıarsın nişānı (b. 765)

‘ Ayān olduklayın bu rûz-ı rûşen
Tolısar nûr-ı mihr-i ma‘ rifetden (b. 779)

Mesnevide “pul pul”, “bir bir”, “karşı karşı” “yir yir” gibi ikilemelere de yer verilmiştir:

Özi ‘ uşfûra beñzer dağı aşğar
İñen hoş nağşı pul pul levni aşfer (b. 309)

Ol alçağ şu anı yıkduğça yir yir
Öküzler bir ucından durmadan yir (b. 401)

Menāmumda gelürdüm karşı karşı
Beni yoklar yürürdi ol perî-rû (b. 484)

Meger kim bir yamaçda bir çemenzār
Ağar yir yir içinde çok şular var (b. 499)

Didiler on ikinci günde hünkār
Oğulların boğar bir bir ne kim var (b. 622)

Yoğun olmamakla birlikte mesnevîde, Türkçe deyimlere ve deyim kaynaklı söz kalıplarına da rastlanmaktadır. Bu konudaki bazı örnekler şu şekildedir:

Ak pak ol-:

Benüm daḥi şiyābum anda yundı
Ağardı aḳ paḳ oldı kara döndi (b. 111)

Ayağa düş-:

Egerçi bir kaçan başa üşerdüm
Velîkin kendüm ayağa düşerdüm (b. 361)

Ayağın(ı) pek bas-:

Bu cāmı nūş idüp zevḳe irenler
Ayağın pek başanlar ser virenler (b. 102)

Benzi sol-:

Yüzi bir yüzden olmuş beñzi şolmuş
Teni başdan ayağa uyuz olmuş (b. 502)

Canı gibi sev-:

Beni gūş itmedüm ki kimse yerdı
Velî cānı gibi her kes severdi (b. 171)

Can(ın)dan usan-:

Durı bir āb idüm ḳatı bulandum
Riyāzetden degül cāndan uşandum (b. 206)

Çeşmi çarḥ ur-:

Yine gördüm ki ḳarşumda dururdı
Temāşā bu ki çeşmi çarḥ ururdı (b. 486)

El bağla-:

Şu dem ki el şalup baña didi gel
Edeble qarşusunda bağladum el (b. 630)

El çek-:

Aña ahvâli añlatdum didi gel
On on beş akçe vir tâ kim çekem el(b. 516)

El sal-:

Şu dem ki el şalup baña didi gel
Edeble qarşusunda bağladum el (b. 630)

El sun-:

Didi bir da^c vete yâr ol baña gel
Didüm ol cinse hergiz şunmadum el (b. 196)

El ur-:

El urdı koltuğumdan çekdi aldı
Beni andağ kenâr-ı âba şaldı (b. 480)

Gam çek-:

Tenezzül olduğın gördüm be-ğâyet
Ğamın çekdüm bu h^uâbuñ bî-nihâyet (b. 522)

Gönül ver-:

Hemân gördükleyin ol nev-cüvânı
Gönül virdüm ziyâde sevdüm anı (b. 121)

Gönülden çıkar-:

Qara qaşdan qara gözden sözün ben
Çıqardum gitdi bi'l-küllî gönülden (b. 245)

Gönülden kop-:

Ol eṣnāda gönülden kopdı himmet
Hemān el virdi ‘uzletle riyāzet (b. 409)

Görüp gözet-:

Murādumca baña yirler düzetdi
Oñat dutdı beni gördi gözetdi (b. 383)

Nazar sal-:

Nazar şalduğda şağumda durana
Didi kim bezl-i rūḥ it müjdegāna (b. 425)

Özün(ü) tapşır-:

Muḥaṣṣal anda ‘azm itdüm Hicāza
Özüm tapşurdum ammā bi-niyāza (b. 510)

Parmakla göster-:

Müselleksin meşîḥat saña lāyık
Seni barmaqla göstereyin ḥalāyık (b. 358)

Tacını göğə at-:

Geyerlerse yeşiller yaḥod aqlar
Atar təcın göğə gördükde seyyār (b. 304)

Yabanda kal-:

Daḥi çok nesne zıkr olınmış anda
Aña meşğül olan qalır yabānda (b. 237)

Yanıp yakıl-:

İlüñ ‘aybın görüp feryād kılma
Od olup tutuşup yanma yakılma (b. 378)

Yerli yerinde dur:-

İkisi durdılar yerli yirinde
Birer cevher tabağ var ellerinde (b. 421)

Yol bağla:-

Çalır yolda muğarrer bağlanırlar yol
Bu şürette görürse kendini ol (b. 287)

Yüz sür:-

Çodum alnum zemîne haylî durdum
Niyâz itdüm yüzüm toprağa sürdüm (b. 553)

I.2.2. Mürşid-i Kâmil'in Muhtevası

Cihadî'nin bizzat kendisinin de ifade ettiği üzere “Mürşid-i Kâmil”, toplam 7 bap ve 42 fasıl olarak tertip edilmiştir. Eserin **Makâm-ı Nefs**'e ayrılan **birinci bab**ındaki 10 fasılın 5'inde terakki, 5'inde tenezzül; **Makâm-ı Kalb**'e ayrılan **ikinci bab**ındaki 11 fasılın 5'inde terakki, 6'sında tenezzül; **Makâm-ı Rûh'a** ayrılan **üçüncü bab**ındaki 6 fasılın 2'sinde terakki, 4'ünde tenezzül; **Makâm-ı Sırr'a** ayrılan **dördüncü bab**ındaki 6 fasılın 4'ünde terakki, 2'sinde tenezzül; **Makâm-ı Sırr-ı Sır'a** ayrılan **beşinci bab**ındaki 7 fasılın 4'ünde terakki, 3'ünde tenezzül; **Makâm-ı Sırr-ı Hafî**'ye ayrılan **altıncı bab**ın tek faslında terakki beyan edilmiştir. **Makâm-ı Sırr-ı Ahfâ**'ya ayrılan **yedinci bab**ın tek faslında ise **Beyân-ı Hâl**'e yer verilmiştir.

Başlık		Beyit Sayısı	Sayfa Aralığı
-		21	64b-65a
I	Bâb-ı Evvel Der-beyân-ı Makâm-ı Nefs	51	65a-66b
	1 Faşl Der-beyân-ı Terakki	18	66b-67a
	2 Faşl Der-beyân-ı Terakki	15	67a-67b
	3 Faşl Der-beyân-ı Terakki	11	67b

	4	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	16	67b-68a
		<i>Mağâm-ı Kalbde Onuncı Faşlda Zıkr Olan ‘İlmdür</i>	7	68a
	5	Faşl Der-beyân-ı Terakķî	9	68b
	6	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	20	68b-69a
	7	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	17	69a-69b
	8	Faşl Der-beyân-ı Terakķî	21	69b-70a
	9	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	20	70a-70b
	10	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	22	70b-71b
II	Bâb-ı Şânî Der-beyân-ı Mağâm-ı Kalb		57	71b-73a
	1	Faşl Der-beyân-ı Terakķî	6	73a
	2	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	17	73a-73b
	3	Faşl Der-beyân-ı Terakķî	10	73b-74a
	4	Faşl Der-beyân-ı Terakķî	9	74a
	5	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	8	74a-74b
	6	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	15	74b
	7	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	10	75a
	8	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	14	75a-75b
	9	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	22	75b-76a
	10	Faşl Der-beyân-ı Terakķî	10	76a-76b
		Mağâm-ı Nefsde Çeşm-i Şâhid-bâz Faşlında Añılan ‘İlm Budur	13	76b
	11	Faşl Der-beyân-ı Terakķî	16	76b-77a
III	Bâb-ı Şâliş Der-beyân-ı Mağâm-ı Rûh		12	77a-77b
	1	Faşl Der-beyân-ı Terakķî	15	77b-78a
	2	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	12	78a
	3	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	12	78b
	4	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	17	78b-79a
	5	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	14	79a-79b
	6	Faşl Der-beyân-ı Terakķî	24	79b-80a
IV	Bâb-ı Râbi‘ Der-beyân-ı Mağâm-ı Sırr		10	80a-80b
	1	Faşl Der-beyân-ı Terakķî	11	80b

	2	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	14	80b-81a
	3	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	24	81a-81b
	4	Faşl Der-beyân-ı Teraqqî	26	82a-82b
	5	Faşl Der-beyân-ı Teraqqî	8	82b
	6	Faşl Der-beyân-ı Teraqqî	9	82b-83a
		Bâb-ı Hâmis Der-beyân-ı Maḳâm-ı Sırr-ı Sırr	16	83a-83b
	1	Faşl Der-beyân-ı Teraqqî	11	83b
		<i>Der-vaşf-ı Vâcib</i>	3	84a
		<i>Der-vaşf-ı Mümkün</i>	3	84a
V	2	Faşl Der-beyân-ı Teraqqî	9	84a
	3	Faşl Der-beyân-ı Teraqqî	19	84a-84b
	4	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	13	85a
	5	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	6	85a-85b
	6	Faşl Der-beyân-ı Tenezzül	8	85b
	7	Faşl Der-beyân-ı Teraqqî	21	85b-86a
		Bâb-ı Sâdis Der-beyân-ı Maḳâm-ı Sırr-ı Ḥafî	4	86a
VI		<i>Anlar ‘Ayne’l-yaḳîn Mertebesinde Olanlardur</i>	9	86b
	1	Faşl Der-beyân-ı Teraqqî	5	86b
		Bâb-ı Sâbi‘ Der-beyân-ı Maḳâm-ı Sırr-ı Ḥafî	10	86b-87a
VII		<i>Anlar Ḥaḳḳa’l-yaḳîn Mertebesinde Olanlardur</i>	6	87a
	1	Faşl Der-beyân-ı Hâl	13	87a-87b

Tahmidle başladığı mesnevisinde Cihâdî, ancak temiz bir kalbe ve saf bir zihne sahip olanlarca talim edilebilecek bir ilimden hissedar olmanın memnuniyetini dile getirir. Kendisine gizli bir şekilde talim edilen bu ilim sayesinde can gözünü açmaya muvaffak olan Cihâdî, açtığı bu gözle temaşa ettiği âlemde her şeyin kendi istidadınca tecelliye mazhar olduğunu

fark eder. Bunu Allah'ın bir lütfu olarak değerlendiren Cihâdî, afakta gördüklerini enfüste de tecrübe etmek üzere deruni âleminde bir sefere çıktığını ve bu sefer esnasındaki tecrübelerini muhtasar bir şekilde yedi bap ve kırk iki fasıl olarak kitabına kaydettiğini ifade eder:

Getürdüm bir kitâb itdüm buları

Añılmışdur añılmış anda varı

Velîkin muhtaşar kıldum kitâbı

Maķâmâtınca olsun tâ ki bâbı

Yidi bâb eyledüm hem kırk iki faşl

Maķâm-ı nefsi ammâ eyledüm aşl (19-21)

Cihâdî, eserinin makam-ı nefse ayırdığı ilk babında hakikat yolcusunun rüyasında gördüğü şeylerin ne anlama geldiğini açıklar. Buna göre yolcunun rüyasında beyaz güvercin görmesi dininin muhkemliğine, gök renginde güvercin görmesi ise dalaletle düşmüş olduğuna işaret eder. Rüya da eşek görülmesi cinsel arzuya delalettir. Görülen eşek, semirmiş ise yolculuk zorlu geçecektir şayet zayıf ise nefis mağlup edilebilecektir. Koyun görmek, yemeğe düşkünlüktür. Koyun ve eşeğin birlikte görülmesi köpekleşen nefsin haz kaynağıdır. Tavşan, çok yemeye ve nasihat tutmamaya delalet eder. Bu hayvanı gören salık, dünyaya meylederek yolculuğunu terk eder. Deve görmek nefse teslimiyete, siyah it ile enik görmek ise nefsani isteklere boyun eğmeye işaret eder ki bunlar manevi olarak düşme anlamına gelir. Tilki görmek hile ve yalancılığı âdet edinmektir. Salikin rüyasında yanında bir iple aslan gezdirmesi nefsin galebe çalmasına işaret eder. Yaşlı ve çirkin ihtiyar kadın dünya manasındadır. Bu ihtiyar, bazen süslenmek suretiyle kendisini daha genç gösterebilir. Bu durumda bazı yolcular, onun kendileri için hazırlandığını düşünerek aldanırlar. Yolcunun düşkün, dilenci veya siyahi bir adam görmesi eksikliğe delalet eder. Kara balçık, çamur, kireç ve kül de aynı şekilde noksanlıktan nişanedir. Post ve hırka vuslat alametidir. Uzun ve düzgün servi istikamet, eğilmiş yahut kurumuş servi ise tenezzüldür. Necaset dünya muhabbetine dalmaktır. Kapısı açılmış ve içi boşaltılmış ev, eşyaya muhabbetin göstergesidir. Kırık anahtar, eksikliğin; sağlam anahtar ise olgunluğun alametidir. Pamuk ve tuz terakkinin, kurşunla

karpuz tenezzülün göstergesidir. Zuhur için yola çıkanların yolu doğuya, fenayı murat edenlerin yolu ise batıya doğrudur. Nefs makamında seyreden yolcunun derunundaki kötü düşünceler zamanla kaybolur. Bir müddet sonra nefis cehaletinin karanlığı yerini nura terk eder. Bu durumda yolcunun dilinden kelime-i tevhit eksik olmaz.

Birinci babın terakki beyanındaki ilk faslında Cihâdî, otuz yaşında gördüğü bir rüyayı nakleder. Rüyasında çıktığı bir yolculukta, içi çamurla dolmuş bir dere başına gelen Cihâdî, yoluna devam edebilmek için derenin karşısına nasıl geçeceğini düşünürken birden kendisini orada bulur. Cihâdî, sağındaki bağlı, eysiz kula bir at ile bu ata benzeyen ve kendi dilince bir şeyler söyleyen tayın yanından batı yönüne uzanan taşlık bir dağ yoluna yöneldiği esnada uykusundan uyanır. Bu rüyadan aldığı ibretle yeme içme zevkini bir kenara koyup riyazetle Hakk'a yönelen Cihâdî, insanlardan uzakta bir köye çekilerek geceler boyu Mevla'ya niyaz eder. Bir gece yine bu hâldeyken uykuya dalınca rüyasında yeniden aynı atı görür. Önceki gördüğünden farklı olarak bu kez atın üzerinde beyaz bir çul ve eyer vardır. Cihâdî âdeti kendisi için hazırlanmış olan bu ata bindiğinde önündeki taşlı ve engebeli yolların düzleştiğini, kurak yerlerin yeşerdiğini temâşa eyler.

Terakki beyanındaki ikinci fasılda Cihâdî, nefsini ıslah ile meşgul iken daldığı uykusunda kendisini dikenli bir yolda küffara kılıç sallarken görür. Gördüğü rüyayı irfan sahibi ululardan birine anlattığında bunun ahlaki zafiyete işaret ettiğini öğrenir. Duydukları karşısında derin bir üzüntüye kapılır ve cihan halkının işlerine dalıp dünya telaşı içerisinde dövüşmeyi, çekişmeyi, övünmeyi terk eder.

Cihâdî, terakki beyanında olan üçüncü fasıldaki rüyasında, üzerinden gülsularının süzüldüğü mermer sütunlarla çevrilmiş bir yer ve bu yerin içerisinde insanların elbiselerini yıkadıkları bir ev görür. Herkesin tertemiz kıyafetler giydiği bu evde kendisinin elbiseleri de yıkanıp temizlenir. Bu esnada elbisenin sırtında bir iz olduğunu fark eden Cihâdî, otuz iki yaşında gördüğü bu izin, şahitbaz gözüne delalet ettiğini tam yirmi dört yıl sonra idrak eder.

Tenezzül beyanında olan dördüncü fasılda Cihâdî, bir gezinti esnasında, Yusuf Peygamber misali etkileyici güzelliğiyle dikkat çeken Sipahizade ismiyle maruf bir gençle karşılaşır. Eşsiz güzelliğinden etkilendiği bu gencin düşüncesiyle daldığı uykusunda kendisini padişah

olarak görür. Beyleri ve askerleriyle çıktığı seferden vatanına döndüğünde giderken bıraktığı hiçbir şeyi yerinde bulamaz. Mekânın ve insanların değişmesinden duyduğu üzüntüyle uykusundan uyandığında bunun bir manevi gerileme (tenezzül, düşüş) olduğunu ve sırlar makamından nefis makamına indiğini düşünür. Bu düşüncenin verdiği üzüntüyle daldığı uykusunda bu kez kendisine bir ilim verildiği müjdesini alan Cihâdî, bu ilmin kalp makamındaki onuncu fasılda zikrolunan ilim olduğunu söyler ve o güzele gönül vermiş olmaktan duyduğu pişmanlığı dile getirir.

Cihâdî, terakkinin beyan olunduğu beşinci fasıldaki rüyasında, muhkem bir hisara sahip olmuşken yolunun kesildiği haberini alır. Bakmaya gittiğinde yolun bir ejder tarafından kapatıldığını ve biraz ötesinde de bir köpeğin beklediğini görür. Cihâdî, kara tüyleri bulunan ve oldukça iyi beslendiği anlaşılan bu köpeğin kısa süre içinde öldüğüne ve çok geçmeden bir koyun olarak dirildiğine, hemen akabinde ise bir insana dönüştüğüne şahit olur.

Tenezzülün beyan olunduğu altıncı fasıldaki rüyasında Cihâdî, pek çok kez oturduğu yüksekçe yerde yine oturmakta iken birden kendisini alçakça bir yerde bulur. Kendisini etrafı kamışlarla ve sazlarla kaplı bu yerde bulmasına rağmen elbiseleri ilk oturduğu yüksek yerde kalmıştır. Uyandığında gördüklerinin hikmetini anlamak için çok çabalar ve nihayet çözer. Bir zamanlar remil ilmiyle çok ilgilenmiş öyle ki meraklılarına bu ilmin kitabını okutacak kadar uzman olmuştur. Zamanla bu ilmin faydadan halî olduğunu düşünmeye başlayan Cihâdî, rüyasını bu bağlamda yorumlar ve -gördüğü meyvesiz bir bitki olan- kamışın bu faydasız ilmi ifade ettiğini düşünerek remille uğraşmayı bırakır.

Tenezzülün beyan olunduğu yedinci fasılda Cihâdî, züht içinde huzurlu bir yaşam sürüp insanlarla hoş geçinmenin verdiği saygınlığın, zamanla kendisinde kibre (ucb) dönüştüğünü dile getirir. Bu hâldeyken rüyasında kendisine bir şeyler anlatmaya çalışan insanlar görür. Ne söylediklerini anlamaya çalışırken kendi üzerinde içi beyaz dışı gök renginde bir elbise olduğunu ve vücudunun dağlanmış olduğunu fark eder. Uyandığında hatasını anlar ve salih amel sahibi olanların, riyakârlığa düşmemek için halkın itibarına nazar etmemesi gerektiğinin bilinciyle kalbinden ucba söküp atar.

Cihâdî, terakkinin beyan olunduğu sekizinci fasıldaki rüyasında dilinde kelime-i tevhit ile nefis makamında seyrederken bir dergâha ulaşır.

Pek çok insanın bulunduğu bu dergâhı, eline aldığı süpürge aşınıncaya kadar süpürür ve tertemiz eder. Uyandığında gönlü şevkle dolan Cihâdî, sefih bir fakihle karşılaşır. Yol yordam bilmeyen bu fakih, gittiği davete onu da götürmeyi teklif eder. Cihâdî, gittiği yerde ikram edilen yiyecekleri yese asalak; yemese riyakâr olarak addedileceğini söyleyerek bu teklifi geri çevirir. Fakihin tüm ısrarlarına rağmen Cihâdî davete gitmez ancak bu ısrarlardan gönlü bulanır.

Tenezzülün beyan olunduğu dokuzuncu fasılda Cihâdî, dünyanın telaşesinden uzaklaşıp uzlete çekildiği bir zamanda rüyasında kızıl renkte bir köpeğin kendisine havladığını ve kendisinin de sürekli onu taşıdığını görür. Uyandığında rüyada köpek görmenin düşman anlamına geldiğini ancak bu yalnızlık köşesinde kimseyle bir husumetinin olmadığını düşünür. Buna bir anlam veremeyen Cihâdî, bir müddet sonra pek çok insanın rahatsız olduğu yakındaki dergâhta bulunanlardan birinden hoşlanmadığını hatırlar. Bu kişi, her türlü arsızlığı, yolsuzluğu kendisine mübah gördüğü için kimse tarafından sevilmeyen biridir. Tasavvuftan söz açınca kimsenin yanında kalmadığı bu insandan Cihâdî de “kişi refikinden azar” fehvasınca uzak durur.

Cihâdî, tenezzülün beyan olunduğu onuncu fasılda kendisinden ilim (şiiir) tahsil eden bir dostunun dünyaya olan muhabbetinden etkilenmek suretiyle yaşadığı tenezzülü anlatır. Bu etkilenmeye kadarki rabıtalılarında kendini daima yüksekçe bir yerde görürken bu kez o yüksek yerlerden aşağıya atılır. Atıldığı bu alçak yerden yeniden yükseklerle tırmanacak bir yol bulup yürüdüğü anda kendine gelir. Gördüklerinin hikmetini musahibine okuduğu -adını anmaktan ar ettiği- manzum kitaba bağlar. Tenezzüle sebep olduğu fikriyle sanat kaygısıyla şiirli söz söylemeye çalışmanın doğru olmadığına hükmeden Cihâdî, bu bağlamda eserini oldukça sade bir şekilde kaleme aldığını söyler.

Kalp makamının beyan edildiği ikinci bapta Cihâdî, bu makama gelen hakikat yolcusunun dünya düşüncesinden uzaklaşacağını ve sürekli Allah’ı zikretmekle meşgul bulunacağını söyler. Gökten salike ve salikin kalbinden göğe bir nurun peyda olduğu bu makamda görülen çocuk, sevgili, beyaz elbiseli güzel kadın, anne, baba, kardeş hep iyiliğe, güzelliğe ve terakkiye işarettir. Kendi yurdunda akrabalarını görmek, murada ermek; kendini görmek ise hakikat âleminden haberdar olmak anlamını taşır. Mescit, halvethane, ev gibi mekânları kandil veya mumla

aydınlatılmış görmek gönül aydınlığına işarettir. Bu mekânların temiz görülmesi kalbin saflığına delildir. Cenneti görmek gönül ehli olduğuna, cehennemi görmek nefsin heva ve heveslerine kapılmaya işarettir. Hamam yahut sıcak su esenlik anlamındadır. Hicaz'a doğru yol almak, Allah'a yönelmek; Mescid-i Aksa'ya doğru gitmek ise nefis ıslahına çalışıyor olmaktır. Denizde seyahat hâlindeyken dahi sarsılmadan yola devam etmekte büyük faydalar vardır. Bu yolda şeriat dışına adım atmamış olanlar çoğunlukla servi ve hurma görürler. Rüyada bir bahçeye girip bu bahçede kavak, ıhlamur, ılgın gibi meyvesiz ağaçlar görmek gam ve kedere; nar, elma, dut gibi meyveli ağaçlar görmek zevk ve hoşnutluğa işarettir. Bal, süt, ekmek ile pişmiş et, iyi amel ve müjde; çiğ et ise olumsuzluk bildirir. Kavun ile bal ledünni ilme işarettir ve salih amel anlamına gelir. Ancak yolcu bu makamda yemeği fazla kaçırıp da uykuya dalarsa tenezzül kaçınılmaz olur. Bu makamdaki yolcunun elbiseleri yeni ve temiz olmalıdır. Temiz olmayan elbise kötü amele işarettir. Elbisenin rengi beyaz ve yeşil olduğunda güzeldir. İçine gök renkli, üstüne beyaz renkli elbise giymek nefsanî isteklere boyun eğmektir. Hırkanın kaybolması yahut elbisesiz kalmak yolculuğun tehlikeye düşmesi anlamına gelir. Altın ve gümüş görmek salih ameldir. Ancak İslam padişahının mührünü taşımayan gayrimüslimlere ait olanlar böyle değildir. Bunları gömülü iken çıkarmak iyidir ancak kaybetmek fenadır. Hakikat yolcusunun rüyasında kaybettiğini bulması cezbeyle işarettir. Yüce dağ başında akan pınar, gönlün murada ermesidir. İçerisinde saf, temiz suyun olduğu bir kuyu başında bulunmak vücut kuyusundaki gönül çocuğunu beslemektir. Gökyüzünü, güneşi, ayı ve yıldızları açık bir şekilde görmek gönül dinginliğine; göğün kapalı ve havanın puslu olması ise tenezzüle işarettir. Salikin rüyasında yeşil elbiseler giyinmiş erkekliği olmayan askerler ve melekler görmesi terakkiye işarettir.

Cihâdî, kalp makamının terakki beyanında olan ilk faslındaki rüyasında servi ve hurma ağaçları arasındayken sarı renkli serçeye benzer bir kuşun kendisini sevindirmek için çabaladığını görür. Uykusundan uyandığında hatırladığı bu rüya ile oldukça mutlu olur.

Tenezzülün beyan edildiği ikinci fasıldaki rüyasında Cihâdî, engin bir ovada otlayan besili bir boğa görür. Uyandığında gördüğü boğayı rahatına düşkün olmaya yorar. Bunun bir zaman işret meclislerinde bulunmasından kaynaklandığını düşünen Cihâdî, hakikat yolculuğunun ancak az yemekle

sürdürülebileceğini idrak eder. Yeme içmeye düşkün olanlar yarı yolda kalacaklarından tarikat seyrinden hissedar olamazlar.

Cihâdî, terakkiyi beyan ettiği üçüncü fasıldaki rüyasında evinin yağma edildiğini görür. Kendisine derhal oraya gitmesi söylenir. Gittiğinde evini ortasına pamuk serili bir şekilde bulur. Uyandığında gördüğü bu rüyayı, kalbinde terk etmesi gereken kötü düşünceler bulundurmasına yorar.

Terakkiyi beyan ettiği dördüncü fasılda, kötü düşüncenin, garaz ehlinin alışkanlığı olduğunu ifade eden Cihâdî, rüyasında kendisini uçsuz bucaksız bir âlemdedir. Aden sahrası olarak bilinen bu yerde hareketsiz bir şekilde durmakta olan siyah bir köpek vardır. Elindeki asayla vurduğu köpeği toprağa gömer. Uyandığında tecerrüt düşüncesiyle herkesten ve her şeyden fariğ olan Cihâdî, bu rüyayı gördüğünde elli yaşında olduğunu ifade eder.

Tenezzülün beyan edildiği beşinci fasılda Cihâdî, makam sahiplerinden biriyle dost olduğu bir dönemde görmüş olduğu rüyayı nakleder. Rüyasında kendisine hakikat yolcusunun makam sahiplerinin ikramına fazla itibar etmemesi gerektiği ihtarında bulunulur.

Cihâdî, tenezzülün beyan olunduğu altıncı fasılda, kapıldığı bir hayale yer verir. Sahip olduğu hünerle kendisinin şeyhliğe layık olduğu gibi boş bir hayale kapılan Cihâdî, vaktinin büyük bir kısmını bu sevdâ ile geçirirken seher vakti daldığı uykusunda kendisini çimensiz bir tepe üzerinde elinde düdükle gezerken görür. Düdüğü çalarak tepeden indiği esnada uykusundan uyanır. Bu rüyanın ardından gönlünde ne şeyhlik arzusu ne de bir şeyhe mürid olma isteği kalır. Sadece marifet kazanmak düşüncesiyle yaşamına devam eder.

Tenezzül beyanındaki yedinci fasılda Cihâdî, züht içinde yaşadığı fakat zihninin halkın kötü işleriyle meşgul olduğu özellikle hâkimlerin zulmünü dert edindiği bir dönemde gördüğü rüyayı nakleder. Rüyasında kendisine sahabenin hâkim olmasıyla düştüğü durumun hatırlatıldığı Cihâdî, uyandığında yapılan bu ihtardan mana âlemini seyredenlerin ne Yezid yergisine ne de Bayezid övgüsüne kapılmasının uygun olmadığı dersini çıkarır. Başkasının ayıbını görüp dile getirmek hakikat yolcusu için asla uygun değildir.

Tenezzül beyanındaki sekizinci fasılda Cihâdî, istekler denizine daldığı bir zamanda tanıştığı birinin tüm isteklerini yerine getirdiğini ancak o dönem, sahip olduğu nimetlerle gönül şevkini yitirdiğini söyler. Bu hâldeyken rüyasında barak gibi tüylü siyah bir köpek görür. Köpeklerle meşgul olurken uçurumdan düşer. Düşerken hatıftan gelen sese kulak verip Allah’a sığınır ve bu düşüş, yerini yükselişe bırakır.

Cihâdî, tenezzül beyanındaki dokuzuncu fasılda bahsettiği rüyasında yüce dağ başında kurulmuş büyük bir şehre ulaşır. Şehre giden ve yolun her iki yanında uzanan geniş ekin tarlaları bulunmaktadır. Biçilecek kıvama gelmiş bu göz alıcı tarlayı neşeyle izlerken birden içinden pis bir suyun akmaya başladığını fark eder. Ekinler, bir yandan bu pis su ile mahvolurken diğer yandan öküzler tarafından yenilmektedir. Uykusundan uyandığında gördüklerini insanların sözleriyle fazla meşgul olmasına yorar ve bu yanıltan çabucak uzaklaşıp yeniden riyazete yönelir.

Cihâdî, terakki beyanındaki onuncu fasılda otuz üç yaşındayken gördüğü bir rüyayı anlatır. Yatsı namazını müteakip daldığı uykusunda ellerindeki mücevher dolu tabakları kendisine sunan iki melek görür. Meleklerin sunduğu mücevher dolu olan tabaklardan biri İbrahim Peygamber’e verilen ilim, diğeri ise daha evvel nefis makamında bahsi geçen ilimdir. Cihâdî, henüz beş yaşındayken rüyasında gördüğü iki ambarı yine bu bağlamda yorumlar.

Cihâdî, terakki beyanındaki on birinci fasılda ilm-i seb’iyyata (yedili, yedi şeyin hikmeti) dair bilgi verir. Âlemde görülen yedi kat gök, yedi yer, yedi deniz gibi kozmik unsurların tamamı insanda mündemiçtir. İnsanda mevcut olan ilik, kan, kemik, et, deri, sinir ve damar yahut göz, kulak, boğaz, dil, bel, el ve ayak gibi yedi şey, hikmeti kavranmazsa yedi cehennem kapısı olur. Ancak bunlar birer tecelli mekânı olarak görülürse Hakk’ın hikmeti ile sekiz kapılı cennete tebdil olur. Bu durumda yolcuyu bir hayret duygusu kaplar.

Ruh makamına ayrılan üçüncü bapta Cihâdî, bu makama gelen yolcunun kendisine halvet köşesini karar kılacağını, dizinden başka yastık bilmeyeceğini, az konuşup dilinden “hû” zikrini eksik etmeyeceğini söyler. Bu durumdaki yolcuya sürekli ay yüzlü bir güzel görünür. Henüz on sekiz yaşını geçmemiş olan bu güzel, hakikat yolcusunu -şeriatıtan dışarı adım atmadığı müddetçe- sürekli gözler. Bu güzelin visaline talip olan yolcunun kat etmesi gereken çokça terakki mevcuttur.

Ruh makamının terakkiyi beyan eden ilk faslında Cihâdî, rüyasında Yusuf Peygamber'e benzeyen birini görür. Görür görmez âşık olduğu bu güzel insanın, ona verdiği yoldaşla birlikte yola koyulur. Uzun müddet yürüdükten sonra büyük bir ırmağın kenarına gelirler. Irmak üzerinde dört gözlü bir köprü bulunmakta ancak gözlerinden hiç su akmamaktadır. Cihâdî, bu sudan geçilemeyeceğini söylese de yoldaşının elini sıkıca tutması tembihine uyararak onunla suya girer. Yoldaşı, suda batmadan ilerlerken kendisi suya gömülür ve feryat figan ederek sudan çıkmaya çabalar. Onu koltuğundan çekmek suretiyle kenara çıkaran yoldaşı, yeniden ırmağa dalar. Yoldaşı gönlünde sırrolan Cihâdî, bu aşamadan sonra yolculuğa yalnız devam etmek zorunda kalır.

Tenezzül beyanındaki ikinci fasılda Cihâdî, rüyasında kendisine sürekli rehberlik eden peri yüzlü bir güzelin gözlerini daireler çizer bir hâlde görür. Uyandığında hayrete kapılan Cihâdî, orucu ve namazı terk etmediği hâlde böyle bir rüya görmesine anlam veremez. Bu düşünceyle gözünü yumduğu sonraki üç gün boyunca aynı şekilde gördüğü bu güzel, üçüncü günde kendisine daima temiz giysiler giymesini telkin eder. Uyandığında gömleğinin ter koktuğunu fark eden Cihâdî, hakikat yolcusunun temiz elbiselerle yola çıkması gerektiğini anlar.

Cihâdî, tenezzül beyanındaki üçüncü fasılda kendisini sultan hissettirecek ölçüde hürmetkâr olan zengin bir kişiyle musahip olmasını müteakip gördüğü rüyayı nakleder. Rüyasında üstünde çokça suların aktığı çimenlik bir yamaçta yürürken birden bir kuyuya düşer. Kuyuda burayı mesken tutmuş Yusuf yüzlü bir güzelin sıkıntılı hâline şahit olur. Uyandığında kendisini yolundan alıkoyan insanlardan uzaklaşıp yeniden feragat yolunu tutması gerektiğini fark eder.

Tenezzül beyanındaki dördüncü fasılda Cihâdî, Mısır'da ikamet ettiği dönem Hacc'a gidişini anlatır. Hacca gitmeye niyetlendikten sonra yol hazırlıklarını yapan Cihâdî, yanında Hicaz'da ehline teslim edilmek üzere taşıdığı ağır emanetlerle yola çıkar. Süveyş'e geldiğinde eşyaları tartılır ve olması gerektiğinden ağır bulununca tartıcı geçişine müsaade etmez. Cihâdî tartıcıyı biraz akçe ile ikna eder ancak bu durum yüreğine dert olur. Bu düşüncelerle gözlerini yumduğunda rüyasında eline, daha önce hiç göremediği, iki tarafında da farklı nakışların bulunduğu bir altın konulur. Altın bir tarafından İslam sultanının sikkesi, diğer tarafından küfür diyarının akçesi olarak görünmektedir. Gördüğü rüyanın tenezzülüne

işaret ettiğini anlayan Cihâdî, hayırlı bir murada ermek isterken şerre bulaşmış olduğu için büyük bir üzüntü yaşar.

Tenezzül beyanındaki beşinci fasılda Cihâdî, hâlâ bir önceki fasılda gördüğü rüyanın etkisindedir. Gönlü, bu düşüncelerle daralırken daldığı uykusunda kendisini padişahın sarayını dışarıdan seyredirken bulur. Bu sarayın, varlığını ezelden bildiği kapısını bulmak için uğraşırken içeriden kendisine “ey Cihâdî sen sana ne yaptın?” diye haykırıldığını duyar. İçeri girme ümidini kaybedip yoluna devam etmek isterken saraydan çıkan bir grup dev kendisini yakalamaya çalışınca kollarını açarak bir dağ başına uçar. Bütün bunlar yaşanırken üzerindeki yünden yapılmış mavi renkli elbisenin düğmeleri tamamen açıktır. Bu, manası ancak ehlince anlaşılacak bir durumdur.

Cihâdî, terakki beyanındaki altıncı fasılda, aşırı övgü ve yergi gibi zararlı şeylerden uzaklaşarak gönlünün muradı olan Kâbe’yi görebilmek için Allah’a yalvarır. Bu niyaz ile gözlerini yumduğunda kendisini içinde sayısız minarenin olduğu bir şehirde bulur. Şehrin girişinde kendisini bekleyen Yusuf yüzlü, ona artık gam ve kederin yerini sevinç ve mutluluğa bıraktığını bildirir. Ardından Cihâdî’ye, elli bin akçelik zaimlikten (zeamet sahipliği) iki yüz bin akçelik sancak beyliğine terfi ettiğinin müjdesini verir.

Makam-ı sırra ayrılan dördüncü bapta Cihâdî, bu makama vasıl olan yolcunun kalbinde “yâ Hay”dan başka söz olmayacağını; cisminin, bulduğu gizli hazneyle cihanı kaplayacak denli büyüyeceğini söyler. Yolcu, bu makamda en düşüğü vezirlik yahut beylik seviyesinde nice müjdeye nail olur. İşittiği müjdelerden makam-ı sırra ulaştığını idrak eden hakikat yolcusu vücut ikliminin sultanı ve zamanının kutbu olur.

Sır makamının diğer hususiyetlerini fasıllar içinde izah edeceğini söyleyen Cihâdî, terakkiyi beyan ettiği ilk fasıldaki rüyasında kendisini elinde asasıyla büyük bir şehir inşa ederken görür. Taş ve tuğla yerine kerpicin tercih edildiği bu şehrin inşasıyla meşgul olurken yalın ayak ve üzerinde uzun bir elbiseyle zamanın kutbu çıkagelir. Onunla sohbet başladığında sağ yanında gösterişli bir fakihin durduğunu fark eder. Fakih elinde tuttuğu bir dilim karpuzu sofaya koyduğu anda uykusundan uyanan Cihâdî, karpuzun pek de hoş olmayan iki manaya delalet ettiğini söyler ancak bunlara açıklık getirmez.

Cihâdî, tenezzül beyanındaki ikinci fasılda, evvelce gördüğü rüyanın tesiriyle daldığı uykusunda kendisini bir sahrada görür. Âlmin kutbu bu kez üzerinde gök renginde elbiseyle çıkagelir. Bu esnada gökyüzü birden kapanır ve etrafı duman kaplar. Uyandığında kutbun gök rengi elbise giyinmesinden ziyadesiyle müteessir olur. Gördüklerini, hariçten edindiği husuli ilme çok zaman ayırmış olmasına yorar ve çözümü yeniden kendi içine, huzuri ilme dönmekte bulur.

Tenezzül beyanında olan üçüncü fasıldaki rüyasında Cihâdî, önünde göze bulunan bir ekin tarlasının bir ucuna otağ, öte ucuna büyük bir karargâhın kurulmuş olduğunu görür. Tarlanın ortasından karargâha doğru yönelmişken bir ses, kendisine otağa doğru giderse sultan, ekinden giderse çiftçi olacağını söyler. Bu söze kulak vermeyip ekine doğru yürümeye devam edince bu defa külahlı devler tarafından önü kesilir. Bu esnada uyanıp gördüklerine bir anlam vermeye çalışırken bir müderrisle giriştiği cedelleşmeyi hatırlar ve gördüklerini buna yorar. Cedelleşmenin hakikat yolcusuna hiçbir faydasının olmayacağını aksine onu yolundan alıkoyacak kadar büyük bir olumsuzluğa sebep olduğunu anlayarak insanlarla tartışmayı bırakır. Nefsine hâkim olmayı başaramayan yolcuya rehberinin yol göstermesi mümkün değildir. Yolcunun nefis yılanını mağlup edip kalp hazinesine ulaşması için bu, son derece büyük bir önem arz eder.

Terakki beyanında olan dördüncü fasıldaki rüyasında Cihâdî, padişahın “on ikinci günde” kimin varsa çocuklarını bir bir boğduğunu işittir. İşittikleri karşısında dehşete düşen ve günlerini bu ruh hâliyle tüketen Cihâdî, Hz. Peygamber’in seçkin ashabından olan ve aralarında sıhriyet bağı bulunan halifeyi görür. Hastalıktan benzi sararmış ve vücudu zayıf düşmüş olan halifenin önünde ak bir helva durmaktadır. Helvaya sadece bakmakla yetinen halifeye zayıf düşmesinin nedenini sorduğunda önündeki helvayı parmağıyla itekleyen halifeden, burada başka bir şeyin yenmediği, üzüntüden zayıf düştüğü cevabını alır. Uyandığında rüyası hakkında çokça kafa yoran Cihâdî’nin açlıktan bir şey yapmaya mecali kalmaz. Açlık hissi, perhiz endişesine galip geldiği için yemeğe yönelir.

Terakki beyanında olan beşinci fasılda Cihâdî’nin Kâbe’den dönüş yolunda binek hayvanı kiraladığı bir Arab’ı hayvanlarına iyi bakmadığı gerekçesiyle tokatladığını öğreniriz. Daha evvel hiç müracaat etmediği bu tokatlama eylemi onu ziyadesiyle üzer ve yaptığından oldukça pişman olur. Yaşadığı pişmanlık duygusuyla bu Arab’a yüklü hediyeler ihsan etse

de üzüntüsü bir türlü geçmez. Bu duygular içerisinde daldığı uykusunda cema-i ilahiye mazhar olur. “Hû, hû” nidaları içerisinde kalmışken kendisine, bugün halk içinde seçkin biri olduğu ve artık aradığını bulduğu söylenir.

Yine Terakki beyanında olan altıncı fasılda Cihâdî salikin, kutb (insan-ı kâmil) mertebesine ulaşması hâlinde cihan halkı içerisindeki zararlı tüm şeyleri açıkça göreceğini ifade eder. Onun âleme tasarruf edebilecek bir yetkinliğe sahip olduğunu dile getiren Cihâdî, kâmil insanın daha pek çok üstün vasfının bulunduğunu ancak bu makamda büyük sözler sarf edip övünmeye yer olmadığını söyler.

Beşinci bapta makam-ı sırr-ı sırrı anlatan Cihâdî, bu makama gelen yolcuyla oldukça büyük tehlikelerin beklediğini ifade eder. Kalbin beşinci tavrının idrak edildiği bu makamdaki yolcu, kibre kapılıp kendini var zannedebilir. Bu tehlikeleri bertaraf edip yoluna devam edebilen yolcu, sonunda nur olur. Zikri “yâ Hak” olan yolcu, cihanı büyük bir deniz olarak görür. Durgunken güvenli ancak dalgahyken oldukça tehlikeli olan bu denizde yolcunun nefis timsahına yem olma riski vardır.

Makam-ı sırr-ı sırrın terakki beyanındaki ilk faslında, eşyanın ilm-i ilahiden zuhura gelişinin “kün” emriyle olduğunu söyleyen Cihâdî, Allah’ın insanlara mahsus her türlü sıfat, zaaf ve noksanlıktan uzak olduğunu, bu bağlamda ben o oldum, o da ben oldu gibi vacibin mümkün mümkünün ise vacip kılındığı tehlikeli sözlerden kaçınılması gerektiğini ifade eder.

Terakki beyanındaki ikinci fasılda Cihâdî, yolculuğun bu aşamasına ulaşan saliklerin farklı şeylerden imal edilmiş pek çok havan gördüğünü söyler. Görülen havanların, altından yahut gümüşten olması güzeldir zira bu havanlar içerisinde yolcuya kimi zaman defineler sunulur, kimi zaman da hazineler verilir. Yolcuya ihsan edilen bütün bu mücevherler, onun dilinden dökülen sözlerdir. Salikin gördüğü havanın cam olması onun nasipsizliğine delalet eder. O havanın, içinde bir şeyler dövülürken parçalanması salikin davasında yalancı olduğunu gösterir.

Cihâdî, yine terakki bahsinde olan üçüncü fasılda, bu yola girmek isteyen pek çok heveskârın bulunduğunu ancak yolculuğa dair pek az şeyin bilindiğini söyler. Yolculuğa istekli olanlar, evvela istihareye yatarlar. Bunların, rüyasında dolunay görmesi hayra işarettir. Engin bir denizin

görülmesi irfan sahibi olmaları anlamına gelir. Beyaz elbiseli derviş yahut maiyetiyle gezen padişah, sahih rehberle delalet eder. Salıklar, yolculuklarına sadece sahih bir rehberin denetiminde çıkmaları hâlinde muvaffak olurlar. Eksik bir şeyhi kendisine rehber edinen müridin sefihane işlere düşeceğini dile getiren Cihâdî, kendilerine Melami diyen bazı kimselerin böyle olduğunu, hakikatte akıl ve basiret sahibi olan kimselerin bu işlerden uzak duracağını ifade eder.

Tenezzül beyanındaki dördüncü fasılda Cihâdî, elinde bulunan kitabının insanlığın muhtaç olduğu en önemli bilgiyi barındırdığını iddia eden bir adamla olan diyaloguna yer verir. Bu bilginin ne olduğunu sorduğunda aldığı cevaplardan teşbih (Allah ile yarattıkları arasında benzerlik kurma) yanlısı olduğunu anladığı bu adama hakikat yolcusunun teşbih ile tenzihi (Allah'ın yaratılmış özelliklerinden arınmış olduğuna inanma) iyi anlaması gerektiğini hatırlatır. Buna mukabil adamın aldığı tavır ve sarfettiği kelimadan, onun müşebbiheden olduğuna emin olan Cihâdî, bu adamdan ve benzerlerinden uzak durulmasını salık verir.

Tenezzül beyanındaki beşinci fasılda Cihâdî, yine müşebbiheden olan bir başkasıyla olan konuşmasını aktarır. Akıllı kısa olarak tavsif ettiği bu adamın gördüğü uyuz bir köpeğe sarılmasını oldukça önemli bir şey gibi iştahla anlatması karşısında Cihâdî, basiret sahibi hiçbir insanın bunu yapmayacağını söyler.

Bir önceki fasılda olduğu gibi tenezzül beyanında olan ve yine müşebbihenin tuttuğu yolun yanlışlığı üzerinde durulan altıncı fasılda Cihâdî, Allah'a vücut isnat emenin, onu harflerle izaha çalışmanın kabul edilemez bir şey olduğunu söyler.

Cihâdî, terakki beyanında olan yedinci fasıldaki rüyasında geniş bir yolda yürürken Kâbe'nin mimarisine benzer bir üslupla yapılmış, her yanından etrafa güneş gibi ışıklar saçılan bir ev görür. Evin ortasında herhangi bir iple bağlanmaksızın asılı duran şemseli nesne, bu hâliyle bir nişan tahtasını andırmaktadır. Cihâdî eline aldığı yayla bu hedefi vurmaya niyetlendiği esnada okunu hiç gecikmeden, hemen atmasını söyleyen bir ses işitir. İşittiklerinin ardından hatırına Kâbe'ye ok atmanın büyük bir hata olacağı düşüncesi gelince bir müddet tereddüt gösterir. Ancak yanından yine aynı şekilde seslenilince okunu atar ve hedefini vurmaya başlar. Etrafta hedefi bulmayan başka okların varlığına şahit olunca attığı

okun isabet etmesinden hoşnut olur. O anda Bari olan Allah'ın ihsan ettiği çevik bir ata binmek suretiyle gaza meydanına yönelir.

Altıncı bap makam-ı sırr-ı hafî beyanındadır. Kalbin altıncı tavrı olan bu makamın esrarına vakıf olanlar, nefsini arındırmayı başaranlardır. Ayne'l-yakin mertebesinde bulunan bu insanların kalpleri marifet güneşinin nuruyla dolar. Dillerinde “yâ Kayyûm” zikrinin yankılandığı bu mahallin sakinleri, parlaklığı göz kamaştıran nuru müşahede etmenin hayretiyle sükûta yönelirler.

Altıncı babın terakki beyanındaki tek faslında Cihâdî, harama zerre kadar meyletmiş olanın bu makama hiçbir vakit ulaşamayacağını ancak kalb-i selim olanların bu makamın mahiyetini idrak edebileceğini söyler.

Yedinci bap makam-ı sırr-ı ahfa beyanındadır. Cihâdî, bir önceki makamda, hayret semasını temaşa eden yolcunun bu makamda siyah nuru müşahede edeceğini söyler. Siyah nurun müşahade edilmesi yolculuğun sonuna gelindiğinin işaretidir. Artık fenafillahın eşliğinde bulunan yolcunun dilinde “yâ Kâdir” zikri vardır. Mutlak sükûtun hâkim olduğu bu makama Allah'ın ihsanıyla adım atabilenler, yalnızca insan-ı kâmillerdir. İçsel tecrübeyle ulaşılan ve en kesin bilgi olan hakka'l-yakîn mertebesinde bulunan insan-ı kâmillerin dâhil olduğu, etvar-ı kalbin nihayetindeki bu âlemin duyu organlarıyla tecrübe edilmesi mümkün değildir.

Eserinin “Der-Beyân-ı Hâl” başlığını taşıyan son bölümünde Cihâdî, kitabının son kısmını okuyanların “Rabbim ilmimi artır!” (Tâhâ 20: 114) ayetinin hikmetine vakıf olacaklarını zira bu ilmin sadece Allah'ın kulun kalbine ilham etmesiyle sahip olunabilecek bir ilim olduğunu söyler. Cihâdî, son olarak nefis mertebelerini katetmeye niyetlenen yolculara rehberlik etmesi için kaleme aldığı eserini, 985 yılında eksiksiz bir şekilde bitirmeye muvaffak olmasına binaen Mürşid-i Kâmil olarak isimlendirdiğini dile getirir.

KAYNAKLAR

Afyoncu, Erhan (2013). Zeâmet. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 44, s. 162-164), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Aksoyak, İsmail Hakkı (2014). Cihâdî, Cihâdî Efendi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, [Erişim Tarihi: 12.12.2022], <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cihadi-cihadi-efendi>.

Arslan, Mehmet (2019). *Tayyâr-zâde Atâ-Târih-i Enderûn'un Tezkire Kısmı*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Canım, Rıdvan (2000). *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Doğan, Hasan (2016). Budinli Cihâdî ve Teşrîh-i Tıbâ' İsimli Türkçe-Arapça Manzum Sözlüğü. *Littera Turca-Journal of Turkish Language and Literature*, 2 (4), s. 16-32.

Ergun, Saadeddin Nüzhet (1936). *Türk Şairleri*. C 1, y.y.

Gök, Uğur vd. (2021). Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatında Sancak Biriminin İdarî Yapısı ve İşleyişi. *Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), s. 44-62.

Kavaklıyazı, Ahmet ve Küçükballı, Fatih Numan (2021). *Gönlün Hâlleri: İbrahim Gülşenî'nin Mâkâmât-ı İlâhî'si*. Konya: Palet Yayınları.

Köksal, M. Fatih (2012). Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 3, s. 63-86.

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli (2009). Hayrettin Karaman vd. (haz.), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kurnaz, Cemal ve Tatçı, Mustafa (2001). *Tuhfe-i Nâilî-Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Küçüktiryaki, Fatih (2017). *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda Yazılan Atvâr-ı Seb'a Eserlerinin Mukayeseli Değerlendirilmesi*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Öngören, Reşat (2011). Tarikat. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 40, s. 95-105), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şahin, İlhan (2009). Sancak. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 36, s. 97-99), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şahin, Mehmet (2020). Etvâr-ı Seb'a Geleneği ve Vâhib Ümmî'de Etvâr-ı Seb'a. *Turkish Studies - Religion*, 15 (1), s. 77-96.

Uludağ, Süleyman (2006). Nefis [Tasavvuf]. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 32, s. 527-529), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ustakurt, Furkan (2018). *Tasavvuf Literatüründe Etvâr-ı Seb'a ve Harîrîzâde'nin Fecru'l-Esmâ ve Subhu'l-Müsemma Adlı Risalesi*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Ünver, İsmail (1993). Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler. *DTCF Türkoloji Dergisi*, 11 (1), s. 51-90.

Yıldız, Fatih (2019). *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risâleleri*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

II.1. Nüsha Tavsifi

Yazma, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu’da 06 Mil Yz A 2482/5 yer numarası ile kayıtlıdır. Kütüphanenin çevrimiçi kataloğunda bu yazmanın 1974 yılında Abdullah Öztemiz’den satın alındığı belirtilmiştir. 200x125 mm. dış; 140x58 mm. iç ölçülerinde olan yazma, sırtı ve sertâbı siyah meşin; kapakları ebru kâğıt kaplı mukavva bir cilt içerisinde. Nohudî ve arma filigranlı kâğıda 19 satır, söz başları ve cetvelleri kırmızı, metin kısmı siyah mürekkep ve talik hatla yazılmıştır. Tematik bir mecmua görünümünde olan yazmada manzum ve mensur dinî-tasavvufî muhtevalı eserler bir araya getirilmiştir. Yazmanın 6b ile 11a sayfaları arasındaki beş varak boştur. Aynı cilt içinde sırasıyla Ümmî Sinân-zâde Ced Hasan Efendi’nin⁶ mensur etvâr-ı seb’a risalesi (1b-6a); yine Yakub-ı Halvetî’nin Hidâyetü’s-sâlikin ve Behcetü’l-‘âşıkîn adlı mensur eseri (11b-32a); Âşık mahlaslı bir şairin Gülşen-i Vahdet⁷ adlı mesnevisi (32b-56b); Niyâzî-i Mısrî’nin Risâle-i Es’ile ve Ecvibe adlı mensur risalesi (57a-63b) Cihâdî’nin Mürşid-i Kâmil adlı etvâr-ı seb’a türündeki mesnevisi (64b-87b) ve son olarak İbrahim Gülşenî’nin Makâmât-ı İlâhî adlı etvâr-ı seb’a türündeki mesnevisi (88b-99b) yer almaktadır.

⁶ Kütüphanenin internet ortamındaki kataloğunda bu risalenin, Yakûb-ı Halvetî’nin olduğu bilgisi verilmişse de yaptığımız incelemeler sonucunda söz konusu risalenin Ümmî Sinân-zâde Ced Hasan Efendi’ye ait olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda karşılaştırma için bk. Yıldız, 2019: 475-482.

⁷ Kütüphanenin internet ortamındaki kataloğunda bu mesnevinin “Emîn” mahlaslı bir şaire ait olduğu bilgisi verilmişse de yaptığımız incelemeler sonucunda söz konusu eserin şairinin “Âşık” mahlasını kullandığı tespit edilmiştir. Bu mesnevi tarafımızdan yayına hazırlanmaktadır.

Baş (64b):

Sipās-ı bī-[‘]aded ol zāt-ı pāke
Ki bildürdi beni ben aşı hūke

Son (87b):

Ne ‘aşruñ gencidür dirseñ bu genci
Hisāb it nüh şad u heştād penci

II.2. Metnin Neşrinde İzlenen Yöntem

1. Metnin yazımında kullanılan transkripsiyon sistemi şu şekildedir:

ā	Ā	آ, ا
s	S	ث
ḥ	Ḥ	ح
ḫ	Ḫ	خ
z	Z	ذ
ş	Ş	ص
d, z	D, Ž	ض
t	Ṭ	ط
ẓ	Ẓ	ظ
‘	‘	ع
ġ	Ġ	غ
k	K	ق
ñ	Ñ	ك
v, ū	V, Ū	و
y, ī	Y, Ī	ي

2. Farsça “vâv-ı ma’dûle”ler “˘” ile gösterilmiştir.

3. “Mâ’il, kâ’il” gibi kelimelerin yazımında nüshadaki şekle uyulmuş ve buna göre nüshada “y” harfî (ﻱ) ile yazılanlar “mâyil, kâyil” şeklinde, hemze (ء), ile yazılanlar ise “mâ’il, kâ’il” biçiminde yazılmıştır.

4. Kur’an-ı Kerim’den yapılan iktibaslar metinde transkripsiyon sistemine göre yazılmış, dipnotta ise ayrıca Arap harfleri ile gösterilmiş ve mealleri verilmiştir. Ayetlerin mealleri verilirken kısmî iktibaslar bağlamından soyutlanmamaya çalışılmış ve bu meyanda kısmî iktibas yapılan ayetin mealine bütün olarak yer verilip metinde geçen kısımlar “bold” (koyu), diğer kısımlar ise “italik” (eğik) olarak yazılmıştır.

5. Metinde geçen Arapça ifadeler tırnak içine alınmış ve anlamları dipnotta verilmiştir.

6. Metindeki bölüm başlıkları, her kelimenin ilk harfî büyük yazılarak “bold” (koyu) dizilmiştir.

7. Vezin gereği dipnota alınan farklılıklar “nüsha” şeklinde gösterilmiştir.

8. Vezin gereği yapılan eklemeler ve metin tamirleri köşeli parantez [] içerisinde gösterilmiştir.

10. Vezinle ilgili hususlarda M. Fatih Köksal’ın “Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler” (2012: 63-86) başlıklı makalesinde teklif ettiği esaslara uyulmaya çalışılmıştır. Buna göre:

10.1. Vezin gereği yapılması zaruri olan ünlü ulamaları, “k’ola, n’ola” şeklindeki kalıplaşmış şekillerin dışında, ayrı kelimeler hâlinde yazılmışsa vezne dikkat çekmek için “ki_olur, niçe_olur” örneklerinde görüldüğü şekliyle, alt çizgiyle (_) birleştirilerek yazılmıştır.

10.2. Şeddeli kelimelerin imlâsında da vezne uyulmuş ve bu tür kelimelerin, medsiz kullanımları hâlinde şeddeleri düşürülmüştür.

10.3. Metinde vezin gereği zihafî okunan (ā, î, û) ünlüleri italik olarak (*ā, î, û*) yazılmıştır.

10.4. Uzun okunduğu takdirde “medd”in ortaya çıktığı heceler de zihafî ünlüler gibi italik olarak (*ā, î, û*) yazılmıştır.

11. Metnin tespitinde birlik sağlamak amacıyla Arapça, Farsça kelime ve tamlamaların yazımında İsmail Ünver'in “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler” (1993: 51-90) başlıklı makalesinde getirmiş olduğu esaslara uyulmaya çalışılmıştır.

II.3. METİN

[MÜRŞİD-İ KÂMİL]

64b 1. mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ulün
Sipās-ı bî-‘aded ol zāt-ı pāke
Ki bildürdi beni ben aşlı hāke

Baňa ta‘ līm-i ‘ilm itdi nihānī
‘Ukūl-i kāsıra fehmi itmez anı

‘Ukūl-i kāsıra ‘ukūl-i hālişe
Nüfūs-ı tāhire kulüb-ı ‘āmire

Dağı bir gizlü göz ihsān idüpdür
Bu göz görmez anı pinhān idüpdür

Çomişdur anuñ aşdāğında nūrı
Temāşā kılmağa sırr-ı umūrı

5. Gören oldur hafāyā-yı cihānı
Bilür anı bilenler çeşm-i cānı

Bu çeşm-i cāna muhkem tālīb oldum
Tecessüs eyledüm kendümde buldum

Bu çeşm-i cān-ıla gördüm ki ‘ālem
Ceseddür cānı olmuş anuñ ādem

Bu ādemle cihānı ‘aqla urdum
İkisin dağı başka işde gördüm

Ki aşlında mezāhirdür bu eşyā
Zuhūrātı dağı cümle müheyyā

10. Kiminde gösterilmiş muntehâ iş
Kiminde kırmış ancak bir nümâyiş

Bu esrârı duyan keyfiyyetinden
Haber çakmaz anuñ hayrânıyam ben

Baña bu fazlıdur fazl-ı Hudâ’nuñ
Ki lutfından yolın gösterdi anuñ

Kodum âfâkı kendüm yokladum ben
Haberdâr oldum anda niçe şeyden

Bu idi kendüme her lahzâ pendüm
Nesin gör gördüm eksük kendi kendüm

“Ve men kâne fî hâzihî a‘mâ fehüve fi’l-âhireti a‘mâ
ve eğallü sebîlâ”⁸

- 65a 15 Hevâ vü nefis ü şeytândur ğarîmüm
Müdâm anlarladur ceng-i ‘aẓîmüm

Aradan perde vü pindâr gitdi
Haķîķat nûrı râhum rûşen itdi

Seferler eyledüm benden yaña ben
Anuñla âşinâ oldum baña ben

Bu kez kendümde gördüm bir niçe şey
Olar gizli kılursa key olur key

⁸ [وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا], [Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır (Kur’an, İsrâ 17: 72)].

**“Ve nefsin [ve] mā sevvāhā fe elhemehā fücūrahā ve
taḳvāhā ḳad eflaḥa men zekkāhā ve ḳad ḥābe men
dessāhā⁹**

Getürdüm bir kitāb itdüm buları
Añılmışdur añılmış anda varı

20 Velīkin muhtaşar kıldum kitābı
Maḳāmātınca olsun tā ki bābı

Yidi bāb eyledüm hem kırk iki faşl
Maḳām-ı nefsi ammā eyledüm aşl

Bāb-1 Evvel Der-beyān-ı Maḳām-ı Nefs

Menāmında kebūter görse seyyār
Ne yüzden olduğın levninden añlar

Kebūter aḳ ise dīni ḳavīdūr
Kebūter gök ise ḳatı ġavīdūr

Menāmında sülūk ehli muḳarrer
Görürse şehvet-i ferciyyedür ḥar

25 Semiz olsa göre görse ziyāde
Ḳatı ġamnāk olur sālīk burada

⁹ [وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيْنَاهَا، فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا، قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيْنَاهَا، وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيْنَاهَا] [Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki nefsinin arındırıcı kurtuluşa ermiştir (Kur'an, Şems 91: 7, 8, 9, 10)].

Girān ise yüki yap yap yürürse
Ya bir yirde atı arı durursa

Bu yüzden olduğıdur atı mergūb
Ki nefsi-ı ūmı maqlūb oldu maqlūb

oyun görse yimekdür az eger bol
Ki zirā ūhvet-i batniyyedür ol

Semizse ok yimekdendür kināye
atı ğam yir iren sālİK buraya

30 oyunla ħar olursa daħi yegdür
İkisi daħi kām-ı nefsi-ı segdür

65b Eger sālİK semiz tavşan görürse
Ya otlada ya bir yirde durursa

Naşīhat tutmamaqla ok yimekdür
Bular irkin-şİfat urı emekdür

Menāmında eger ūştür görürse
atı mūzī ise İgner yürürse

Ya vursa depse el-ħa eyle inşāf
Şütürde şūret-i kūndür bu evşāf

35 Eger yük yükledüp anı yiderse
Yaħod aña muı^c olup giderse

İrer teslīm-i nefse anda seyyār
Cefāsı ayru itmez cānına kār

Siyāh itle enik şeklinde her bār
Görinür sālīke nefsānī'efkār

Harīş olsa görür anları aylak
Tenezzüldür bular seyyāra el-hāk

Eger tavşan görürse ğaflet eyler
Tarīķın kor kovar dünyāyı ekser

40 İder dilki görürse mekr ü tezvīr
Ziyāde kemdür eylerse bu tedbīr

Esed görse düşinde sālīk-i rāh
İkinci beyti görsün olsun āgāh

Eger iple yiderse reh-rev anı
Yeñüpdür nefsinı oldur nişānı

Qalan seyyār birkaç tu' me-i kūt
Görür dünyāyı çirkin yüzli ferṭut

Kimerde bir zen olur qatı yaşlı
Geyer bir gūne ṭonlar içli ṭaşlı

45 Geh olur süzme gözli qara qaşlı
Gelin şanur gören geh orta yaşlı

Kimerde hıdmet itmek qaşdın eyler
Burada aldanur sālīkler ekser

Aşak görse düşinde ya dilenci
Gider sālīk dilinde cezbe genci

Aşak teklîfi qor uymaz kitāba
Qo anı ya nedür sebb-i şaḥābe

Aşak lafzı diyenler rūşenādur
Olaruñ qaşdı ancaq bir zıyādur

66a 50 Eger kim sāde-rū maḥbūb ise ol
Dil-i sālîk bulur rūşenlige yol

Dilenci rızq içün eyler fiğānı
Umar ilden hıç añmaz yaradanı

İkisinden beterdür zişt-i zengî
K'olur elmās iken bir cāy sengi

Nihāyetsüz durur evşāf-ı zengî
Hezārān 'aybı var bir 'aybı rengi

Siyāh u zişt ü bed-hū 'aqlı qāşır
Olur ol şınuñ ekşer 'aybı vāfir

55 Qara balçık çamur çirkef kireç kül
Bular muḥkem tenezzüldür tenezzül

Bulanık şu süçidür nehr aña rūd
Rücū' itmezse ayruq eylemez sūd

'Alāmetdür vuşūle hırqa vü ferv
Nişān-ı istikāmetdür sehi-serv

Eger hırqa eger ferv olsa zāyi'
Olur sālîk hevā-yı nefse tābi'

Eger serv egri görse ya kıurursa
Tenezzıldür anı sâlik görürse

60 Hazer kıılmaķ gerek ehl-i ıarıķat
Görürse düşde dünyâdur necâset

Ya bir ‘uzvı bulaşursa ya dili
Çıkar yoldan ider dünyāya meyli

Tenezzıldür şınıķ olduķda miftāh
Şahīh ise kıılupdur nefsin ııılāh

Evi hālī bulup açuķ ise bāb
Alındıysa içinde cümle esbāb

Beşāretdür beşāretdür beşāret
Ki ayruķ kıalmaz eşyāya maķabbet

65 Teraķķīdür atılmış penbe aķ tuz
Bularuñ ‘aķsidür kıurşunla kıarpuz

Eger bāzārı seyr eylerse seyyār
Tabī‘ at muķtezāsınca olur kār

Zuhūr içün düşerse reh-revin yol
Gider rü’yāda maşrıķdan yaña yol

Giderse mağrıbe rāh-ı fenādur
Cihānda istegi ancaķ Hudādur

66b Maķām-ı nefsi seyr itdükde seyyār
Gider yap yap derūnından bed-efkār

70 Zālām-ı cehl-i nefis andan olur dūr
Derūnı hānesi durmaz ʔolar nūr

Sülūkūñ bundadur aşı uşūli
Duyar sālīk ne yüzdendūr vuşūli

Yörendükde ʔalebkāra bu hālāt
Dilinde eksük olmaz nefy ü işbāt

Faşı Der-beyān-ı Terakķi

Otuz yaşında bir gün düşde gördüm
Giderken bir dere başında durdum

İçi gördüm ʔatı çamur çökekdür
Didüm bir yol bulup geçmek gerekdür

75 Nice geçsem diyü tedbīr iderken
Öte yanında buldum kendümi ben

Şağumda bağılı gördüm bir ʔula at
Ɛara çulla durur ol daħi bir ʔat

Eyerde raħtsuz bir şağrağ ancak
Durur şirtında anuñ şöyle cıblağ

Ɛatında bir ʔay at var aña beñzer
Baña durmaz bir özge dille söyler

Öñümde bir beleñle ʔaşlı bir yol
Güneş batısına ʔoğrı gider yol

- 80 Dolunmalı güneş aḥşam zamānı
Uyandum uyḡudan gördükde anı

Te'emmül eyledüm efkâra ṭaldum
Bu düşde ben ziyāde 'ibret aldum

Didüm ḳo ekli şürbi ḳıl riyāzet
Ölince Ḥālīḳa eyle 'ibādet

Çekildüm ḥalkdan tenhāya gitdüm
Menāhiden de muḥkem tevbe itdüm

Gicelerle durup ḳıldum namāzı
Ḥudāya durmadum ḳıldum niyāzı

- 85 Oñat ḥālüm yanarken nār-ı ḡamda
Gözüm ḥ̃āb aldı bir ferḥunde demde

Menāmumda girü ol atı gördüm
Temāşā eyledüm bir ḥaylī̇ durdum

- 67a Dürüst olmuş eyer raḥtı yirinde
Çul ağ olmuş uyan daḡı yirinde

Süvār oldum eşer altımda durmaz
Gider germiyyet ile kimse sürmez

Gice yaklaşmış idi gündüz olmuş
Ḳara taşlı yoḡuşlar düpdüz olmuş

- 90 Çemen bitmiş yeşermiş ol ḳurı yer
Şuvarılmış ekilmiş cāya beñzer

Faṣl Der-beyān-ı Terakḳī

Durup tekṡīl-i nefse alışurken
Menāmumda ne gōrdüm diyeyüm ben

Dikenlü alılu yirde yürürken
Dem-ā-dem tıġı küffāra ururken

Bulara tıġı durmazdum şalardum
Kimin bir kez kimin bira alardum

Kimin bir arb-ıla iki bölerdüm
Kimin at at alup ordum giderdüm

95 Buları söyledüm ben bir ḥakīme
Didi bunlardur aḥlāk-ı zemīme

İşitdükde bunu efkāra şaldum
Semend-i fikrümi her yaña şaldum

Bu efkārı iderken oldu lāyih
Baña anda nie dürlü nařāyih

Birisi bu idi didüm baña ben
Şaġın ḥalkuñ arışma kārına sen

Ne bāzār-ı cihān endūhına bat
Ne bu ḥalkuñ hümümün ek ne al řat

100 Gül-i bī-ḥār-ı dehr ol fıra olma
Girān-māye gühersin sıra olma

Yamanı yaḥşıyı ol kim seçüpdür
‘Abes endişelerden ol geçüpdür

Bu cāmı nūş idüp zevke irenler
Ayağın pek başanlar ser virenler

Çekişmezler söğüşmezler sögenle
Şavaşmazlar dögüşmezler dögenle

Ögünmekle geçinmekle yalanı
Çıkar dilden yaman işdür ҡo anı

67b 105 Te’emmül eyle gör ҡatı ‘acebdür
Ҙamu zıkr itdügüm cenge sebebdür

Faşl Der-beyān-ı Terakķī

Daḥi irmeksizin ҡalb-i selīme
Yönelmişdür ҡarīķ-ı müstaķīme

Biraz uykuya vardum düşde gördüm
Yola girdüm varup bir yirde durdum

Bunuñ hep çevresi mermer direkler
Bulardan āb aķar māverde beñzer

Temāşā bu ki şahnında bir ev var
Oturmuşlar içinde geysi yurlar

110 Aķar ҡaķ ortasından bir duru şu
Geyer anda olanlar pāk geysü

Benüm daħi şiyābum anda yundı
Ağardı aq paq oldu qara döndi

Filori deñlüce eñsemde qaldı
Beni endūhı anuñ muhkem aldı

Bu seyri çok gözetdüm haylî gütdüm
Unutmadum anı hâtırdı tutdum

Aradum izledüm buldum aña yol
Meger kim çeşm-i şâhid-bâz imiş ol

115 Bu düş kim gördüm anı ol zamānda
Otuz iki yaşında idüm anda

Yigirmi dört yıl geçdi aradan
Ki andan āgeh oldum ben buradan

Faşl Der-beyân-ı Tenezzül

Oğursañ bu kitābuñ işbu faşlın
Duyarsañ çeşm-i şâhid-bāzuñ aşlın

Budur aşlı ki bir gün seyr iderken
Dil-i meyyāleme uyup giderken

Gözüm düş oldu bir Yūsuf-cemāle
Döşendüm anda şun^c -ı lâ-yezāle

120 İşitdüm ol zamānda bir kişi var
Bu maḥdūma Sipāhî-zāde dirler

Hemān gördükleyin ol nev-cüvānı
Göñül virdüm ziyāde sevdüm anı

68a

Gözetdüm mişlin anuñ hūblarda
Naẓīrin görmedüm nev^c -i beşerde

Anı gördükleyin göñlüm alındı
Güvendüm ki bilemce çok şalındı

Egerçi benden ayrılmazdı bir ān
Velī düşler görürdüm key perişān

125 Meger şāh olmuşam çok leşkerümle
Vaṭandan yaña vardum beglerümle

Tecessüs eyledüm ehlümle yurdum
Bulardan hiç eşer yok anda gördüm

Muḥaşşal anda durdum çok gözetdüm
Birin görmek naşīb olmadı gitdüm

Uyandum ḳatı yandum āh kıldum
Tenezzül den özümi_āgāh kıldum

Didüm ki sen maḳām-ı sırr-ı sırdan
Maḳām-ı nefse indüñ ikilikden

130 Benüm yādumda ḳaldı bu tenezzül
Ġamın çekdüm velī kıldum taḥammül

Bu eşnāda gözüm h^uāb aldı muḥkem
Düşümde gör ne gördüm anda ol dem

Ulı bu şehr ucında ol sehergāh
Baña bir kes didi kılamakçün¹⁰ āgāh

Maķām-ı Kālbde Onuncı Faşlda Zıkr Olan ‘İlmdür

Niçün nehr-i dilüñ böyle bulandı
Añ ol ‘ilmi saña kim muştulandı

Uyandum çok tefekkür kıldum ol dem
Baña andan nedāmet geldi muhkem

135 Meger günlerde bir gün bir maħalde
Oturdum gönüm ammā ol güzelde

Depemden sīneme bir nesne indi
Ilıcaķ kıana beñzer belki kendi

Bu kez ol demde bir ‘ālem yörendi
Temāşā eyledüm gönüm güvendi

Degişdi ‘aşkıñı ‘aşķ-ı Hudāya
Dönüp bakmadı ayruķ mā-sivāya

Ne deñlü olduğum ol demde sinde
Hisāb itdüm çaķ elli altısında

Faşl Der-beyān-ı Terakķi

68b 140 Çekildüm halkdan çıkdum kenāra
Düşümde mālīk oldum bir hisāra

¹⁰ kılamakçün: kılamak için, nüsha.

Baňa muhkem temāşāgāh iken ol
İşitdüm ki kesildi didiler yol

Baňa ğayret yörendi rāha indüm
Bir özge yirde gördüm anda kendüm

Meger gelmiş yolu kesmiş bir ejder
Oraya uğrayanı tutmak ister

İki yanında rāhuñ bir niçe kes
Dururlar çıkmaz ammā kimseden ses

145 Alınmadum girü rāha yöneldüm
Oradan bir maħalle daħi geldüm

Orada çok degül cüz ’ice durdum
Kara tüylü semiz bir kelbi gördüm

Temāşā eyledüm gördüm seg oldu
Öli iken dirildi koyun oldu

Ne ses kaldı ne cünbiş epsem oldu
Gözetdüm anı andağ âdem oldu

Faşl Der-beyān-ı Tenezzül

Düşümde çok görürdüm bir zamān ben
Ki bir yüksek yir olmışdı nişimen

150 Girü ol yirde düşde otururken
Bir alçağ yirde gördüm kendümi ben

Ꞑamışlık sâzlık eṭrâfım almış
Ꞑamu esbâbum eski yirde ƣalmış

Uyandım ḥûâbdan efkâra ṭaldım
Taḥayyür baḥrınıñ ƣa‘rında ƣaldım

Düşündüm fetḥi anuñ eñ şoñ oldu
İzin ƣaşşâş-ı ‘aƣl aradı buldı

Meger kim düşer imiş bir niçe kes
Ki ‘ilm-i reml idi istekleri pes

155 Bular gitdükçe gördüm başa üşdi
Bularuñ ƣaydı daḥi baña düşdi

Ele aldım yine remlüñ kitâbın
Oƣutdım anlara bir niçe bâbın

69a Ɛalışmışdım ezelden ‘ilm-i remle
Velî alışmadım ol adı kemle

Te‘emmül eyledüm ol ḥûyı tekrâr
Ꞑamışlık sâzlık virmez didüm bâr

Ɛo ol ‘ilmi ki yok anda fevâ‘id
Hünerdür ol diyen söyler zevâ‘id

160 Ol eşnâda bu efkârı iderken
Niçe nesne tefekkür eyledüm ben

Semend-i fikri şaldım her yaña ben
Bu pendi eyledüm anda baña ben

Didüm dilden çıkarmazsañ buları
Yüri başa çıkarmazsañ bu kârı

Tenezzüldür didüm anlar ziyâde
Düşündüm hâşılı muhkem burada

Rücû' itdüm niçe şeyden katı berk
Gönlünden hep çıkardum eyledüm terk

165 Biri çok çok yiyüp çok söylemekden
Bulardan katı nefret eyledüm ben

Biri şol nesne kim adı oyundur
Dañi dinmek fülâna ol boyundur

Dañi bir yir ki_ola naql-i havâdiş
Ziyâde kemdür olur zemme bâ' iş

Kaçar gönlüm laîfeyle yalandan
Nite kim âdem oğlanı yılandan

Faşl Der-beyân-ı Tenezzül

Ziyâde zühde düşdüm bir zamânda
Geyerdüm arı tonlar dâyim anda

170 Bu halk içre 'azîz idüm ziyâde
Giçerdi günlerüm zevk ü şafâda

Beni güş itmedüm ki kimse yerdi
Velî cânı gibi her kes severdi

Geçindüm halkdan hulk-ı hasenle
Söz añlar âdemün kâdrin bilenle

Bu kez anda baña benlik yörendi
Çeküp aldı beni ‘ucbum kemendi

Burada baña varlık geldi muhkem
Ululandum kişilendüm niçe dem

69b 175 Ol eşnâda gözüm ẖâb aldı bir gün
İşitdüm sem‘üme çalındı bir ün

Nazar şaldum niçe kimse dururdi
Baña anlar durup hep hem ururdi

Biraz seyr eyledüm anları durdum
Yaña bağdum bu kez egnümde gördüm

Geyerdüm içine gök üstine ağ
Derūnumda bu düş oldu kara dāğ

Uyandukda ziyâde fikre vardum
Uyursun sen didüm kendüm uyardum

180 Didüm maḥzūz iseñ ḥālīş ‘amelden
Ḳatı kaç i‘tibārından ilūñ sen

Bu zühdünle yiter şatduñ özün sen
Seçildün işte mümtāz olduñ ilden

Ṭarak urmağ-ısa endīşe rīşe
Seni eyler rīyā-pīşe bu pīşe

Kaçar ‘aqlı olan âdem riyâdan
Bu kârı eylemez korğan Hudâdan

Mürâyîsin mürâyîsin mürâyî
Çıkar gitsün derûnuñdan burayı

185 Bu yüzden yolladukda kendi kendüm
Baña gâyetde hoş geldi bu pendüm

Faşl Der-beyân-ı Terakķi

Maķâm-ı nefsi durmaz seyr iderken
Niçe nesne temâşâ eyledüm ben

Dem-â-dem dilde idi lâ vü illâ
Daħi bir nesneyi añmazdum aşlâ

Göründi çeşmüme bir âsitâne
Varup çıkdum beş ayak nerdübâna

Ötesinde anuñ bir gûne meydân
Velî eṭrâfın almış niçe insân

190 Bu eṣnâda ele cārübı aldum
Oraya durmadum cārübı çaldum

Tozı gitdi anuñ oldu iñen hûb
Süpürdüm cümle lîk aşındı cārüb

70a Uyandukda döşendüm bu düşe ben
Didüm peydâ olur elbette düşmen

Ol eṣnāda girü zevkümde oldum
Güneş tek şevküm envāriyla tıldum

Olurken durmadan zevküm ziyāde
Temāşādur ki geldi ol arada

195 Uşūli duymamış köylük faḳīhi
Zamāne ḥalkınuñ ḳatı sefīhi

Didi bir da‘ vete yār ol baña gel
Didüm ol cinse hergiz şunmadum el

Didi ikrām içündür kılduğum ben
Niçün böyle kaçarsın yaḥşı işden

Didüm nuṭḡuñ baña kār itmez aṣlā
Düşürmem esfele kendüm ki zīrā

Ṭa‘ām-ı nāsı yirsem ekti derler
Yimezlensem riyādān ‘ add iderler

200 Dönüp didi nefāyisdür nefāyis
Aña didüm eyā zeyn-i mecālīs

Yemekler kim bişerler aç içündür
Taşadduḡ kim olur muḥtāc içündür

Didi ğılzet idüp ayrılma benden
Didüm ‘ ömrümde ekti olmadum ben

Saña ben uymazam biñ rişūñi yol
Yüri var bir şıñarıñ ektiği bul

Çok azgazduk atışduk ol arada
‘Adāvet bağladı anda ziyāde

205 Hārīş-i zād idi ol nitekim mūr
Beni zevkūmden ol dem eyledi dūr

Durı bir āb idüm katı bulandum
Riyāzetden degül cāndan uşandum

Faṣl Der-beyān-ı Tenezzül

Ferāğum çağı çaķ ‘uzlet zamānı
Unutmuşdum ğam-ı kayd-ı cihānı

Bu ‘ālem bir güzel ‘ālemdür ammā
Düşümde gör ne gördüm kı l temāşā

Gözüm ḥāb alduğınca seyri görsem
Ürerdi bir kı zıl kelb anda ol dem

70b 210 Atardum durmadın ol kelbe taş ı
İderdüm düşde anuñla şavaşı

Te’emmül eyledüm bu düşleri ben
Didüm düş midür it rü ’yāda düşmen

‘Adāvet aşlını fık r eyledüm çok
Anuñ olmasına aşlā sebe b yok

Ki nesne yo ğ-ı dūnyāda elde
Olurdum şöyle fāri ğ bir ma ḥalde

Yanumda var idi bir āsitāne
Yererdi ehlini ehl-i zamāne

215 Birin ben daḥi sevmezdüm ziyāde
Ki dā'im yeltenür idi hevāda

Ḥiyelle māl-ı nāsı yir yürürdi
Ḥelāl ile ḥarāmı bir görürdi

Cihānuñ işbu aḥşamı şabāḥı
Daḥi görmiş degül böyle mübāḥı

Yeşiller daḳınurdu başına ol
Anı tekzīb içün yol sürdiler yol

Yalanın tutdılar yüzi қaranuñ
Қatı mezmūmı oldu ol aranuñ

220 Temāşādur bu kim şūfīlenürdi
Gören ol ṭālīḥi şālīḥ şanurdu

Taşavvufdan kaçan kim söz açardı
Sözin gūş eyleyen қалқар қaçardı

Benüm göñlüm daḥi muḥkem uçurdu
Aña buğzum beni andan geçürdi

Hemān kim nefret itdüm ol maḥalden
Bu pendi eyledüm anda baña ben

Bülend uç durma bāl-i himmetüñ aç
Hevā ehli hünersizden қatı қaç

225 Ki bu muhkem temâşâdur temâşâ
Kaçar nâ-ehl olandan ehl zirâ

Çıkar yoldan taleb râhında tâlib
Refîki olsa bir yolsuz muşâhib

Faşl Der-beyân-ı Tenezzül

Baňa günlerde bir gün bir muşâhib
Gelüp bir özge ‘ilme oldu tâlib

71a Söz añlardı ziyâde kâyıl idi
Velî dünyâya muhkem mâyıl idi

Baňa andan tenezzül hâşıl oldu
Derûnum çirkin efkâr ile tıldı

230 Teveccüh itdügüm demde kimerde
Görürdüm kendümi bir yüce yirde

Bu kez ol yirden atıldum aşâğa
Ne deñlü olduğın bilmem ırağa

Katı alçağ çukur bir cây idi ol
Velî gördüm içinde bir çıkar yol

Yola düşdüm girü ol tağa vardum
Ki ahyânen aña durmaz çıkardum

Uyandum anda fikr itdüm bu hûbı
Derûnum aldı ammâ ıztırâbı

235 Nedendür dirseñ aşı-ı ıztırābı
Oğurdı benden ol kes bu kitābı

Kitābın adın añmam eylerin ‘ār
Ki anda var idi ebyāt u eş‘ār

Dağı çok nesne zıkr olınmış¹¹ anda
Aña meşğul olan qalur yabānda

Buları bilmede ol kıldı himmet
Baña ammā irişdi bu muşībet

Qatı fikr eyledüm durdum burada
Düşündüm kılduğum kāra ziyāde

240 Tapalar eyledüm anda baña ben
Didüm söyle ne aşşı eyledün sen

Ne bulduñ halka ta‘līm itmeden sen
Ki durmazsañ düşerseñ mertebeñden

Düşüñde gördüğüñ ol yüce yirden
Tenezzüldür aşğa düşdüğüñ sen

Baña ‘arz eyledükde ben bu pendi
Qabul itdi anı gönlüm levendi

Qabāhat añladum anı ziyāde
Ferāğat itdüm andan ol arada

¹¹ olınmış: olınmışdı, nüsha.

245 K̄ara k̄aşdan k̄ara gözden sözün ben
Çıkardum gitdi bi'l-küllī gönülden

71b Daḥi bu il dilinden her ne kim var
Mecāzī şî' r ile elķāb-ı eş'ār

Ḳatumda şey degüldür ol sebebdan
Bu nuṭķı böyle sâde eyledüm ben

Ne elfāzı gözetdüm ne kavāfī
Ne şā' ırlıkdağı lāf u güzāfı

Bāb-ı Şānī Der-beyān-ı Maḳām-ı Ḳalb

Maḳām-ı ḳalbi seyr itdükde seyyār
Nedür keyfiyyet-i esrārı añlar

250 Dem-ā-dem Allāh Allāh zıkrin eyler
Ne dir dünyā ne dünyā fikrin eyler

Aña meşgûl iken seyyār-ı mesrûr
İner gökden çıkar andan göge nûr

Görür seyyār māh-ı bedre beñzer
Ḳatı şen sūd emer bir tıflı ekşer

Eger yārı görürse himmetidür
Güzel zen görse ma' nā şüretidür

Duyar aşlın gören sâlik bu ḥābı
Eger kim ağ ise ol zen şiyābı

255 Peder mäder birâzer kız qarındaş
Buları şen gören seyyāra şābāş

Vaṭanda ya bir özge yirde tālib
Görürse düşde yahşıdur eḳārib

Yāqınlıḳ eylemek aḳrablar ile
Daḫi hemşiresiyle māderiyle

Terāḳḳiler bulur sālīk ziyāde
Murāda irmedür zīrā burada

Vaṭanda görse kendin sālīk-i rāh
Ḥaḳīḳat ‘āleminden olur āḡāh

260 Bezenmişse içi meknūs ise hem
Güzeldür ‘aksi ise hem durur hem

Düşinde rāh-rev görse mesākin
Veyāḥod bir maḫalde olsa sākin

Gerek mescid gerek ḥalvet gerek ev
Bularda bir yanar şey şalsa pertev

Eger ḳandīl ise ya şem‘ ise ol
Göñül rüşenligine bulmadur yol

72a Eger bu zıkr olanlar pāk olursa
Eyüdüür ey degül nā-pāk olursa

265 Bulardan ḥazḫ ider ehl-i riyāzet
Bulur ḳalbi bular pāk olsa şafvet

Behiştî görse dille âşinâdur
Cehennem görse nefsanî hevâdur

Güzeldür ẖâbda hammâm görse
Yağod kendin ılıcağ şuyula yursa

Eger sâlik sefer kılsa Hicâza
Yönelmekdür cenâb-ı bî-niyâza

Düşerse Beyt-i Mağdis semtine yol
Henûz ıslâh-ı nefse çalışur ol

270 Özin keştide deryâda görürse
Şalınmazsa murâdınca yürürse

Çavâyid hâşıl eyler bu ‘amelden
Eger sâlik kımazsa şer‘i elden

Bu yolda istikâmet eyleyenler
Görürler serv ile ẖurmâyı ekşer

Eger seyrinde bostân görse seyyâr
Yamandur mîvedâr olmasa eşcâr

Çavağla uhlamur alğın söğüd hem
Bular seyyâr olana hem durur hem

275 Eger müşmir ise eşcârı anuñ
Çatı mağzûzdur sâlik o rānuñ

Dırağt-ı müşmir eylikden nişândur
Dibinde gil kireç görmek yamandur

Enār elma daḥi tut aḡ eger mūr
Olur anları görse ḳalbi mesrūr

‘Asel sūd bişmiş et etmek güzeldür
Bular hep müjdedür yaḥşî ‘ameldür

Burada pek tenezzül eylemek var
Yemekler yinse şâyim olsa seyyār

280 Eti çig görse çirkindür ziyāde
Ki zîrā fā’ide yoḳdur burada

Ḳavun ‘ilm-i ledünnîdür ‘aselle
Zuhūr eyler gelür ḥālîş ‘āmelle

Yeñi olmak gerek sālîk libāsı
Geyerse ey degül köhne pelāsı

72b Libāsı pāk ise ḳatı güzeldür
Eger nā-pāk ise çirkin ‘ameldür

Yeşille aḡ ise geysi güzeldür
Bir özge reng ise alçaḳ ‘ameldür

285 İçine gök geyerse üstine aḳ
Hevā-yı nefse tâbi‘dür muḥaḳḳaḳ

Yitürse ḥırḳasın yaḥod ‘abāsın
Bürehne olsa aldursa libāsın

Ḳalur yolda muḳarrer bağlanur yol
Bu şuretd e görürse kendini ol

Bu eşnāda yalın ayak yürürse
Veyaḥod qarla buz çörçöp görürse

Eger altun eger aqçe güzeldür
Ki zīrā her biri ḥālīş ‘āmeldür

290 Güzeldür sikke-i sulṭān-ı İslām
Ki çirkindür müşaḥḥaş kāfirī nām

Eger medfūn iken qazup bulursa
Güzeldür qatı kemdür yav kılursa

Düşinde maṭlabı zāyi‘ kılan er
Bulursa cezbedür bil sen muqarrer

Eger reh-revişin görse degül lāf
Olursa anda birkaç dürlü evşāf

Eger ‘uryān ise sürḥ ise rengi
Muṭī‘ ise durup itmezse cengi

295 Gözi esved özi epsem durursa
İrür vecde anı sālīk görürse

Aqar görse ulı taḡuñ bñarın
Göñöldür kim çıkardı başa kārın

Eger sālīk kuyı başında dursa
İçinde anuñ āb-ı şāfı görse

Vücūdı çāhıdur anuñ muqarrer
Göñül tıflın dem-ā-dem anda besler

Nücūmı mihri māhı āsumānı
Açuk görse gönüldür bil sen anı

300 Puşarıqlansa gök tutkunsan anlar
Tenezzüldür bilür sālīk olanlar

Görürse ‘ asker-i işrāki sālīk
Melāyīkdür melāyīkdür melāyīk

73a Görür sālīk tecerrüd hāletinde
Bulanı hep tavāşī şūretinde

İkisinde bulunmaz işbu hālet
Meleklerle tavāşīlerde şehvet

Geyerlerse yeşiller yaḥod aklar
Atar tācın göge gördükde seyyār

305 Durup kılduḡda dil kesb-i leṭāfet
Ḳamu emred olurlar ḥūb-şūret

Faṣl Der-beyān-ı Terakḳī

Riyāzet kılduḡum demlerde¹² bir dem
Olurken meskenümde şöyle epsem

Kimerde bir maḥalde düşde bir yer
Görürdüm serv ile ḥurmāyı ekşer

Bu eṣnāda gelürdi bir ‘ aceb ṭayr
İderdüm anda anı muttaşıl seyr

¹² demlerde: demlerümde, nüsha.

Özi ‘uşfûra beñzer daħi aşğar
İñen hoş naķşı pul pul levni aşfer

310 Kõnardı anlara dā’im varurđı
Baña yaltaķlanurđı yalvarurđı

Uyandukda ziyāde şād olurdum
Ki ķalbũn anda evşāfın bilürdüm

Faşl Der-beyān-ı Tenezzül

Maķām-ı dil temāşāsında bir dem
Temāşā eyledüm bir özge ‘ālem

Kimerde bir ulu şaħrā görürdüm
Anı seyrümde seyr eyler yürürdüm

Girü vardum ben ol şaħrāda durdum
Temāşādur bu kim seyrümde gördüm

315 İçinde bir ‘aceb şevr-i semīnī
Özine otlak itmiş ol zemīni

Arı etli semirmiş katı taşmış
Muhaşşal vaşf olunmaz hadden aşmış

Uyandum haylī fīkr itdüm bu hıābı
Orada kendüme kıldum hıtābı

Didüm düşde semiz şevrũn mişāli
Kātı ten-perver olmaķdur me’āli

- 73b Oñat fikr it burada kılma ğaflet
Nedür bilmek gerek sen aña ‘illet
- 320 Meger kim ‘işret itdüm bir niçe dem
Ki hoş geldi ol eşnâda bu ‘âlem
- Unutdum ‘uzleti ille ulaşdum
Olarla bir zamân ‘ayşa çalışdum
- Bu kez fikr eyledüm ahvâli durdum
Olan sūd u ziyânı ‘aqla urdum
- Didüm eski tav(1)rdan çıkma zinhâr
Ta‘âmı az yi ilden ‘uzlet it var
- Ki ekli şürbi sen ayrı barışduñ
Yine varduñ girü halka karışduñ
- 325 Burada kendüme kıldum naşîhat
Didüm hayvân-şifat olmak ne hâcet
- Çalış var durma taqlîl-i ta‘âma
Anuñla gir girü rāh-ı kirāma
- Egerçi bu tarîķuñ yayı pekdür
Anuñ ammā tarîķı az yimekdür
- Qalur yolda harîş-i ‘ayş u ‘işret
Naşîb olmaz aña seyr-i tarîķat
- Faşl Der-beyân-ı Terakķi**

Gezerdüm bir zamān ben şöyle hayrān
Özümden bi-ḥaber ‘aqlum perişān

330 Yoğ-ıdı ḥalk-ıla hiç iḥtilāṭum
Kaçardum var idi pek iḥtiyāṭum

Bu minvāl üzre oldum bir niçe gün
Zamānuñ kutlu evḳātında bir dün

Düşümde baña dindi ḥāneñe var
Ki nehb oldu içinde her ne kim var

Yitişdüm ḥānemüñ şahnında durdum
Temāşā eyledüm andan ne gördüm

Atılmış penbe gördüm anda ancaḳ
Eviñ tā ortasında yatur aḳ paḳ

335 Uyandum ḥābdan fikr eyledüm berk
Kılacaḳsın didüm çok nesneyi terk

Üşendüm bir zamān anda aña ben
Uyursın sen uyan didüm baña ben

74a Tefekkürle yolın duydum anuñ ben
Çıkardum çirkin efkārı göñülden

Ki zirā fikr-i fāsīd kim marāzıdur
Dimişler pişe-i ehl-i ġaraızdur

Faṣl Der-beyān-ı Terāḳḳī

Düşümde bir fezâ gördüm iñen bol
Velikin bir fezâya beñzemez ol

340 Baña anda didi aķ ıonlı erler
Bu řaħrâya ‘ Aden řaħrâsı dirler

İçinde bir siyâh seg urdum anuñ
Hemişe üni olurmış uranuñ

Siyeh bir kelb idi anda dururdı
Ne bir cünbiş iderdi ne yürürdi

Elümde bir ‘ aşâ var aña urdum
Ura ura anı ıopraĝa ķardum

Durup şol deñlü urdum anda anı
Zemine batdı ķalmadı nişanı

345 Düşündüm ħ̣âba fikr itdüm ziyâde
Tecerrüd fikri geldi anda yâda

Geçindüm şöyle fâriĝ başķa bir baş
Ne ķul ķullandum ayruķ ne ķaravař

şu dem kim ol segi ķatlı eyledüm ben
Tecâvüz eylemişdüm elli yaşdan

Faşl Der-beyân-ı Tenezzül

Sülüküm çağı çağ eyyâm-ı zevķüm
Deñerdüm durmadan artardı řevķüm

Hudānuñ zikri dilde sübhā elde
Teveccühler iderken ol maḥalde

350 Muḥibb oldı baña bir şāḥib-i cāh
Nefāyisle beni beslerdi her gāh

Baña bir luṭf idi eylerdi kendi
Velī çok ḥāṭıra geldi yörendi

Namāz-ı şubḥı kıldum vird okurdum
Gözüm ḥ̣āb aldı düşde gör ne gördüm

Didiler kim ki olsa bizde ser-ḥayl
Ṭa‘ām-ı ehl-i cāha eylemez meyl

74b Niçün yirsin ṭa‘ām-ı ehl-i cāhı
Ṭarīkat ehli pek gözler bu rāhı

355 Güzel añlar zekī ṭab‘a ‘ayāndur
Ki çirkin ḥāṭıra kem loḫmadandur

Faṣl Der-Beyān-ı Tenezzül

Durup bir gün düşündüm bir ḥayāle
Velī anuñ soñı çıkdı muḥāle

Bu eṣnāda didüm anda baña ben
Bilür ‘ālem hünermend olduḡuñ sen

Müselliksin meşīḥat saña lāyık
Seni barmaḫla göstereñ ḥalāyık

Zamāne mürşidi ol durma dirdüm
Bu pendî ben baña durmaz iderdüm

360 Bu tedbîri iderken cûşa geldüm
Muḥaşşal bu hevāda ḥaylî yildüm

Eğerçi bir kaçın başa üşürdüm
Velîkin kendüm ayağa düşürdüm

Seḥer vaktinde bir yirde yaturken
Ulî şahrāda gördüm kendümi ben

Çemensüz bir tepe üzre dururdum
Elümde bir düdük çalup gezerdüm

Murād üzre anı hoş çalar iken
Düze indüm çemensüz ol öbekden

365 Düşündüm bu düşe didüm baña ben
Telāmîz ise kaşduñ şeyhlîkdan

Yüri düşür cihānuñ ter-gedāsın
Ol ‘ayb eylesin sen çek tapasın

Baña bu düş naşîḥat oldu muḥkem
Meşîḥatden anuñcün urmadum dem

Muḫîm-i Mısr idüm bir niçe müddet
Ne tekye kaydını çekdüm ne ḥalvet

Ne şeyḫ oldum ne bir şeyḫüñ mürîdi
Velîkin fennümüñ oldum ferîdi

- 370 Hūdā-perverlerüñdür bu şerāyit
Ne şeyḥ olmak gerekdür ne murābıt

Faṣl Der-beyān-ı Tenezzül

- 75a Ferāğum çağı çağ zühdüm zamānı
Añardum ‘ādet-i ehl-i cihānı

Bu ḥalkuñ çirkin ef’ālin deñerdüm
Azardum güç-ile kendüm yeñerdüm

Bu efkārı iderken niçe eyyām
Döşendüm zulm-i ḥükkāma bir aḥşam

Düşümde anda dindi baña tañla
Şaḥābe ḥākim oldu azdı añla

- 375 Hemān dem düşde bu söz baña dindi
Uyandum ben baña kıldum bu pendi

Olanlar ‘ālem-i ma‘nā ferīdi
Yezīdi yermez ögmez Bāyezīdi

Eger sālīk iseñ durma yüri var
Sülūk aḥvālını gör elde neñ var

İlüñ ‘aybın görüp feryād kılma
Od olup tutuşup yanma yakılma

Ki geh kemlik geh eylik eyler ādem
Bu yüzdendür hemīşe kār-ı ‘ālem

- 380 Özüñ devşür **Cihādī** çık aradan
Ki kārın yeg bilür halkı yaradan

Faṣl Der-beyān-ı Tenezzül

Ṭaleb deryāsına ṭalıp giderken
İrişsem ẓa‘ rına nā-gāh dirken

Muḥibb oldı baña ol dem bir ādem
Mühimmātum ‘ aṭā eylerdi her dem

Murādumca baña yirler düzetdi
Oñat dutdı beni gördi gözetdi

Beni ni‘ metlere müstağrak itdi
Velī zevḳ-i dil-i pür-şevḳ gitdi

- 385 Riyāzet eylesem düşde kimerde
Görürdüm kendümi bir yüce yirde

Ḳabāḥat var anuñ yādında ḥāṣā
Girü ol yirde kıldum bir temāṣā

Bir it gördüm siyāh anda uzaḳdan
Ziyāde tüylü ḳalmaz ḳılbaraḳdan

Anuñ her bir ḳılı bir ālet-i sāz
Çıkar her bir ḳılından niçe āvāz

- 75b Deñerken hey’etin çıḳdum yolumdan
Anı gördüm ki uçdum uçurumdan

390 İnerken kollarum etrâfa yaydum
Bolay ki anda bir yir qarvayaydum

Yuğardan aşğa uçup giderken
Helâk olmam muğarrer oldı dirken

İşitdüm geldi hâtifden bir âvâz
Ki çâre-sâza çağur eyle pervâz

Bu eşnâda bu kez âh eyledüm âh
Çatı muhkem çağırdum didüm Allâh

Hemân kim nâlişümden gün tõlundı
Nüzûlümde ‘urûcum çok tez oldı

Faşl Der-beyân-ı Tenezzül

395 Menâmumda ulı bir țağa vardum
Aña seyrümde ahyânen çıkardum

Anuñ fevķinde bir şâhâne yirde
Ulı bir şehre varurdum kimerde

İçinde bir donanmış zen görürdüm
Daħi çok nesne seyr eyler yürürdüm

Ekin bî-ḥadd idi anuñ yolında
Orağı çağı sağında şolında

Temâşâ eyledüm ol kiştzârı
Oñat olmış orağ ırmalı varı

400 Ol eṣnāda anı gördüm hemān ben
Ki bir çirkefli ū aqđı kökenden

Ol alçaq ū anı yıkduqça yir yir
Öküzler bir ucından durmadan yir

Uyandum ol maḥalde uyqudan ben
Didüm anda ne ūadır oldı benden

Döşendüm durmadum ol dem bu ḥāba
Şoñında ʿ ilmüm irdi bir kitāba

Meger meşgöl idüm aqvāl-i nāsa
Ki meylüm var idi rāya kıyāsa

405 Kesildi ol hevādan uşlı vardum
İlüñ aqvālını dilden çıkardum

Durup fık eyledüm ben bu maḥalli
Bu yüzden kendüme virdüm tesellī

76a Teraqqī eyleyenler bu seferde
Tenezzül daḥi eylerler kimerde

Didüm andan baña ben kıl riyāzet
Qarışma ḥalka ʿ uzlet eyle ʿ uzlet

Ol eṣnāda gönülden qopdı himmet
Hemān el virdi ʿ uzletle riyāzet

410 Şu içmezdüm şudan perhīz iderdüm
İki_üç günde hemān bir kerre yirdüm

Girü arturdu perhîz eski zevküm
Ziyâde oldu günden güne şevküm

Didüm tenbîh idüp andan baña ben
Ne zühdüñle ne ‘ilmüñle güven sen

Ol eşnâda bu ‘âlem kim yörendi
Baña ben muttaşıl kıldum bu pendî

Ki bir zâhid ya bir kâzî olursın
Anuñla sen dañi şöhet bulursın

415 İder medhûñ idenler zemmuñ ekşer
Muğarrer bil senüñ haqquñda dirler

Tezehhüd şehrinüñ pākîze pūşı
Diyâr-ı irtişānuñ zehr-i nūşı

Faşl Der-beyân-ı Terakķî

Otuz üç yaşına girdükde bir gün
‘Aceb seyr eyledüm seyrümde bir dün

Edâ kıldum durup yatsu namâzın
Geçürdüm ol şebüñ andan birazın

Gözüm bî-ḥûbı âb-ı ḥûba kandı
Ġunûde bahtum ol demde uyandı

420 Göründi çeşmüme iki ferişte
Didiler tuhfelerle geldük işte

İkisi durdılar yirli yirinde
Birer cevher tabağ var ellerinde

Tabağların içi pür-gevher idi
İrisi hürdesinden ekşer idi

Uvağı incice ammā irisi
Yumurıtaca gelürdi her birisi

Cevâhir az degüldi vâfir idi
Kamunun nağşsı elvânı bir idi

76b 425 Nazar şalduğda şağumda durana
Didi kim bezl-i rûh it müjdegāna

Bilür misin bu ‘ilmi kime geldi
Halîlu’llâh İbrâhîme geldi

Maḳām-ı Nefsde Çeşm-i Şâhid-bâz Faşlında Añılan
‘İlm Budur

Ulı necmüñdür adı Müşterîdür
Gögün altıncısı anuñ yiridür

Şimālümde duran didi **Cihādî**
İkinci gökde bir yıldız var adı

‘Uṭâriddür aña mensûb olanlar
Cihānuñ ‘ilmine mazhardur anlar

430 Bu ‘ilmi kim Hâk itdi saña in‘ām
Aña mensûbdur ey nîk-fercām

Muhammed Muştafānuñ ‘ilmidür bu
Bunı iste kıalanından elüñ yu

Küçükken gördüğün ol iki anbār
Bu iki ‘ilm idi ‘arz oldu tekrār

İki anbāruñ aşlı bu idi ben
Haberdār olmadan daği özümden

Şabāvet ‘āleminde beş yaşında
Dururdum düşde bir yaruñ başında

435 Öte yanında gördüm bir çemenzār
Anuñ çaķ ortasında iki anbār

Arasında dururdu bir yeşil ev
Aramuzda aķardı bir duru şuv

Beni gözlerdi bir yirde dururdu
Ne nuţķ eylerdi aşlā ne yürürdi

Didiler şol yanumda bu duranı
Saña muķkem mühimdür bilmek anı

Muhammeddür sen anuñ ümmetisin
Sevin Hāķķuñ maķall-i raķmetisin

Faşl Der-beyān-ı Terakķi

440 Bu seyri fikr iderken ol zamān ben
Açıldı ‘ilm-i seb‘iyyāt içerden

Sebeb oldu semend-i fikri sürdüm
Te'emmül eyledüm eşyâyı gördüm

77a

Yidi deryâ yidi gökle yidi yer
Cihânda çok durur bunlara beñzer

Bularuñ neydüğinden âgeh oldum
Aradum anları kendümde buldum

Yididür 'uzv iki ayak iki el
Sepedle serle dille kıl mükemmel

445

İlik kan üstühân etle deridür
'Aşab 'ırķ âdem anlarla diridür

Dañi bil reh-zen-i âdem yididür
Tedârik eylemezse sermedidür

Bularuñ cümlesi gözdür kulağdur
Boğaz dil el ayak dañi kuşakdur

Te'emmülle bulardan âdeme hem
Çıkar evşâf-ı ebvâb-ı cehennem

Bu ħodlar nedür ehl-i 'aķla lâ-şek
Maħall-i şarf-ı mezkūrâtı bilmek

450

Eger emri dutup 'aķla uyarsa
Maħall-i şarfını yaħşı duyarsa

Yidi bâb-ı caħīm iken muħaķķaķ
Sekiz cennet kâpusı olur el-ħaķ

Daḥi çok nesne keşf oldu ḥikemden
Anuñ keyfiyyeti ḥayrānıyam ben

Bura cāy-ı ta‘accübdür ziyāde
Beni ḥayret alur ḥayret burada

Bu ḥayretten beni kim kırtarur kim
Ḳatı ḥayret maḥallidür bura kim

455 Örumcekde kıomış emr āfitābı
Götürmek cüşşesin tār-ı lu‘ābı

Bāb-ı Şāliṣ Der-beyān-ı Maḳām-ı Rūḥ

İrişdükde maḳām-ı rūḥa ṭālib
Ḳaçar ilden olur taḳvāsı ḡālib

‘Alāmetdür bu ol zāt-ı şerīfe
Sözi az söyler er itmez laṭīfe

Visādı yok anuñ zānūdan ayruḳ
Derūnında daḥi hū hūdan ayruḳ

Ḳaçan kim ola hū hū zıkr-i zākir
Daḥi bir yirde olmaz fikr-i zākir

77b 460 Aña meşḡul iken seyrinde seyyār
Görür bir māh-rū dil-dārı her bār

Libāsı geh ṭopuḳda ḡāh¹³ dizde
Velī sinde kıyāsā on sekizde

¹³ ḡāhī: geh, nüsha.

Saňa vaşf eyledüm birkaç nişânın
Duyarsın gūşış itmekle kalanın

Qılursa rāh-rev şer‘a ri‘āyet
Anı gözler yürür ol hūb-şūret

Ne deñlü anda artarsa riyāzet
Görür ol anda ol deñlü beşāret

465 Tenezzülden kaçar ğāyetde seyyār
Ki zīrā kılmaz ayruḳ ‘arz-ı dīdār

Meger kim çok teraḳḳī eyleye ol
Ki tā vuşlat maḥalline bula yol

Bunı fehm eylemez mülhid mürāyī
‘Uḳūl-i ḥālīşe añlar buray¹⁴

Faṣl Der-beyān-ı Teraḳḳī

Ṭalebkār olduğum demlerde bir dem
Göründi geldi rü’yāda bir ādem

Yanında gördüm anuñ bir perī-rū
Didüm ki Yūsuf-ı gül-çihredür bu

470 Hemān kim anı gördüm ‘āşık oldum
Sevindüm şanki gizli genci buldum

¹⁴ Beytin yanına “‘Uḳūl-i ḥālīşe şāhibleri ‘ilme’l-yaḳīn mertebesinde olanlardur” notu kaydedilmiştir.

Bu kez güldi didi ol dem ol âdem
Saña yoldaş olacağdur yime ğam

Bu oğlumdur delîl olsun yüri var
Ne dirse dut sözinden çıkma zinhâr

Yola girdük anuñla haylî gitdük
Giderken bir ulu ırmağa yitdük

Şolumda dört gözlü köpri gördüm
Aña meyl eyledüm bir lahza durdum

475 Anı muhkem temâşâ eyledüm ben
Şu akmaz gördüm ammâ gözlerinden

Bu eşnâda işitdüm ol perî-rû
Didüm gel git geçit virmez şudur bu

Beni gözle didi bu pendî virdi
Elüm aldı benümle şuya girdi

78a Baña ol şu şu idi aña düz yol
Şuya ben batdum ammâ batmadı ol

Boğuldum ben diyü kendüm bırağdum
Halâş itmek diler dil-dâra bağdum

480 El urdı kıltuğumdan çekdi aldı
Beni andağ kenâr-ı âba şaldı

Öte yanında nehrüñ haylî durdum
Refîk olmadı ayruk baña gördüm

Yola girdüm ben ol ırmağa taldı
Velikin sır gibi gönlümde kaldı

Faṣl Der-beyân-ı Tenezzül

Ferâgat ‘âleminde niçe müddet
Yimez içmezdüm eylerdüm riyâzet

Menâmunıda gelürdüm karşı karşı
Beni yoklar yürürdi ol perî-rû

485 Hâṭâ kılsam baña ta‘lîm iderdi
Hâṭâmı bildürür andan giderdi

Yine gördüm ki karşımda dururdu
Temâşâ bu ki çeşmi çarh ururdu

Uyandukda düşündüm eyledüm fikr
Niçe aḥvâli anda eyledüm fikr

Baña ḥayret yörendi anda katı
Ki ben terk itmedüm şavm [u] şalâtı

Ne yüzdendür bu ta‘bîri dir iken
Gözüm ḥâb aldı anı fikr iderken

490 Girü geldi göründi ol perîveş
Yine dil ḥânesine şaldı âteş

Baña üç gün pey-â-pey geldi gitdi
Üçünci gün söze geldi eyitdi

Murādum gelmedüm üç gün pey-ā-pey
Budur kim dāyim arı geysiler gey

Uyandum kōkđum anda gōñlegüm ben
Kātı çirkin kōkardı ekşi terden

Güzel bildürdi anuñ ol cevābı
Baña tefsīr-i taṭhīr-i şiyābı

Faşl Der-beyān-ı Tenezzül

78b 495 Hūzūrum var iken ‘ uzlet deminde
Gezerdüm zevk ü şevküm ‘ āleminde

Muḥibb oldı baña bir aqçesi bol
Beni sultān özin kul eyledi ol

Benümçün yahşı aşlar kayururdu
Beni zevkümnden ammā ayururdu

Riyāzet itmez oldum aña uydu
Tenezzül olduğın seyrümde duydum

Meger kim bir yamaçda bir çemenzār
Akar yir yir içinde çok şular var

500 Çemenzārı şuları seyr iderken
Bir ādem boyı çāha uğradum ben

İçinde gördüm ol Yūsuf-liqāyı
Ki kılmış kendine mesken orayı

Yüzi bir yüzden olmuş beñzi şolmış
Teni başdan ayağa uyuz olmuş

İçerden çağurur Yūsuf-cemālüm
Yazıklar katı müşkil oldu hālüm

Ne zībā-çihreli maḥbūb idüm ben
Cihādī böyle sen kılduñ beni sen

505 Anı gördükde uykudan uyandum
Dutuşdum nār-ı ğamda vāy ki yandum

Bu ille ihtilāṭı eyledüm terk
Girü dutdum ferāġat dāmenin berk

Faṣl Der-beyān-ı Tenzzül

Muḫīm-i Mısr idüm bir niçe müddet
Çaçardum eylemezdüm ille ‘işret

Bu kez bir ḥāṭıra geldi yörendi
Maḥall-idi baña virdüm bu pendı

Didüm var Ka‘ beye durma yüzüñ sür
Saña lâzımdur ol hem kıbleyi gör

510 Muḥaṣṣal anda ‘azm itdüm Ḥicāza
Özüm tapşurdum ammā bī-niyāza

Göründi yol yarağı cümle neyse
Yöneldüm Ka‘ beye geldüm Süveyse

Baňa bir emr virdi hâkim ol dem
Ki benden bâc alanlar olsun epsem

79a

Getürdüm yükleri kapana urdum
Ne deñlü çekdügin tartıda gördüm

Baňa bir kimse bir yük virmiş idi
Hicāza ehline göndermiş idi

515 Çok artuğ geldügin kapancı gördi
Bu bir yük artuğ ancak didi şordı

Aňa aḥvāli aňlatdum didi gel
On on beş aḳçe vir tā kim çekem el

Biraz aḳçeyle gerçi oldu rāzī
Baňa ammā yörendi inḳıbāzı

Bu efkârı iderken düşde ol gün
Virildi destüme bir gûne altun

İki yanına başka naḳş urılmış
Ne olmışdur bu hergiz ne görilmiş

520 Birisi sikke-i sulṭān-ı İslām
Biri daḥi müşahḥaş kāfirī nām

Anı gördükde uyḳudan uyandum
Ne ğafletdür bu didüm ḳatı yandum

Tenezzül olduḡın gördüm be-ġāyet
Ġamın çekdüm bu ḥ̣ābuñ bī-nihāyet

Benüm ħod ħayr idi ancaĭ murādum
Bu řerr işlerden oldı diñle dādum

Faşl Der-beyān-ı Tenezzül

Göreliden rāĥat olmadum bu ħ'ābı
Ki zevķümden ayurdı ıztırābı

525 Muĥaşşal anı itdükce tefekkür
Hümümü artururdı ol tezekkür

Bu kez yād itdüm anda ol nigāri
Ki dāyim baña ta'lim idi kārı

Girü uyķuya vardum gör ne gördüm
Serāy-ı pādişehden taşra durdum

Ėapısı var idi anuñ ezelden
Bilürdüm çok aradum bulmadum ben

Ėapusın arayu bir ĥayl' gitdüm
İçerden bir bülend āvāz işitdüm

530 Cihādī n'eyledüñ sen saña dirdi
İçerden durmadan feryād iderdi

79b Gözetdüm anı görmek istedüm ben
Didiler anı göremez misin sen

Ėodum ser-rişte-i maķşūdı elden
Ümīdi kesdüm ayruķ ol güzelden

Yola düşdüm segirdümle giderken
Bir âlâý ehrimen çıķdı içerden

Göricek anları didüm muķarrer
Beni bunlar gelüp tutmaķ dilerler

535 Orada durmadum fi'l-hâl göçdüm
Yayup kollarımı bir ıağa uçdum

Temâşâ itdügümde bu olanı
Libâsum çuķa idi âsumânî

Çözük gördüm kamu ezrârın anuñ
Bilür aşlın anuñ ehli buranuñ

Faşl Der-beyân-ı Terakķî

Baña ğam üzre ğam oldu bu düşler
Geçürdüm günlerüm hüzn-ile ekşer

Sefer der eyledüm irdüm murâda
Murâdumca geçindüm ol arada

540 Bu eşnâda Harem de geldi yâda
Anuñ hüznı beni aldı ziyâde

Düşündüm anda çok fikr eyledüm ben
Didüm bir yokla gör kim kandasın sen

Burada niçe nesne geldi yâda
Ki_olar çirkindür âdemden ziyâde

Biri bir yir ki ola naql havâdis
Daği bir söz ki_ola gavğāya bā' iş

Biri yād itmeñ adı lu' b olanı
Cihān bir yaña olsa añmam anı

545 Daği tenbîh kıldum kendüme ben
Didüm ki katı şağın medh ü zemden

Bu iki nesneyi şart eyledüm berk
Muhaşşal anları terk eyledüm terk

Ẓarardur medh ü zemm insāna muḥkem
İkisin daği itmez 'ākıl ādem

Sülūk ehli ikisinden kaçarlar
Ki zîrā medh ü zemde çok zarar var

80a Eger tālih ise medhi zarar dur
Eger şālih ise kadhi zarar dur

550 Buradan başladum semt-i niyāza
Çağırdum cān u dilden kār-sāza

Didüm ey Hayy u Qādir zāt-ı bî-çün
Ki sendendür recā-yı 'āl-ile dūn

Senüñ dergāhuña dutdum yüzüm ben
Murādın her kese sensin viren sen

Qodum alnum zemīne ḥaylī durdum
Niyāz itdüm yüzüm toprağa sürdüm

Elüm baġlu yüzüm rīg-i Haremde
Göñül dergāh-ı şāh-ı zū'l-keremde

555 Az açuġ çeşmüme uyku yörendi
İşitdüm ki **Cihādī** müjde dindi

Meger kim girmişem bir aġ hışāra
İçinde bī-^c aded mevzūn mināre

Ėuyıdan çağıran Yūsuf-cemālüm
Ėapusunda dururdu şordı hālüm

Ezelkiden daġı hūb ādem olmuş
Meger toġmış birāder-zādem olmuş

Feraġnāk oldu gördükde beni ol
Didi şimden girü ġam gitdi şād ol

560 Sözüm var muştılıġdur saña diñle
Za'ım idüñ ezelden elli biñle

Aña şādam ki iġsān eyledi Ėaġ
Saña şimdi iki yüz biñle sancaġ

Bāb-ı Rābi^c Der-beyān-ı Maġām-ı Sırr

Maġām-ı sırda yā Ėaydur hemān zikr
Özinden zākirūñ yokdur daġı fıkr

İren seyyār bu genc-i nihāna
Büyür cismi tolar cümle cihāna

Görür seyyār anda çok ‘alāyim
Dolaması kolay ‘aqla mülāyim

565 Gelür anda aña niçe beşāret
Eñ ednāsı beg olmakla vezāret

Gören sālīk bu yüzden bu maḳāmı
‘Alāmetlerden añlar bu maḳāmı

80b Bu mezkūrātı seyr itdükde anda
Muḥaḳḳaḳ ḳuṭb olur ḳuṭb ol zamānda

Eger artarsa ‘uzletle riyāzet
Yürür āb üzre düşde bī-meşāḳḳat

Eger şāfī-dil ise cān olur ol
Vücūdı mülkine sulṭān olur ol

570 Maḳām-ı sırda sālīk bulıcaḳ yol
Zer-i ḥālīş çıkar bir kân olur ol

Şalīḳ virdüm bu bābın çok nişānın
Fuşūlinde duyar sālīk ḳalanın

Faşl Der-beyān-ı Terāḳḳī

Özüm gördüm düşümde bir ḳazāda
Yapardum bir ulu şehir ol arada

‘Aşā elde ayaḡ üzre dururdum
Murādumca anı yapup yürürdüm

Yoğ idi hîç anuñ tuğlası taş
Hemân kerpiçden idi içi taş

575 Aña meşgûl iken anda ben ol dem
Didiler işte geldi kûtb-ı ʿâlem

Yalın ayak idi mahrem gibi ol
Bir ihrâmı kuşanmışdı uzun bol

Anuñla anda durmaz söyleşürken
Şolumdan yaña bakdum ańsızın ben

Mükellef bir faķihî gördüm anda
Temâşâ kıldum anı durdum anda

Elinde bir dilim karpuz tutardı
Kodı bir şuffe üzre anı vardı

580 Uyandum fikre düşdüm niçe dem ben
Bu bir düşdür niçe taʿbır idem ben

Bu karpuz iki lafz-ı bârid ancak
Anuñ taʿbiri güçden güçdür ancak

Beni muhkem bu karpuz fikri aldı
Unutmadum anı yādumda kaldı

Faşl Der-beyân-ı Tenezzül

Geçen ẖâbı dem-â-dem fikr iderken
Nedendür aşlı anuñ fikr iderken

- 81a Gözüm ẖāb aldı anda gör ne gördüm
Seher vaktinde bir şahrāda gördüm
- 585 Bu kez bir daḥi geldi kuṭb-ı ʿālem
Gök idi geydügi geysiler ol dem
- Açıklık idi evvel cümle ʿālem
Puşarmış gördüm ammā şimdi muḥkem
- Tuman tolmış içi gördüm cihānuñ
Yüzün tutmuş bulutlar āsumānuñ
- Uyandum fikre ṭaldum anda ol dem
Ki gökler geydügi ğam virdi muḥkem
- Düşündüm duydum aşl-ı ıztırābı
Ki zīrā çok okurdum bu kitābı
- 590 Niçe dem ol kitāb eglencem oldu
Derūn ammā ḥisiyyāt-ıla ṭoldı
- Tenezzül eylemekle anda katı
Çıkardum ḳalbden ol türrehātı
- Ki gördüm anda özge kāra düşdüm
Teveccühden ḳalup efkāra düşdüm
- Beni zevkümden ayurdu ol efkār
Anuñ endühı ḳıldı cānuma kār
- Riyāzet semtine düşmekle tekrār
Unutdum ber-ṭaraf oldu ol efkār

595 Yine arturdu perhîz eski zevküm
Ziyâde oldu günden güne şevküm

Huşûlî ‘ilmi anda eyledüm terk
Hużûrî ‘ilme yapışdum girü berk

Faşl Der-beyân-ı Tenezzül

Şeher vaktinde bir gün düşde gördüm
Ki vardum bir ekin başında durdum

Qurılmış gördüm anda bir otağı
Öñinde ‘ayn açar durmaz ayağı

Öte yanında bir ordu qurılmış
Göz irmez bir maḥalde ḥadd urılmış

600 Durup geñ yirden anı seyr iderken
Ekinden ortaya ‘azm eyledüm ben

İşitdüm şol yanumdan anda ol dem
Oradan gitme dir durmaz bir âdem

81b Otağa toğrı git sultân olursın
Ekinden gitme kim dihkân olursın

Qulağa qoymadum güftârın anuñ
Girü ‘azminde qaldum ol aranuñ

Geçerken ortasından kiştzâruñ
Deñerdüm her maḥallin ol kenâruñ

605 Bu kez kesdi yolum ondan ziyāde
Külehlü ehrimenler ol arada

Bu eṣnāda uyandum katı yandum
Elem çekdüm kıyāmet kopdı şandum

Didüm anda nedendür bu tenezzül
Yolın bulmak için kıldum te'emmül

Meger kim bir müderris ders dirken
Anuñla baḥş iderdüm muttaşıl ben

Düşündüm bir zamān aındum burayı
Baña ben durmadum kıldum tapayı

610 Didüm da' vāyı қо çirkin 'ameldür
Öñi ğavġā şoñı anuñ cedeldür

Қuzıcıқ gibi durmazsın melersin
Te'emmül қанда sen қанда yilersin

Reh-i taḫvāyı tut kim doğrı yoldur
Seni ser-menzile ilten bil oldur

Durılmış ābsın şaḫın bulanma
Dutışma ḥalk-ıla yok yire yanma

İderseñ ef Ĥ-i nefsi zebūnuñ
Açarsın maṭlab-ı genc-i derūnuñ

615 Bu nefsi ser-keş olmazsa zebūnuñ
Yola girmez senüñle reh-nümūnuñ

Ğamu aqvâlũn emr-i Ėağ gerekdür
Ne dirseñ fi‘ lũne uymağ gerekdür

Bu pendı anda kılduğda baña ben
Semend-i fikri şaldum her yaña ben

Didüm ‘uzlet durur evlāsı ‘uzlet
Düşündüm durmadum kıldum riyāzet

Ben ol perhizũn ol dem dadın aldum
Ferāğat itmedüm zevķinde kıaldum

620 Girü gũşıŖle aşdum niçe tağı
Ğomadum bulmayınca ol otağı

82a **Faşl Der-beyān-ı Terakķi**

Seğer vaķtinde bir yirde yaturken
Menāmumda işıtdüm bu sözi ben

Didiler on ikinci günde ĥünkār
Oğulların boğar bir bir ne kim var

Güni şaydumdı Cum‘a irtesi _idi
Zamānuñ vaķti çağ gün ortasıydı

Baña ol demde bir ‘ālem yörendi
Kırıldı duydum efķārũm levendi

625 Tedārikde şũ deñlü sifle indüm
Bilür bilmezdüm el-ğağ kendü kendüm

Ki çaķ on altı g n ge di aradan
 z m andan ted rik eyled m ben

Ba a bu z kr olan g nde se erg h
Bir  zge seyr seyr itd rdi All h

G n  n g n toğduğı  ağındadur bu
Beni ol demde anda aldı uyķu

Oturmış g rd m aş  bu n g z  ni
 ş retle kığırdı ben  az  ni

630 şu dem ki el şalup ba a didi gel
Edeble  arşusunda bağladum el

  inde g rd m aķ  alv  dururdu
Anı durmazdı seyr ider y r rdi

G z altından g zetd m arığ olmuş
Ziy de  aste gibi be zi şolmuş

Did m ki ey em ri m  min  n  
A ılduķda dinen şıhrı nebin  n  

Ni  n ĖamĖ nd r z t-ı şer f  n
Neden arıķladı cism-i la  f  n

635   inde ol duran  alv ya baķdı
Anı barmaķla bir a  kerre  aķdı

Didi Ėamdan na  f oldum ziy de
Ki ayruķ m  ide yinmez burada

Uyandukda lezîz uykudan ol dem
Düşündüm bu menâma kıatı muhkem

Bu eşnâda temâşâ-der-temâşâ
Mecâlüm kalmadı açlıktan aşlâ

82b Beni cû' anda muhkem süst itdi
Ki şabrum tākātüm kalmadı gitdi

640 Murād-ı nefsi virdüm rāhat oldum
Girü fikr ü hayâ[lâ]t-ıla tıldum

Bu kez ol cezbe zevkîn eyledüm zıkr
Derūnumda ol oldı muttaşıl fikr

Girü şart eyledüm üç günde bir ekl
Derūnumda benüm ol bağladı şekl

Şabâh oldı aña ben niyyet itdüm
Duha çağı olunca gayret itdüm

Derūnumda girü koptı tekāzâ
Müyesser olmadı kıatlanmak aşlâ

645 Girü iller gibi ekle boşandum
Riyâzetden elüm çekdüm uşandum

Bil ey cām-ı Cem-i sırdan şafâlu
Degüldür 'abd elinde vergidür bu

Faşl Der-beyân-ı Terakki

Temāşādur gelürken Ka‘ beden ben
Tavar tutdum kirāya bir ‘ Arabdan

Gelüp kondukça ol dem bir diyāra
Kirācum yem getürmezdi tavara

Anı tutdum kötekden çekdüm anda
Bu kārı itmemişdüm bir zamānda

650 Peşīmān oldum ihsān itdüm ammā
Şen olmadı dil-i ğamgīnüm aşlā

Bu eşnāda gözüm h̃āb aldı muhkem
Menāmumda Hudāyı gördüm ol dem

İçerden lafz-ı hū hū kopdı ol dem
Çağırdum niçe katla katı muhkem

İşitdüm sem‘ üme geldi bir āvāz
Didi sensin bugün halk içre mümtāz

Komaz yādı özün zann itme maḥcūb
Niçe demdür ararduñ işte maḥlūb

Faṣl Der-beyān-ı Terakki

655 Kaçan kim kuṭb olur seyrinde sālīk
Görür halk-ı cihān içre mehālik

83a Murāduñ fehm ise diñle mişālin
Oñat iz‘ ān idüp añla me’ālin

Bu birkaç sözleri ezberle muhkem
Bularsız kuṭb olanı bilmez ādem

Yaḳarsa bir dıraḫtı bī-tekellūf
Yüce yirdür virilmişdür taṣarruf

Velī kendi eliyle eyler anı
Taṣarruf ehlinüñ oldur nişānı

660 Amān virmez helāk eyler kimerde
Ḥalāṣ eyler zebūnı ba‘zı yirde

Ḥaṭā itmez nişānlar vaktin anuñ
Anuñla vaktin añlar ol olanuñ

Yiriyle adın añmaz bu menāmuñ
Ki olmaz ḥod-fürüşı bu maḳāmuñ

Birin¹⁵(?) kesdüm sözi gelmez özinden
Ḳatı perhīz ider mülhid sözinden

Bāb-1 Ḥāmīs Der-beyān-1 Maḳām-1 Sırr-1 Sırr

Maḳām-1 ḥāmīse geldükde sālik
Ḥer kılmak gerek çokdur mehālik

665 Beşinci tavırdur eṭvār-ı ḳalbūñ
Maḥallidür dime zinhār selbūñ

Burada sālike varlık gelür berk
Ḥiredmend ise terk eyler anı terk

Burada tehlike çokdur ziyāde
Düşer ilhāda vü qalur riyāda

Maḳām-ı sırr-ı sırdur cāy-ı tenbīh
Burada fark olur tenzīh ü teşbīh

Maḳām-ı sırr-ı sır seyrinde seyyār
Özinde seyr ider bir gūne efkār

670 Sa‘īd ise sa‘ādetden urur dem
Şakī ise şeqāvetden urur dem

Sülūk aḥvālın eylerse te‘emmül
Duyar sâlik ki ayruḳ yok tenezzül

Geçen sâlik burayı nūr olur nūr
Tenezzül eylemez andan olur dūr

Maḳām-ı sırr-ı sırda zākire zıkr
Hemān yā Ḥaḳdur ayruḳ anda yok fikr

83b Cihānı cümleten deryā görür ol
Özinde anda nā-peydā görür ol

675 Ulu deryādur ol yokdur nişānı
Ne ḳa‘rı vardur anuñ ne kenārı

Ne yüzden vaşf ide vāşıflar anı
Ki hep yeksāndur aşlā yok nişānı

Bu deryāya düşen itmezse cengi
Ḳapar anı ḳomaz nefsi nehengi

Eger emvācī gitdükce büyürse
Yamandur yaḥşıdur deryā uyursa

Ḳalan sālīk burada ḳaldı maḥrūm
Ki bundan redd olur merdūd u mezmūm

Faṣl Der-beyān-ı Terakḳī

680 Olanlar ‘ālemüñ merd-i tamāmı
Olardur söyleyenler bu kelāmı

Bu ‘ālem daḥi olmadan hüveydā
Bu eşyāyı iden ‘ilminde peydā

Ḳonulmadın daḥi bunlara bir ad
Ḳamusın emr-i *kūn*le ḳıldı icād

Bu bir sözle yaratdı kā’inātı
Bilindi şun‘ı añlanmadı zātı

Münezzehdür münezzehdür münezzeh
Burayı añlamamış birkaç ebleh

685 Kimi imkānı varmış vācib itmiş
Yañılmış her biri bir yaña gitmiş

Kimisi gördüğün dirmiş budur dost
Olardur ol diyenler kim heme ū’s

Ulu yoldan çıkup yañlış gidenler
Ki ya‘nī mümkinini vācib idenler

Ben ol oldum hayâlinde kalanlar
Yiriyle zâyî‘ oldı gitdi anlar

Olanlar işbu deryâda şinâver
Ne ol ben ne ben ol oldum dimezler

690 Bu bed da‘ vāya ‘ âkil t̄alib olmaz
Bilür zîrâ ki mümkün vâcib olmaz

84a **Der-vaşf-ı Vâcib**

*Toyî şāni‘ toyî cān u toyî Haḡ
Toyî der-her dü ‘ālem nūr-ı muṭlaḡ*

*To ḡāhî būd u to bāşî ser-ā-ser
Haḡiḡat coz to çizi nîst dîger*

*To būdî âdem [ü] âdem to būdî
Hodî-i ḡod to der-âdem nümūdî*

Der-vaşf-ı Mümkün

*To ḡadr-i ḡod nemîdānî ki ‘arşî
Zi-kürsî âmede der-‘ayn-ı ferşî*

695 *Hodāyî lîk ber-şûret nümūdār
Hodāyî in ḡicāb ez-pîş ber-dār*

*Hodā şod her ki in ser-bāz dîd ü
Çü Manşûr ez-ḡaḡiḡat rāz dîd ü*

Faşl Der-beyân-ı Terakḡî

‘ Aceb yirdür bulur seyyār olanlar
Görürler niçe dürlü hāven anlar

Sa‘ ādetdür zehebden ise hāven
İñen yirmezler olursa gümüşden

Güzeldür sālīke anlar ziyāde
Ki zirā kıl dinür aña burada

700 Bu ‘ ālem sālīke olduḡda rūzī
Dehālīz içre seyr eyler künūzı

Kimerde fetḥ olur aña defāyin
Kimerde ‘ arz olur aña ḥazāyin

Bu seyrüñ şāḥibi olduḡda ṭalīb
Temāşā eyler anda çok meṭālib

Cevāhirdür cevāhir zıkr olanlar
Velīkin nuṭḡ-ı sālīkdür hep anlar

Ḳalır bī-behre hāven sırçadansa
Ya saḥḳ eylerken ol hāven uvansa

705 Yalan da‘ vā kılandur aña adın
Ḳanadlanup uçarsa kıır ḳa[na]dın

Faṣl Der-beyān-ı Terakḳī

84b Bu yolda dem urur da‘ vā kıılır çok
Velīkin içlerinde bir bilür yok

Heves kılduğda t̤alibler bu k̤ara
Kılurlar evvelinde istiḥāre

Teveccühlerle gözlerler yürürler
Anı elbetde rü'yāda görürler

Eger bedr ay ise ḳatı güzeldür
Ḥilāfindan ḳaçarlar kim ḥaleldür

710 Cihān pür-nūr ise mihr ise kendi
Güler t̤aliblerüñ baḥt-ı bülendi

Eger görürse bir baḥr-ı 'aẓîmi
Olurlar 'ālem-i 'irfān ḥakîmi

Libāsı aḡ ise zāhid ise ol
Müsellikdür mürîde gösterür yol

Ḳaçan ḥünkârı leşkerle görürler
Ulu yolda düzenlikle yürürler

Bilürler anı kim ol yol eridür
Sa'adet reh-revinüñ reh-beridür

715 Aña 'ālemde reh-berlik revādur
Ki ol ḥalk-ı cihāna reh-nümādur

Burada rāh-rev añlar sebîli
Ki ḥacc eyler olur şeyḥi delîli

Bu bir yoldur görürler niçe yüzden
Anı āḡāh olanlar gizli gözden

‘ Amel âyīnesinde görmeyenler
Tehīlerdür ğalaṭ söylerler ekşer

Mürīd-i şeyḥ-i nâķış kâmil olmaz
Ḳalur nevmīd ümīdi ḥāşıl olmaz

720 Ne deñlü çalışursa sâlik olmaz
Yola girmez delīle mâlik olmaz

Şalık virdüm maķāmātuñ nişânın
Ki tâ sâlik duya nâķış yalanın

Ki şeyḥ-i nâķışuñ seyriyle ekşer
Tilāmīzi sefīhâne iş eyler

Ḳılurlar durmadan dünyâ fesâdın
Melâmiyyūn ḳomışlar anlar adın

Ulü’l-elbâb ulü’l-ebşâr olanlar
Sefīhâne iş itmez hergiz anlar

85a **Faşl Der-beyân-ı Tenezzül**

725 Zamân-ı gūşişümde bir maḥalde
Ṭutardı bir kitâbı bir kes elde

Aña didüm nedür mazmūnı anuñ
Didi eñ lâzımı ehl-i cihānuñ

Didüm añlat nedür ey şaḥş-ı dānâ
Didi bu ‘ aḳl-ıla añlanmaz aşlâ

Sözinden aňladum teşbîhe mâyl
Aña anda getürdüm çok delâyil

Didüm teşbîh-ile tenzihi lâ-şek
Mühimdür tälibe aşınca bilmek

730 Sözüm kaç^ç itdi söz katdı araya
Söze girdi sözi irdi buraya

Didi kim yolda bir faķîhi gördüm
Ɛodum ^çazmüm varup yanında durdum

Sen olsun ol didüm muħkem şarıldum
Ɛoçuşdum ne gücendüm ne tarıldum

Aña didüm müşebbihsin müşebbih
Ɛaçar muħkem bu sözlerden münezzih

Gözetdüm ol müşebbih anda ol dem
Bozıldı hâşılı alındı muħkem

735 Hele görmiş degül ehl-i zamâne
Bir anuñ gibi güftarı yabâne

Dehânından işitdüm bu kelâmı
Nefis tebdîl ider dirdi ĥarâmı

Ɛovadur yoksa şeytân yok sözün çok
Dimişdür Hâķ bilür bunda yalan yok

Faşl Der-beyân-ı Tenezzül

Baňa bir gün gelüp bir ‘aqlı kâşır
Müşebbih olduğıñ vaşf itdi vāfir

Birisi güftenüñ yādumda kaldı
Kalanın hâtırım hep taşra şaldı

740 Didi gördüm yaturdı bir uyuz seg
Didüm bu şekli қо ey cümleden yeg

Aňa vardum şarıldum haylī durdum
Gözüm açdum ili seyrāncı gördüm

85b İşıtdükde anı ol bī-başardan
Bu söz gelmez didüm ehl-i nazardan

Kesildi nuṭkı ğāyetde bozıldı
Ḳatumda durmadı fi’l-hāl üzildi

Faşl Der-beyān-ı Tenezzül

Müşebbih her zamān yañlış gidermiş
Temāşādur anuñla faḥr idermiş

745 Elif zāt olduğına zāhib olmuş
Aramış ol müşebbih anı bulmuş

Nite kim var dimiş anuñ vücudı
Aňa durmaz ḥurūf eyler sücudı

Dimiş cimi celāl ile cemālūñ
Olupdur müntehāsı her kelāmuñ

Maḥallinde añılsa bu laṭife

Nedür dinse cevâb-ı cîm-i cîfe

Ḥurûf insâna hep ta' lîm içündür
Murâdı cümlesi tefhîm içündür

750 Ḥurûfuñ daḥi yok çokdur 'alâyim
Duyulması kolay 'aqla mülâyim

Ki emr-i kûnledür bu cümle eşyâ
Anuñla anları Ḥaḡ kıldı peydâ

Faşl Der-beyân-ı Terakḡi

Bu faşluñ aşlınuñ budur beyânı
Saña vaşf ideyin gûş eyle anı

Maḡâm-ı sırr-ı sır vaşfın iderken
Ne gördüm düşde anı diyeyin ben

Giderken key ulı bir yolda durdum
Öñümde berḡ urur bir ḥâne gördüm

755 Meger kim Ka'be üslûbında bir ev
Güneş tek her yaña şalmışdı pertev

Mu'allak şemse gördüm anda bî-bend
Dururdu ortasında ṭabla-mânend

Elümde ol zamân oḡ yay tutardum
Söz itdüm anda andan yaña vardum

Maḡâm[1] Cebrâylüñ üsti yanı
Bilâ-teşbih olmuşdı nişânı

- 86a Baña dindi ol eşnāda orada
Ki te 'h̄iri қо furşatdur ziyāde
- 760 Gözet ol şemseyi oldur nişānı
İrer maqşūda kim ki görür anı
- Bu eşnāda 'aceb efkāra taldum
Ne sırdur bu didüm fikrinde kaldum
- Bu kez bir h̄atıra geldi yörendi
Orada ben baña kıldum bu pendı
- Haṭādur Ka'be'ye qarşu oq atmak
Anı 'aqlı olan kılmaz muḥakkaḳ
- Baña ol kes yanumdan didi tekrār
Nişānı gözle te 'h̄ir itme zinhār
- 765 Oqı gezle küçükce çek kemānı
Gümānı қо urısarsın nişānı
- Sözinden çıkmadum çekdüm kemānı
Oqı atdum hemān urdum nişānı
- Burada iltifāt itdüm yemīne
Dikilmiş birkaç oq gördüm zemīne
- Dikilmiş gördüm oqları bilā-şek
Dururlardı velikin katı gevşek
- Ol oqları temāşā kıldum anda
Nişāna varmamış kalmış yabānda

770 Hedefden dūr düşmiş gördüm oğlar
İşābetden bu kez oldum ḥāberdār

İrişdi anda oldı luṭf-ı Bārī
Cılasın bir atun oldum süvārı

Yöneldüm anuñ-ıla bir ḳazāya
Ulu ni‘ metdür ol minnet Ḥudāya

Bāb-ı Sādīs Der-beyān-ı Maḳām-ı Sırr-ı Ḥafī

Budur altıncısı eṭvār-ı ḳalbün
İnan zīrā degüldür cāyı selbün

Bu nūrı kim saña vaşf eylerin ben
Bilür āgāh olan sırr-ı ḥafīden

775 Durur bir nūrdur bir yirde dāyim
Anı kim vaşf ider yoḳdur ‘alāyim

Ḳatı ālūdedür duymaz hevāyī
Nüfūs-ı ṭāhire añlar burayı

86b Anlar ‘Ayne’l-yaḳīn Mertebesinde Olanlardur

Temāşā eyleyenler zıkr olanı
Göñül rüşenligidür dirler anı

Gider sālīk dilinden zulmet-i cehl
Vücūdı ‘āleminde ehl olur ehl

‘Ayān olduḳlayın bu rüz-ı rüşen
Ṭolısar nūr-ı mihr-i ma‘ rifetden

780 Hıred ırmez bu bir yirdür bu bir yer
Bunuñ aşlın bilür esmâ çekenler

Buranuñ zâkiri kıor özge fikri
Kıalur yâdında yâ Kıayyûm zıkrı

Bura kıayret maıallidür ziyâde
Sükût olur cevâb olmaz burada

Gören sâlik zebâna almaz anı
Bilür sırr-ı hafînuñ yok nişanı

Kıaçan âgâh olur sâlik buradan
Duyar aşlın ğaraż kıalkır aradan

785 Görür seyyâr kendin sâde bir nûr
Daıı bir nesne yok kim ola maıırûr

Faııl Der-beyân-ı Terakķı

Burada her zamân seyyâr olanlar
Hâzer eylerler il kıaıķından anlar

İrişmez râh-rev işbu maıâma
Olursa zerrece meyli kıarâma

Kıarâma zerrece meyl itse sâlik
Olur bu zıkr olanlar hep meıâlik

Kııķar seyyâr içinden bu libâsuñ
İcâzetsiz gülün kıoımaıķla nâsuñ

790 Kılan seyyār bu seyr-i ‘aẓīmi
Bilür keyfīyyet-i ẓalb-i selīmi

Bāb-1 Sābi‘ Der-beyān-1 Maḳām-1 Sırr-1 Ahfā¹⁶

Bu varlık ‘āleminde olıcaḳ dūr
Görür seyrinde sālīk bir ẓara nūr

Menāmında gören sālīk bu nūrı
Ne yüzdendür duyar sırr-ı umūrı

87a Bu seyri seyr iden seyyār-ı ‘ālem
Fenā fi’llāhdan oldur uran dem

Bu seyr adı fenā-ender-fenādur
Huṣūlī şanma iḥsān-ı Hudādur

795 Buranuñ seyrine olduḳda mālīk
Olur yā Ẓādir ismi zıkr-i sālīk

Derūnında yaramaz özge efkār
Murādu’llāh gözler bunda seyyār

Burayı görmez illā merd-i kābil
Ki anuñ vaşfidur insān-ı kāmīl

Buradan redd olur merdūd-ı maḳbūl
Ki zīrā bu maḥalde ẓaṭ‘ olur yol

Ötesinde sefer yok bu maḳāmuñ
Budur ser-menzili merd-i tamāmuñ

¹⁶ Ahfā: Hafi, nüsha.

- 800 Kûlûb-ı ‘âmile menzilgehidür
Ki anlar bu maḥallün âgehidür

Anlar Hakk’a’l-yakîn Mertebesinde Olanlardır

Bu baḥra talmaz illâ kûṭb-ı aḳṭâb
Kıatı kem-yâbdur ol dürr-i nâ-yâb

Buraya ehl-i dâniş içre gâyet
Meşiiyetle irâdetdür irâdet

Buraya cây ise destün ayası
Budur eṭvâr-ı kalbün müntehâsı

Bular bir özge bir özge cihândur
Üçü daḥi bularuñ bî-nişândur

- 805 Su ’âl olmaz bularuñ yok nişânı
Niçe vaşf eyleye vâşıflar anı

Başıretle olur olmaz başarla
Görinmez zıkr olanlar çeşm-i serle

Faşl Der-beyân-ı Hâl

Oḳursañ bu kitâbuñ işbu faşlın
Duyarsın *Rabbi zidni*¹⁷ ilmen¹⁷ aşlın

Bu ‘ilmi isteyen ister Hudâdan
Ki zirâ ḥâsıl olmaz mâ-sivâdan

¹⁷ [رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا], [Rabbim! İlmimi arttır (Tâhâ 20: 114)].

Bu bir yirdür ki hergiz duymaz anı
Oñat zabt itmeyen teklîf olanı

87b 810 Kim anuñ āgehi merd-i talebkār
Olur ‘ilm-i ledünniden haberdār

Bu meydāna sürerseñ sen daḡi esb
Bunu bil cezbedür kāmçı degül kesb

Oñat zabt it bu güftār-ı tamāmum
Ki zīrā dīde-güyumdur kelāmum

‘Aceb gencinedür dest-i tehiye
Ġinādur mübtediye müntehiye

Ben anı mübtediye eyledüm pir
Anuñçün müntehiler qaldı āḡir

815 Baña keşf olmaḡın ‘ilm-i ḡafāyā
Zuhūra geldi bu kenz-i ‘aṭāyā

Kitāb içre ‘aṭāyādan ne kim var
Ḥudānuñ virgisidür kıldum izhār

Bu-y-ımış yazılan ancak serümde
Aradum bunu buldum cevherümde

Kitābumda bir eksük yok Cihādī
Anuñçün Mürşid-i Kāmildür adı

819 Ne ‘aşruñ gencidür dirseñ bu genci
Ḥisāb it nüh şad u heştād pencı

TIPKIBASIM

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

درست داشت از روضی رنده
چو لایقش از این دهر رنده
سوار اولدم شواله دوز
کبر کربت ای کبر سوز
چو قطعتش از کوندر روضی
قواطش می پوشد و دوز
چو تیشش شمشیرش از روضی
صوارشش که خطی که راز

فصل در بیان ترغی

دوب یکدست است حال کن
مناجعه که کردم و دیدم ای
دیکند و جالید و ده بریزم
و دادم شمشیر کفار و اوردم
بولار و شمشیر دوزم و صولم
کین کر کین بر تاج طردم
کین قاتل قاتل قاتل قاتل
بولاری سولیم کین چکیم
دیدی بولار از افغانی دیتی
اشته که دوی و افغانی
سند کین ای که سالام
بولار کین ای که سالام
برسی بولاری دیم کین
نور باران اده پند
کین خار دیم از فرط اوله
یانه شمشیر و کین سوز
بوجای خوش اید و دوز
کین شمشیر از کین سوز
کین شمشیر از کین سوز
کین شمشیر از کین سوز

مقام شخصی بر کینه سوار
کینه سوار بر کینه سوار
دور قاتل دوزم و دوز
دور قاتل دوزم و دوز
دور قاتل دوزم و دوز
دور قاتل دوزم و دوز
دور قاتل دوزم و دوز
دور قاتل دوزم و دوز

فصل در بیان ترغی

دوب یکدست است حال کن
مناجعه که کردم و دیدم ای
دیکند و جالید و ده بریزم
و دادم شمشیر کفار و اوردم
بولار و شمشیر دوزم و صولم
کین کر کین بر تاج طردم
کین قاتل قاتل قاتل قاتل
بولاری سولیم کین چکیم
دیدی بولار از افغانی دیتی
اشته که دوی و افغانی
سند کین ای که سالام
بولار کین ای که سالام
برسی بولاری دیم کین
نور باران اده پند
کین خار دیم از فرط اوله
یانه شمشیر و کین سوز
بوجای خوش اید و دوز
کین شمشیر از کین سوز
کین شمشیر از کین سوز
کین شمشیر از کین سوز

چاشمشم از لاله علم بر
و اما نشستم در اوج علم
فراقی ایلم اوار خرقی تکرار
فراقی ساقی سوزنم
قوا و اکر کوی اندوه غایت
بند در اوجین سوزنم
اورانده بود احکام هر یک
نخستین نظر ایلم بن
سند غلطی صادم هر یک
بوسیدی ایلم انده یکایت
و دم انده بجز زنگ باری
هری با نیت و نیت کادی
نیز نکرده ام آلم زباده
اوستند حاشی علم بر زاده
چون اندم نخستین تکرار
کوه از لب جود ایلم بر
برین جود جود بوسیدی
هر از قاف قدرت ایلم بر
برین نسل ستم انده
دخود نسل غلام و سوزید
نیز نکرده ام آلم زباده
نیز نکرده ام آلم زباده
نیز نکرده ام آلم زباده

فصل بیان شوق

زباده زباده و نشستم بر زباده
زباده زباده و نشستم بر زباده
بوغی زباده و نشستم بر زباده
بوغی زباده و نشستم بر زباده
بوغی زباده و نشستم بر زباده
بوغی زباده و نشستم بر زباده
بوغی زباده و نشستم بر زباده
بوغی زباده و نشستم بر زباده
بوغی زباده و نشستم بر زباده
بوغی زباده و نشستم بر زباده

فصل بیان شوق
چشمه طغیان جود کاده
دو شمه ماکه ادم جود
بیا که کما شاکه لکن اول
ارشد مکر کدی و دیوان
بیا غیرت یوزدی ایلم
بر او زک برده کرم ایلم
او را به شوهر یا شوهری
دور از جود و آلم کس
ایلم کس کس کس کس
ایلم کس کس کس کس
ایلم کس کس کس کس
ایلم کس کس کس کس
ایلم کس کس کس کس
ایلم کس کس کس کس
ایلم کس کس کس کس
ایلم کس کس کس کس
ایلم کس کس کس کس

فصل بیان شوق

دو شمه جود کس کس کس
دو شمه جود کس کس کس
دو شمه جود کس کس کس
دو شمه جود کس کس کس
دو شمه جود کس کس کس
دو شمه جود کس کس کس
دو شمه جود کس کس کس
دو شمه جود کس کس کس
دو شمه جود کس کس کس
دو شمه جود کس کس کس

او را که در کوه و دریا
 نظر سالم بچشم خود
 ز سبزه ابرو امان دارم
 گویم که بیکدیگر گشته اند
 او را خنده زانکه گویم
 دم خط و راهی ظاهر است
 بود که بهر سحر کار گشته
 طاق او با بیکدیگر
 حققت او نام دارم
 مرا پس از این سبزه ای
 بود از نوادگانم

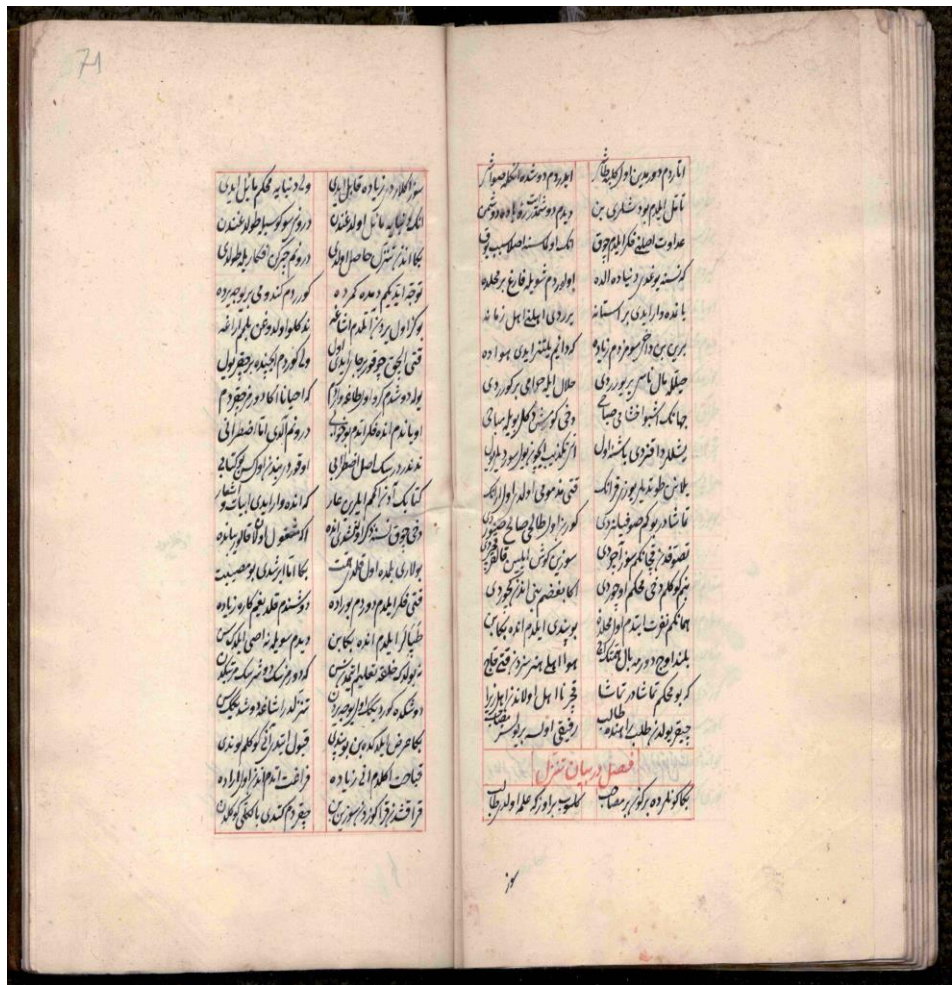
فصل در بیان نرف

مقام نفسی و مزیب و کبریا
 و نام ولده ادبی و الادا
 سعادتی و خوشه و اولدم
 نورانی چشمه رستاز
 اویرسنده الکرکود میدان
 و ناسوده الراجا و الهم
 نوری و الکرکود و الکرکود

[illegible]

فصل در بیان شکر

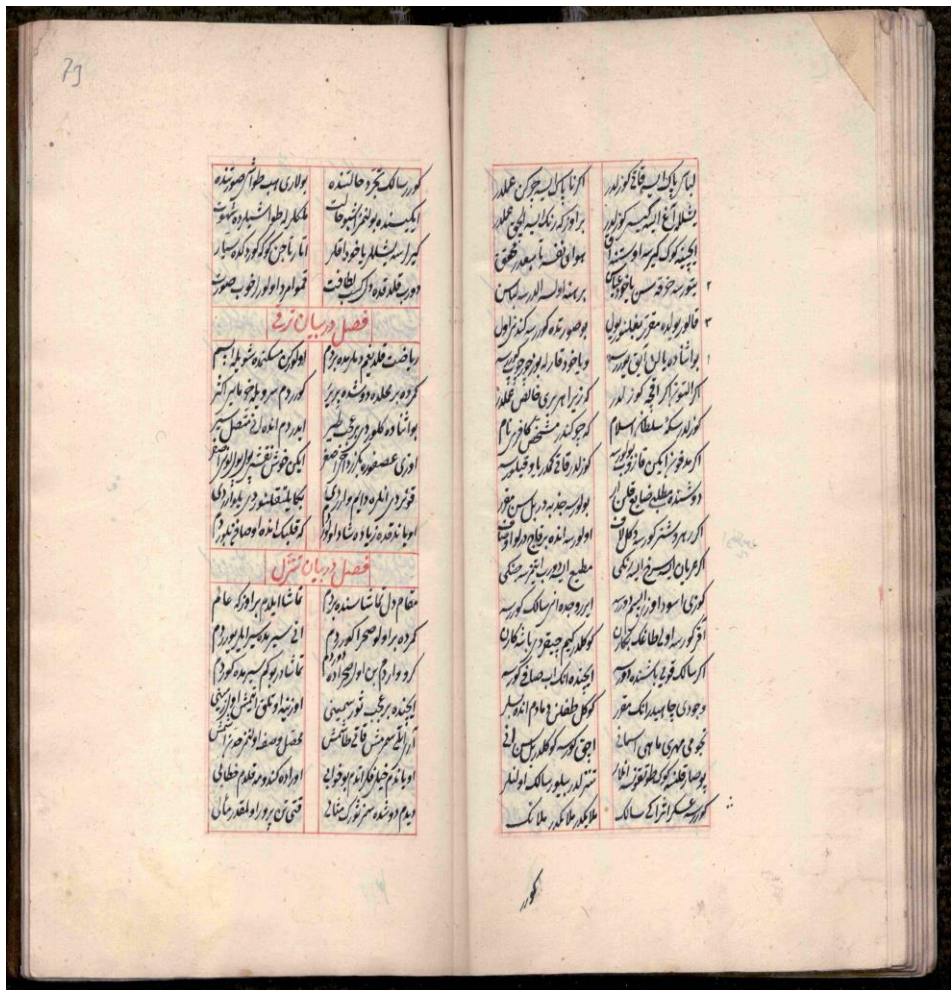
اوتنشدنم علم قسید جهانی
 دوشده کورن کورنم قلی تاش
 اوزرد بر قزل کلب انده اولم
 اوزم جانی چی غزل نانی
 بر عالم بر کورن عللر اما
 خواب الدنجه سیر کورنم

[illegible]

ابو ذر را که اولین کاتب بود
 برادر خط و راهی داشت
 بهشتی که در آنجا سکونت
 نوره را به او داده بودند
 اگر کسی را فرستاده
 و خوشتر بدین پیشتر
 او را می دادند و او را
 فایده حاصل می نمود
 و بولد استقامت
 اگر کسی را فرستاده
 و خوشتر بدین پیشتر
 او را می دادند و او را
 فایده حاصل می نمود
 و بولد استقامت
 اگر کسی را فرستاده
 و خوشتر بدین پیشتر
 او را می دادند و او را
 فایده حاصل می نمود
 و بولد استقامت

او خلاصہ

76

احوال طهارت براده عقلت
 مکرر عشت اندر برنجیدم
 اوتم غرق ایلا اوتم
 بکرنگه ایلام احوالی دورم
 درم ایستاده ام چون چرخدار
 کاکلیه شمس بر سر ایستاده
 براده کرده و تمام عشت
 جانش وارده و تمام عشت
 اگر چه بود عشت باقی بکدر
 قانور بود و در عشت عشت
 غرق ایلام کسین کسین
 کوشش بکدی او را نه بود
 او را ز زمان عشت عشت
 نولن سود و ز غشت عشت
 طعانی از غشت عشت
 زنده دارک و عشت عشت
 درم جهان عشت عشت
 انکار کرده و راه کس
 انکار عشت عشت
 نصیب ایلام کسین عشت

فصل در بیان ترقی

دو نیمه و خفا کرد و بکدر
 بکانه و دیدن طعانی
 بکینه و رسیده کسین
 سبب بکینه و رسیده کسین
 ایلام و عشت عشت
 دو نیمه و خفا کرد و بکدر
 بکانه و دیدن طعانی
 بکینه و رسیده کسین
 سبب بکینه و رسیده کسین
 ایلام و عشت عشت

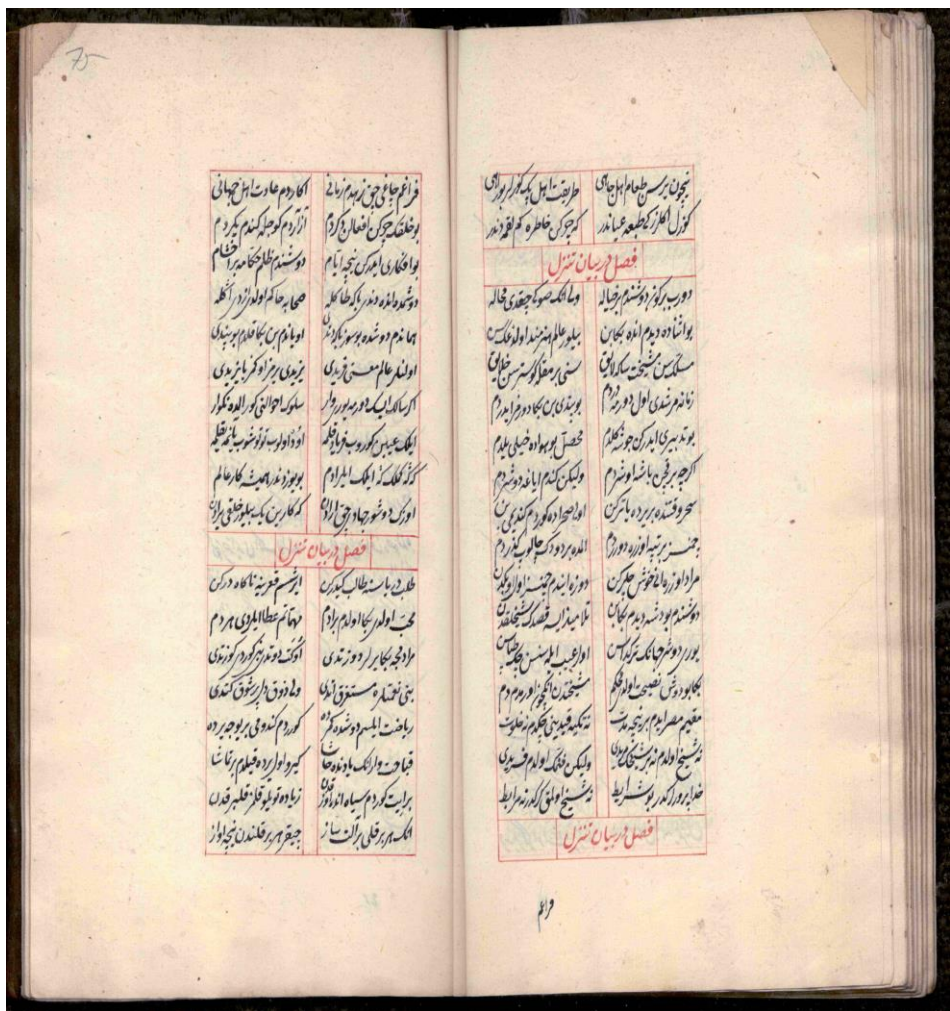
فصل در بیان ترقی

کرم در دوزخ و زرد شوم
 توچه را بکدر اهل عشت
 غفای بکدر اهل عشت
 طعانی بکدر اهل عشت
 کرم در دوزخ و زرد شوم
 توچه را بکدر اهل عشت
 غفای بکدر اهل عشت
 طعانی بکدر اهل عشت

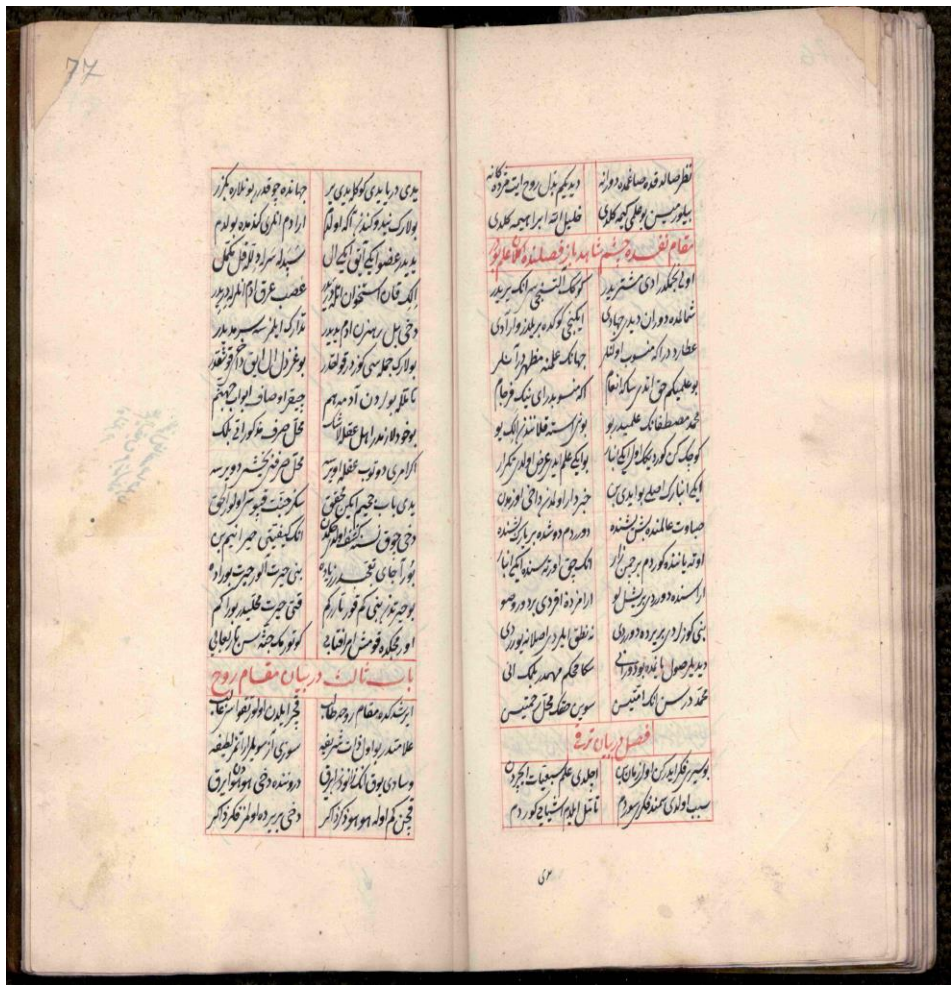
غرق ایلام کسین کسین
 کوشش بکدی او را نه بود
 او را ز زمان عشت عشت
 نولن سود و ز غشت عشت
 طعانی از غشت عشت
 زنده دارک و عشت عشت
 درم جهان عشت عشت
 انکار کرده و راه کس
 انکار عشت عشت
 نصیب ایلام کسین عشت

فصل در بیان ترقی

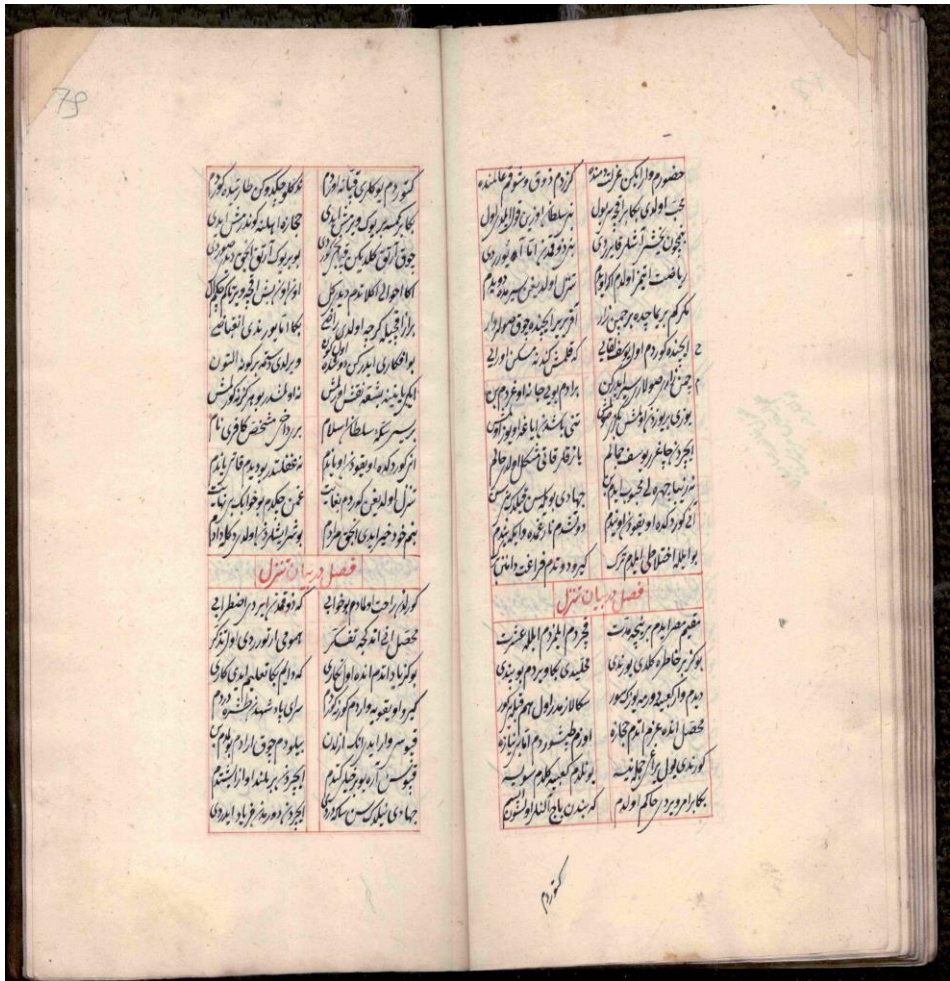
کرم در دوزخ و زرد شوم
 توچه را بکدر اهل عشت
 غفای بکدر اهل عشت
 طعانی بکدر اهل عشت
 کرم در دوزخ و زرد شوم
 توچه را بکدر اهل عشت
 غفای بکدر اهل عشت
 طعانی بکدر اهل عشت

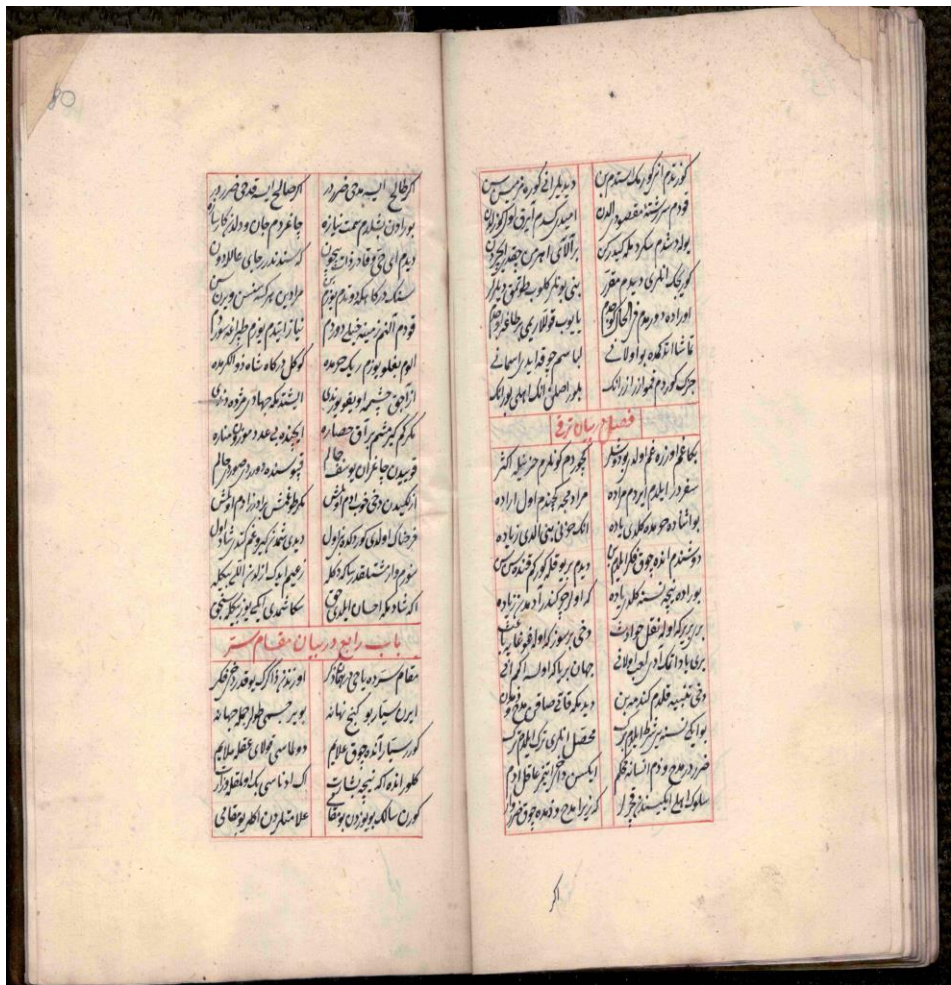

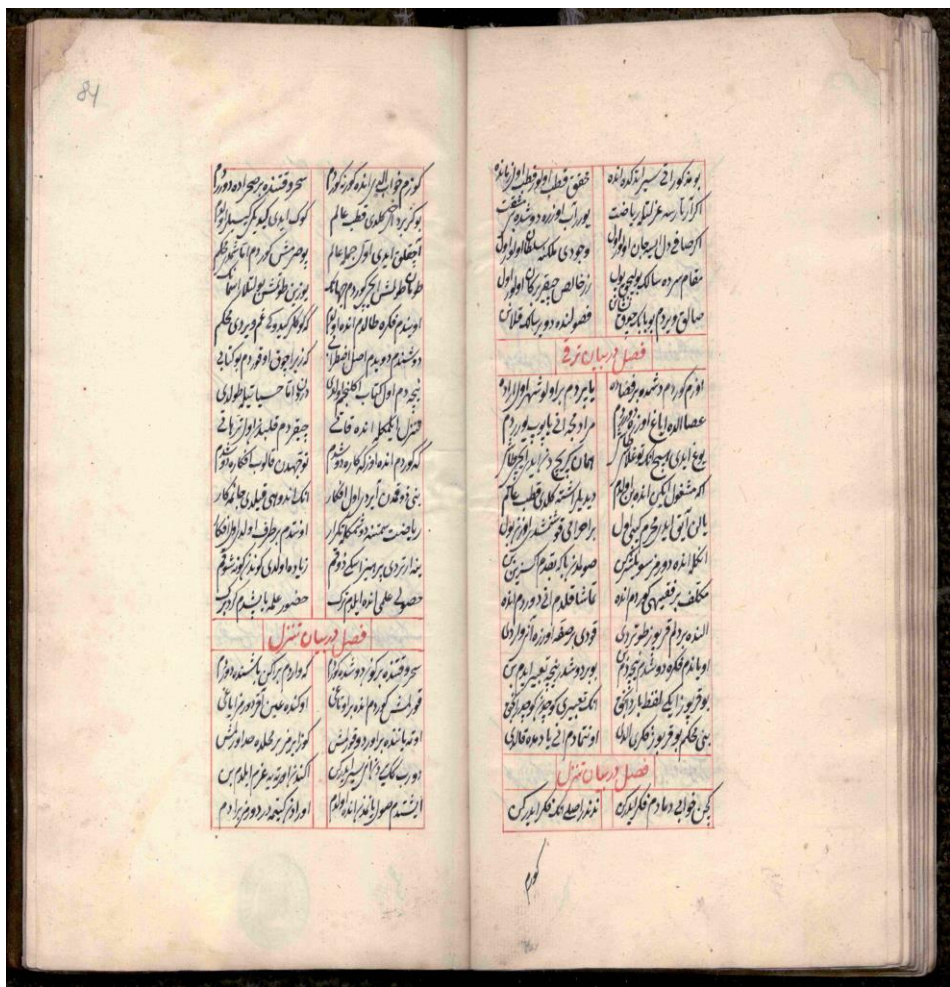

[illegible]

قص

[illegible]

بشنو که از اول عصر
کسلی لطیف خایه بوزن
بوسه بکشد زدم باطل نظرون
قدرد و بوی خوشی که

فصل در بیان تزیین

مشرقی زمان کاشی بکشد
الذات اولوغی زلفش
نیکو دار و پیش و چو
دیش چو طلال المیناک
مجلسه ملک به لطیفه
حرف سنا نه به پیش
حرفی که خطی حق بفرم
کامی که کن از روی کشتیا

فصل در بیان تزیین

بوفضلک صلیک بود باز
نغمه ستر و صفی عین
کیر کن کی دلی بر لاله
مکر که کعبه سلو نه بود
معاذ شیشه کوب آمده نه
لده اول مان فوقی بفرم
مقام جبر ایک اوستی بانی

بکشد اولی که با
کونست اولی که با
بوا شاد و عجب ای که با
بوزر خطوط کدی بوزن
خطوط کعبه بفرم
بکشد اولی که با
او که کز کعبه بفرم
سوزن بفرم
بوا شاد و عجب ای که با
کونست اولی که با
بوا شاد و عجب ای که با
بوزر خطوط کدی بوزن
خطوط کعبه بفرم
بکشد اولی که با
او که کز کعبه بفرم
سوزن بفرم
بوا شاد و عجب ای که با

بکشد اولی که با
کونست اولی که با
بوا شاد و عجب ای که با
بوزر خطوط کدی بوزن
خطوط کعبه بفرم
بکشد اولی که با
او که کز کعبه بفرم
سوزن بفرم
بوا شاد و عجب ای که با
کونست اولی که با
بوا شاد و عجب ای که با
بوزر خطوط کدی بوزن
خطوط کعبه بفرم
بکشد اولی که با
او که کز کعبه بفرم
سوزن بفرم
بوا شاد و عجب ای که با

باب سادس در بیان مقام شرف

بود شمع بر اطراف
بود نور که کعبه بفرم
بود نور که کعبه بفرم
بود نور که کعبه بفرم
بود نور که کعبه بفرم
بود نور که کعبه بفرم
بود نور که کعبه بفرم

